

Naturarven som verdiskaper

Statusrapport 2010

BENT ASLAK BRANDTZÆG OG PER INGVAR HAUKELAND

TF-notat nr. 14/2011

TF-notat

Tittel:	Naturarven som verdiskaper. Statusrapport 2010
TF-notat nr:	14/2011
Forfatter(e):	Bent Aslak Brandtzæg og Per Ingvar Haukeland
Dato:	13.09.2011
Gradering:	Ingen
Antall sider:	100
Framsidedfoto:	iStock
ISBN:	978-82-7401-447-3
ISSN:	1891-053X
Pris:	200
	Kan lastes ned gratis som pdf fra telemarksforskning.no

Prosjekt:	Evaluering av Naturarven som verdiskaper
Prosjektnr.:	20090920
Prosjektleder:	Per Ingvar Haukeland
Oppdragsgiver(e):	Direktoratet for Naturforvaltning

Resymé:

En del av oppdraget med følgeevalueringen av programmet Naturarven som Verdiskaper innebærer å etablere et årlig rapporteringssystem. Statusrapport for 2010 er første rapportering med dette systemet.

Telemarksforskning, Boks 4, 3833 Bø i Telemark. Org. nr. 948 639 238 MVA

Forord

”Naturarven som verdiskaper” er et verdiskapingsprogram fra Miljøverndepartementet utviklet i samarbeid med Kommunal- og regionaldepartementet, med formål å øke verdien av verneområder og andre naturområder med spesielle kvaliteter. Programmet skal legge til rette for at slike områder blir en viktig ressurs for sosial, kulturell, miljømessig og økonomisk utvikling, og at områdene gir grunnlag for sysselsetting og verdiskaping basert på naturarven, samtidig som de forvaltes slik at naturens mangfold blir tatt vare på.

Telemarksforsking gjennomfører en følgeevaluering av verdiskapingsprogrammet på oppdrag fra Direktoratet for Naturforvaltning (DN). En del av oppdraget har vært å utvikle og gjennomføre et årlig rapporteringssystem rettet mot hovedprosjektene i programmet. Dette notatet sammenfatter og analyserer resultatene fra første rapportering, dvs. for 2010. Avslutningsvis er det også utarbeidet noen anbefalinger i forhold til videre arbeid.

Ved Telemarksforsking har Bent Aslak Brandtzæg stått for en vesentlig del av arbeid med gjennomføring og rapportering. Våre kontaktpersoner i DN har vært Bente Rønning og Asgeir Meland. Vi vil takke for nyttige kommentarer og innspill i forbindelse med arbeidet.

BØ, 13.09.2011

Per Ingvar Haukeland

Prosjektleder

Innhold

1. Innledning	7
1.1 Bakgrunn og formål	7
1.2 Om rapporteringen.....	8
2. Hovedprosjektene.....	11
2.1 Folgefonna – vandring frå fjord til fonn	12
2.2 Fugleturisme i Øst og Midt-Finnmark	13
2.3 Kystarven	13
2.4 Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur.....	14
2.5 Nasjonalparklandsbyene	15
2.6 Naturarv og naturbruk i Luster (mellom fjord, fjell og folk).....	15
2.7 Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell.....	16
2.8 Skatter for fremtiden	16
2.9 Sykkelturisme i Saltdal	17
2.10 Sørnorsk kystnatur	18
2.11 Varnjargga – Varanki – Varangerhalvøya.....	18
2.12 Verdiskaping skjer i møtet.....	19
2.13 Vidda Vinn.....	19
2.14 Villreinen som verdiskaper	20
2.15 Økosystem Dokkadelta	20
2.16 Oppsummerende vurdering	21
3. Organisering og ledelse.....	23
4. Økonomi, finansiering og virkemidler	29
5. Forankring og mobilisering.....	31
6. Måloppnåelse	35
6.1 Rapportering på tiltak.....	35

6.1.1	Oppfølging av tiltaksplaner	35
6.1.2	Utfordringer	37
6.2	Hovedmål I: Bevaring av naturarven	40
6.2.1	Naturtyper og verneområder	40
6.2.2	Effekter av tiltakene	43
6.2.3	Oppsummerende vurdering	44
6.3	Hovedmål II: Kunnskap og formidling	45
6.3.1	Kunnskapsutviklingstiltak	45
6.3.2	Formidling og mediedekning	47
6.3.3	Kompetansebehov	51
6.3.4	Oppsummerende vurdering	51
6.4	Hovedmål III: Bred verdiskaping	54
6.4.1	Miljømessig verdiskaping	54
6.4.2	Kulturell verdiskaping	59
6.4.3	Sosial verdiskaping	66
6.4.4	Økonomisk verdiskaping	71
6.4.5	Den brede verdiskapingen	77
7.	Institusjonalisering	81
8.	Programvurdering	85
9.	Åpen post	95
10.	Sammenfattende vurdering og anbefalinger	97
10.1	Anbefalinger for videre arbeid	99

1. Innledning

1.1 Bakgrunn og formål

”Naturarven som verdiskaper” er et verdiskapingsprogram fra Miljøverndepartementet i samarbeid med Kommunal- og regionaldepartementet, med formål å øke verdien av verneområder og andre naturområder med spesielle kvaliteter. Programmet skal legge til rette for at slike områder blir en viktig ressurs for sosial, kulturell, miljømessig og økonomisk utvikling og gir grunnlag for sysselsetting og verdiskaping basert på naturarven, samtidig som områdene forvaltes slik at naturens mangfold blir tatt vare på.

Programmet er forankret i flere offentlige dokumenter. I det som er kjent som *Fjellteksten* fra 2003 (St. prp. nr. 65 (2002-2003)) finner vi følgende: ”Vår unike fjellnatur skal bevares som kilde til friluftsliv, rekreasjon, og natur- og kulturopplevelse, og samtidig gi grunnlag for sysselsetting og verdiskaping i fjellbygdene.” Og i NOU 2004:28 *Lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold* (Naturmangfoldloven), som ble vedtatt i 2009 og som ”har til formål å sikre ved vern og bærekraftig bruk at naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på for fremtiden” (§1).

Naturarven som verdiskaper er et nasjonalt program som skal løpe i 5 år, fra 2009 til 2013. Hovedmålet er å bidra til at verneområdene og andre verdifulle naturområder blir en viktig ressurs i samfunnsutviklingen. Tre delmål er skissert:

1. Programmet skal vise hvordan naturarven kan bidra til verdiskaping til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner.
2. Programmet skal bidra til at naturarven blir tatt godt vare på og øke oppslutningen om vernet av naturarven, både i lokalsamfunnene og samfunnet generelt.
3. Programmet skal utvikle og spre kunnskap om naturvern og vise sammenhenger mellom naturarven, naturvern og sosial, kulturell og økonomisk utvikling.

I programplanen er det presentert ti strategier med eksempler på tiltak innenfor hvert av disse delmålene. Strategiene er som følger (delmål er angitt i parentes):

1. Målrettet og naturvennlig tilrettelegging for naturopplevelse (1)
2. Bidra til profesjonell produktutvikling i det å skape naturopplevelser (1)
3. Samarbeid mellom aktører for vern og bruk av naturarven (1)
4. Prøve ut samarbeidsformer og verktøy for å utløse verdiskaping (1)
5. Klargjøre forutsetninger for verneområder som grunnlag for verdiskaping (1)

6. Vise hvordan styrket forvaltning av naturarven kan bidra til verdiskaping (2)
7. Bevisstgjøre allmennheten om mulighetene god bevaring av naturarven gir (2)
8. Utvikle nettverk/møtearenaer for å spre og ta i bruk kunnskap og erfaringer (3)
9. Klargjøre ved FoU-forutsetningene for naturarven som verdiskapingsressurs (3)
10. Støtte utveksling av erfaringer og ideer over landegrensener til inspirasjon (3)

Det ble bevilget ti millioner kroner til programmet i 2009 og i årene 2010 og 2011 er det årlige beløpet økt til 25 millioner. Finansieringen er et samarbeid mellom Miljødepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet. Programmet skal ikke overlappe, men virke sammen med andre offentlige tilskuddsordninger. Det er forutsatt en egenandel på minst 50 prosent.

Det er tatt opp prosjekter i programmet i to omganger. Totalt er det nå 15 prosjekter med i programmet. Disse prosjektene jobber med å skape gode eksempler på verdiskaping med natur som den viktigste ressursen. Prosjektene er i hovedsak knyttet til geografiske områder. Enkelte prosjekter er tematiske samarbeid mellom områder med tilsvarende utfordringer. De ulike prosjektene utgjør til sammen et bredt spekter av tiltak i ulike naturområder. Prosjektene er spredt over store deler av landet, fra Lindesnes i sør til Varangerhalvøya i nord.

I forbindelse med gjennomføring av programmet har det vært forutsatt at det skulle iverksettes i følgeevaluering. Det er Telemarksforskning som har fått ansvaret for gjennomføring av denne. En del av evalueringsarbeidet har vært å etablere et årlig rapporteringssystem. Dette notatet beskriver resultater fra første rapportering gjennom dette systemet, dvs. status fram til utgangen av 2010.

1.2 Om rapporteringen

Hovedelementer i rapporteringssystemet ble presentert og gjennomgått sammen med hovedprosjektene på en projektsamling på Skinnarbu (Vidda Vinn) i september 2010. Systemet ble ferdigstilt i løpet av høsten 2010 i samarbeid med DN. Rapporteringsskjemaet er internettbasert og tilrettelagt ved hjelp av SurveyXact. Spørreskjemaet ble sendt ut til prosjektlederne i midten av januar med svarfrist 15. februar. Det ble først sendt ut en egen veileder med tanke på utfylling av skjema.

Rapporteringssystemet har et todelt formål. På den ene siden skal det samles informasjon om resultater og erfaringer i prosjektene for DN og følgeevalueringen, mens det på den annen side også skal bidra til at prosjektene selv blir mer bevisst sammenhengene i deres eget arbeid. Prosjektlederne ble derfor eksplisitt anbefalt å involvere styringsgruppa i utfyllingen av skjemaet, f.eks. ved at prosjektleders forslag til utfylling gjennomgås og diskuteres på et møte. Selve skjemaet er fleksibelt i

forhold til redigering og distribusjon. Enkelte av prosjektene har likevel ikke involvert styringsgruppa ved første utfylling pga. mangel på tid.

Det tok lang tid å få inn svar fra enkelte av prosjektene, og de siste svarte ikke før i slutten av april. Dette forklares blant annet med at enkelte av prosjektlederne har hatt mye og gjøre fordi flere av prosjektlederne også har andre arbeidsoppgaver i tillegg til prosjektarbeidet. Forsinkelsene har medført at det har tatt lenger tid enn forventet å få utarbeidet et notat om resultater fra rapporteringen. Noen sentrale erfaringer og resultater fra rapporteringen ble presentert på nettverkssamlingen for hovedprosjektene på Værlandet i begynnelsen av mai.

Resultatene fra rapporteringen blir presentert og diskutert fra kap. 3 til kap. 9 i dette notatet. I kap. 10 forsøker vi å foreta en sammenfattende oppsummering. Før vi går nærmere inn på resultatene fra rapporteringen, vil vi først foreta en kortfattet gjennomgang av hovedprosjektene i kap. 2.

I forbindelse med gjennomgangen av rapporteringen er det presentert en del tabeller som viser konkret hva hovedprosjektene har svart. Alle hovedprosjektene er, for oversiktens skyld, med i alle tabeller, også på oppfølgingsspørsmål der ikke alle prosjektene ble bedt om å svare. Tomme svarfelt innebærer altså ikke at hovedprosjektene har unnlatt å svare på disse spørsmålene.

2. Hovedprosjektene

Som nevnt innledningsvis, har det blitt plukket ut prosjekter i to omganger. I mai 2009 valgte DN ut 10 hovedprosjekt som fikk finansiering gjennom programmet. Ett av disse har senere gått ut. I 2010 kom seks nye prosjekter til, slik at det er 15 prosjekter totalt. Av disse ble følgende prosjekter plukket i ut første runde:

- Touching the Wetlands - Våtmark i en ny tid i 2009 og 2010. "Økosystem Dokkadelta" fra 2011
- Område- og trafikktutvikling rundt Dovrefjell
- Sørnorsk kystnatur
- Kystarven
- Magiske og verdifulle opplevelser i nordtrøndersk natur
- Norges nasjonalparklandsbyer
- Nærøyfjorden verdsarvpark - "Verdiskaping skjer i møtet!"
- Varnjargga – Varenkinniemi – Varangerhalvøya
- Vidda Vinn
- Gleden ved å leve naturvennlig – Stetind¹

Følgende prosjekter kom med i andre runde.

- Villreinen som verdiskaper
- Naturarven som verdiskaper - sykkelturne i Saltdal
- Folgefonna – vandring frå fjord til fonn
- Skatter for fremtiden – naturressursenes betydning i kulturhistorien
- Mellom fjell, fjord og folk. Naturarv og naturbruk i Luster
- Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark

¹ Dette prosjektet har senere gått ut.

I og med at prosjektene har startet opp i to puljer, er det naturlig å forvente at enkelte har kommet lenger i sitt arbeid enn andre. Som grunnlag for den videre rapporteringen vil vi i det følgende gi en kortfattet beskrivelse av det enkelte hovedprosjektet. Denne beskrivelsen tar utgangspunkt i de presentasjonene av hovedprosjektene som er gitt på DNs nettsider. Beskrivelsen er gitt i alfabetisk rekkefølge.

Innledningsvis er det også verdt å merke seg at det er elleve prosjekter som rapporterer at søknaden om hovedprosjekt i Naturarven som verdiskaper er en naturlig forlengelse av pågående eller tidligere prosjekter av tilsvarende karakter. Dette indikerer at mange av prosjektene allerede har et godt fundament for prosjektarbeidet. Erfaringsmessig kan det ta lang tid å få slike utviklingsprosjekter operative. At prosjektene har forskjellig utgangspunkt, er også av interesse for vurdering av måloppnåelse og resultater underveis. De fire prosjektene som svarer at hovedprosjekt i Naturarven som verdiskaper ikke er en naturlig forlengelse av pågående eller tidligere prosjekter av tilsvarende karakter, er:

- Varnjargga – Varenkinniemi – Varangerhalvøya
- Naturarven som verdiskaper – sykkelturnering i Saltdal
- Skatter for fremtiden – Naturressursenes betydning i kulturhistorien
- Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark

I det følgende vil vi kort presentere hvert av hovedprosjektene, slik at leseren får et innblikk i hva prosjektene dreier seg om.

2.1 Folgefonna – vandring frå fjord til fonn

De fem kommunene Odda, Ullensvang, Jondal, Etne og Kvinnherad skal sammen oppgradere åtte gamle ferdselsruter og turiststier rundt Folgefonna halvøya. Ferdselsårene skal gjøres mer tilgjengelige for turgåere og formidle naturverdier innen plante- og dyreliv, klima og vann, geologi og kulturminner.

Prosjektet skal gi grunnlag for at flere blir opptatt av naturverdiene i området, og at det blir startet inntektsnivende aktiviteter i tilknytning til disse. Dette skal oppnås gjennom konkret tilrettelegging for ferdsel og bruk og formidling av natur- og kulturverdiene i området. Tilretteleggingen skal også bidra til økt trivsel for lokalbefolkningen, slik at det blir attraktivt å bo og arbeide i bygdene rundt Folgefonna nasjonalpark.

Ideen til prosjektet kom fra Folgefonna nasjonalparksenter. Folgefonna nasjonalparksenter har også hatt ansvar for å utforme søknad og hovedprosjekt sammen med en arbeidsgruppe bestående av aktører fra de fem kommunene.

Arbeidsområder:

- Tilrettelegging av 8 turstier rundt Folgefonna
- I samarbeid med Stiftelsen Høgskoleutdanning i Hardanger tilby regionens reiselivsaktører utdanning i veiledning/guiding
- Sette tiltakene i sammenheng med andre mobiliserings- og utviklingsprosjekter, samt markedsføring av disse gjennom etablerte markedskanaler

2.2 Fugleturisme i Øst og Midt-Finnmark

Finnmark er et attraktivt område for alle fugleinteresserte. Hvert år kommer turister fra hele Europa for å studere og fotografere den unike fuglefaunaen. Utenlandske operatører dominerer imidlertid den fugleturismen som i dag er tilrettelagt for tilreisende grupper. Bioforsk Svanhovd vil bygge opp kompetanse lokalt, slik at lokale turistbedrifter kan drive bærekraftig og naturbasert.

Målet er at turistbedriftene får kompetanse slik at de kan håndtere fugleturistenes behov, og kan bidra til at de får rike opplevelser i gode fuglelokaliteter.

Bioforsk Svanhovd har hatt ideen til prosjektet og utformet søknad om hovedprosjekt med innspill fra bedrifter i området.

Arbeidsområder:

- Bygge kompetanse innen fugleturisme i reiselivsbedrifter og etablere nettverk og samarbeidsrelasjoner mellom disse
- Tilrettelegge for fugleturisme knyttet til lokaliteter av internasjonal betydning
- Tilrettelegge for feltbiologiske aktiviteter
- Regionale informasjonsprosjekter om fugleliv og opplevelsesmuligheter knyttet til fugl

2.3 Kystarven

Kommunene Hyllestad, Askvoll, Fjaler, Solund og Gulen skal sammen ta vare på den unike naturarven knyttet til kystkulturen i området. Vernede sjøfuglområder og landskapstypene kystlynghei og naturbeitemark utgjør kystarven lengst vest i landet. Beiting og rydding langs strendene skal ta vare på arven, slik at den blir en ressurs for regionen både kulturelt, sosialt, miljømessig og økonomisk.

Ideen til prosjektet kom fra kommunene Solund og Askvoll. Flere aktører fra disse kommunene var involvert i søknadsprosessen. Endelig søknad og utforming av hovedprosjekt blir utført av HAFS regionråd.

Arbeidsområder:

- Utvikle lokal modell for søppelhåndtering i naturreservat og sjøfuglområde
- Tilrettelegge 100 turstier som utgangspunkt for å kunne markedsføre området som vandredestinasjon
- Kartlegge miljøtilstanden i utvalgte verneområder
- Mobilisere for økt sauebeiting i viktige naturtyper på kysten gjennom nyetablering av sauedrift og produktutvikling basert på villsau
- Kompetanseheving og nettverksbygging som grunnlag for utvikling av nye naturbaserte opplevelsesprodukter

2.4 Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur

Hovedmålet for dette prosjektet er å legge til rette for og stimulere til opplevelses-turisme i Nord-Trøndelag, gjennom å bidra til at natur og kultur blir ansett og brukt som verdifulle ressurser i lokalsamfunnet. Prosjektet bygger på erfaringer og resultater fra prosjektet ”Verneområder som grunnlag for økt lokal verdiskaping”, som ble avsluttet i 2009. I forbindelse med dette prosjektet ble det etablert et partnerskap bestående av Innovasjon Norge, Nord-Trøndelag Fylkeskommune og Fylkesmannen i Nord-Trøndelag - representert ved både landbruksavdelingen og miljøvern-avdelingen. Ideen til å søke om deltakelse i Naturarven som verdiskaper hadde utspring i dette partnerskapet. Representanter fra fylkeskommunen og Fylkesmannen hadde ansvar for den skriftlige utformingen av søknader og hovedprosjekt. Dette har skjedd gjennom inkluderende prosesser der lokale aktører/miljøer har kommet med innspill til hovedprosjektets utforming, samt tatt ansvar for innhold i de ulike delprosjekt.

”Magiske og verdifulle opplevelser i nordtrøndersk natur” består av tre delprosjekter:

- **Fire store rovdyr:** Dette er et delprosjekt som skal bidra til å gjøre dagens rovdyrutfordringer i Indre Namdal til en opplevelsesnæring som gir økonomisk vekst og bedre livsvilkår for menneskene, uten å ødelegge naturressursene og miljøet.
- **Sørsamisk kultur:** Målet med dette delprosjektet er å utvikle to konsepter: ”Destinasjon Dærga” i Røyrvik – en arena for formidling av sørsamisk kultur og tradisjoner, og ”Rein og Godt” som handler om samiske kulturopplevelser og håndverk.
- **Fuglekikking ved fjorden:** Det tredje delprosjektet handler om å etablere landets første ”bastion” for fuglekikking med utgangspunkt i miljøet i Verdalen. Trondheimsfjorden har et stort mangfold av arter innenfor et lite geografisk område.

2.5 Nasjonalparklandsbyene

Storslett, Lom, Vingelen, Jondal og Geilo er viktige innfallsporter til flotte nasjonalparker. Gjennom Naturarven som verdiskaper ønsker disse fem stedene å skape identitet som nasjonalparklandsby ved å utvikle felles mål og strategier, bygge opp og dele kompetanse og skape synlige tiltak i lokalsamfunnene.

Før deltakelsen i Naturarven for verdiskaper ble det etablert et eget forprosjekt. For å finansiere et hovedprosjekt ble nasjonalparklandsbyene anbefalt å søke om deltakelse i programmet av DN. De enkelte landsbykoordinatorene har hatt ansvar for utforming av søknad og hovedprosjekt.

En nasjonalparklandsby skal:

- være en naturlig innfallsport til nasjonalparken
- gi informasjon om å ferdes i nasjonalparken
- tilby grunnleggende servicefunksjoner
- ha en tydelig og gjennomført miljøprofil som gjenspeiles i landsbyens utvikling

2.6 Naturarv og naturbruk i Luster (mellom fjord, fjell og folk)

Luster Kommune ønsker en helhetlig og langsiktig satsing på økt verdiskaping rundt de 14 verneområdene som til sammen utgjør 52 prosent av kommunen. Prosjektet skal bidra til næringsutvikling i tilknytning til verneområdene, samtidig som naturverdiene ivaretas.

Randområdene skal tilrettelegges for økt bruk, nettverk skal utvikles mellom etablerte og nye aktører i næringslivet, kvaliteten i produktene skal økes, grunneierne skal involveres i større grad og prosjektet skal øke kunnskapen om verneverdiene.

Nasjonalparkkommunen Luster er et vekstområde for turisme. Sognefjellsveien, Urnes stavkirke (oppført på UNESCOs verdensarvliste), vandring på Jostedalsbreen og cruise på Sognefjorden er noen av høydepunktene.

Ideen til prosjektet kom fra Breheimsenteret og ansatte i kommunen. Søknaden er utformet av ansatte i kommunen i samarbeid med Breheimsenteret. Nytilsatt prosjektleder har fått ansvar for utforming av hovedprosjektet.

Arbeidsområder:

- Øke kunnskap om verneverdier og verdiskaping gjennom kurs, formidling og samarbeid med aktuelle kompetansemiljøer
- Etablere en samarbeidsarena for private og offentlige interesser med verdiskaping knyttet til verneområder som formål

- Legge til rette for et bredt tilbud av aktiviteter og opplevelser knyttet til verneområdene

2.7 Område- og trafikktvikling rundt Dovrefjell

Målet med prosjektet er å lage en felles plattform for informasjon om og markedsføring av verneområdene på Dovrefjell. Plattformen skal være tilpasset både turister og fagfolk, og den skal kunne brukes i undervisning.

Informasjonen om norske nasjonalparker på Internett er ofte oppstykket, og skiltingen er dårlig eller fraværende. Å øke tilgjengeligheten vil kunne skape vekst, både i antall besøkende, omsetting og lønnsomhet for bedriftene og virksomhetene som er tilknyttet nasjonalparken. Dovrefjellrådet vil ta tak i denne utfordringen gjennom sitt prosjekt i Naturarven som verdiskaper.

Det var prosjektlederen for Dovrefjellrådets prosjekt Green Charter som hadde ideen til prosjektet. Vedkommende har også hatt hovedansvar for søknadsarbeid og utforming av hovedprosjekt.

Arbeidsområder:

- Etablering av felles markedsplattform for bedrifter i Dovrefjellområdet
- Sertifisere overnattings- og aktivitetsbedrifter, turistkontorer og reisemål etter standarden miljøfyrtårn
- Utvikle årlige tiltaksplaner for fysisk tilrettelegging
- Etablere permanent verktøysett for å måle, analysere og styre trafikk i og rundt nasjonalparken
- I samråd med reiselivsnæringen utvikle organiserte aktivitets, besøks- og opplevelsesprodukter for å øke de besøkendes lengde på opphold i området
- Utvikle tekst og informasjon for Dovrefjellområdet direkte rettet mot reiselivsmålgrupper

2.8 Skatter for fremtiden

Lierne Nasjonalparksenter har satt i gang to delprosjekter som fokuserer på naturressursenes betydning i kulturhistorien. Delprosjektene skal gjennomføres i samarbeid med fire nasjonalparksentre i to områder: Øvre Pasvik og Stabbursnes i Finnmark og Lierne og Femundsmarka i Midt-Norge.

Målet er å finne tilbake og revitalisere gammel kunnskap om naturtyper, planter og dyr som har hatt betydning for folk som har levd i områdene, være en aktiv formidler av denne kunnskapen og ut fra dette skape nye produkter og opplevelser, derav tittelen "Skatter for fremtiden".

I Finnmark vil Øvre Pasvik nasjonalparksenter og Stabbursnes naturhus og museum se på hvilke planter og dyr som er brukt av de ulike folkegruppene (nordmenn, ulike grupper av samer, kvener, russere, finner og andre) som har levd og virket i verneområdene. Prosjektet vil fokusere på et utvalg av ulike planter og dyr, samt de dominerende naturtypene i området.

Bak ideen om å søke programdeltakelse sto AN-Foreningen, som er en interesseorganisasjon for landets 15 autoriserte nasjonalparksentre. Søknaden ble utformet av de 4 nasjonalparksentrene i felleskap. Lierne nasjonalparksenter hadde hovedansvar for det skriftlige arbeidet.

Arbeidsområder:

- Innhente kunnskap om tradisjonsbruk av naturen
- Innhentet kunnskap, utvikle og gjennomføre formidlingskonsepter om tradisjonsbruk av naturen
- Stimulere næringsaktører til produktutvikling med utgangspunkt i tradisjonsbruk av naturen

2.9 Sykkelturisme i Saltdal

Saltdal kommune skal etablere en kontinuerlig sykkelsti gjennom hele kommunen i randsonen til Saltfjellet-Svartisen og Junkerdal nasjonalparker. Sykkelstien skal i hovedsak gå langs eksisterende veinett som delvis skal forlenges eller rustes opp.

Prosjektets hovedmål er å etablere sykkelstien fra innfallsporten Saltfjellet-Svartisen nasjonalpark ved Lønsdal togstasjon, ned til Storjord og videre mot Rognan. Gjennom arbeidet skal naturarven ivaretas og naturen bli mer tilgjengelig. Det skal også drives aktiv naturformidling og skapes en plattform for økoturisme.

Det er også mulig å ta tog langs denne strekningen og hoppe av, eller gå på, ved ulike stasjoner. Dette gjør det mulig å ta sykkelturer av ulik lengde og vanskelighetsgrad. Gjennom å tilrettelegge på denne måten, ønsker prosjektet å skape et helhetlig tilbud med miljøvennlig transport til og fra aktiviteten.

Ideen til prosjektet kom fra Saltdal kommune i samarbeid med Nordlands nasjonalparksenter. Disse har også samarbeidet om utforming av søknader og hovedprosjekt.

Arbeidsområde:

- Etablere et nytt sykkelprodukt fra fjell til hav gjennom fysisk tilrettelegging, produktutvikling og markedsføring

2.10 Sørnorsk kystnatur

Kommunene Farsund, Flekkefjord, Kvinesdal og Lyngdal skal gjennom prosjektet ”Sørnorsk kystnatur” stimulere til verdiskaping i og ved verneområder ved kysten i Listerregionen. Verneområdene byr på et bredt spekter av naturkvaliteter og kulturminner som er lett tilgjengelige innenfor korte avstander.

Listerkysten skal bli en arena for forskning, bygging av kompetanse og formidling av kunnskap. Natur og reiseliv skal være i fokus. Et mål med prosjektet er å friste flere til å besøke regionen, skape nye produkter for reiselivet og ta bedre vare på naturkvalitetene. Ved å legge til rette for naturopplevelser og skjøtsel skal prosjektet stimulere til økt verdiskaping og bevaring av naturarven.

Ideen til prosjektet kom fra Farsund Næringssselskap AS. Søknaden ble utformet av Farsund Næringssselskap i samarbeid med de involverte kommunene. Prosjektleder har i samarbeid med delprosjektledere utformet hovedprosjektplanen.

Arbeidsområder:

- Opplæring av guider som grunnlag for produktutvikling
- Legge til rette for fugleturisme
- Bedre informasjon og tilgjengelighet til øyer i landskapsvernets skjærgård og samtidig sikre god skjøtsel og forvaltning
- Tilrettelegging av turstier og informasjonspunkter
- Videreutvikle Nordbergkonferansen som møtested for næringsliv, forvaltning, forskning, grunneiere, kommuner m.fl. som stimulans til lokal verdiskaping med utgangspunkt i natur

2.11 Varnjargga – Varanki – Varangerhalvøya

Naturarven i Varanger nasjonalpark og verneområdene rundt skal brukes og forvaltes på en bærekraftig måte som bidrar til lokal og regional utvikling. Blant tiltakene er skilting og merking av natur- og kulturstier. Prosjektet skal også bygge fotoskjul og sette opp informasjonsplakater ved fuglereservater. Eksisterende hytter skal restaureres.

Ideen til prosjektet kom fra ulike aktører som kontaktet Varanger næringscenter. Søknaden ble utformet av en prosjektgruppe med mandat fra de fire kommunene Vardø, Vadsø, Nesseby og Båtsfjord kommuner og Finnmark fylkeskommune. Samme gruppe utformet hovedprosjektplanen.

Arbeidsområder:

- Tilrettelegge infrastruktur som styrker en bærekraftig bruk av Varangerhalvøya nasjonalpark og omkringliggende verneområder

- Utvikle formidlingskompetanse av natur- og kulturverdier for aktører, interessegrupper, organisasjoner og undervisningsinstitusjoner tilknyttet nasjonalparken og omkringliggende verneområder

2.12 Verdiskaping skjer i møtet

Nærøfjorden er oppført på UNESCOs verdensarvliste. Turistene som hvert år besøker det fantastiske fjordlandskapet, er grunnlaget for arbeidet i Verdensarvparken. Utviklingen baseres på en langsiktig forvaltning og ivaretagelse av området, slik at fjordlandskapet fortsatt blir attraktivt for gjestene.

Søknaden ble i utgangspunktet fremmet som et felles prosjekt fra Vestnorsk fjordlandskap der målsettingen var at delprosjektene i Geirangerfjordområdet og Nærøfjordområdet ble operert av stiftelsene Geirangerfjorden Verdsarv og Nærøfjorden Verdsarvpark. Søknadsprosessen endte med at Nærøfjorden Verdsarvpark sin del av søknaden ble med i programmet. Områdekoordinatorerne i Vestnorsk fjordlandskap/ansatte i stiftelsene i samarbeid med leder/nestleder av verdenssarråd/styre tok initiativet til å fremme søknaden. Hovedprosjektplan er utarbeidet av ansatte i verdensarvparken.

Arbeidsområder:

- Tilrettelegging av stier og gamle ferdselsveger
- Kompetanseheving innen naturbasert reiseliv, vertskapsrollen og stedsformidling som grunnlag for produktutvikling, bla. guidete turer
- Samarbeid med skoleverk, universitet og høyskoler for identitetsbygging, kunnskap og entreprenørskap knyttet til natur og kultur
- Tilrettelegge for voksende antall kajakkpadlere og samtidig å forebygge konflikter og skader på naturverdier

2.13 Vidda Vinn

En felles satsing i randområdene til Hardangervidda skal skape en vinn-vinn-situasjon for kommunene Vinje og Tinn. Bred involvering og samarbeid er sentralt i prosjektet. Grunntanken er å legge til rette for verdiskaping. Gjennom produktutvikling, markedsføring og samarbeid ønsker prosjektet å sette Hardangervidda på kartet, slik at både villreinen, grunneierne, reiselivet og lokalbefolkningen rundt vidda blir vinnere.

Initiativet kom fra næringsavdelingen i Vinje kommune i samarbeid med Telemark Fylkeskommune. Fylkesmannen ble også tidlig involvert. Søknad ble utarbeidet av prosjektleder for Vidda Vinn i samarbeid med Vinje kommune, Tinn kommune, Telemark fylkeskommune, Fylkesmannen i Telemark, Norsk Villreinsenter, Hardangervidda nasjonalparksenter, grunneierrepresentanter, Innovativ Fjellturisme,

visitRjukan, Rauland Turist og andre reiselivsaktører. Prosjektleder og styringsgruppe hadde ansvar for utarbeidelse av hovedprosjektplanen.

Arbeidsområder:

- Tilrettelegge for naturvennlige naturopplevelser med både lokalbefolkning og tilreisende som målgruppe
- Gi høy produktkvalitet blant annet ved utdanning av kunnskapsrike formidlere/guidere på lokale natur- og kulturtema
- Målrettet markedsføring
- Utvikle og prøve ut samarbeidsformer og verktøy i prosesser mellom kommuner, virkemiddelapparat, utviklingsaktører, næringsaktører og forvaltning med verdiskaping som formål

2.14 Villreinen som verdiskaper

Prosjektet ”Villreinen som verdiskaper” tar utgangspunkt i villreinens unike posisjon i norsk natur og kulturhistorie. Villreinen er en norsk ansvarsart, og den er stadig mer truet på grunn utbygging og menneskelig aktivitet. Den er også unik på grunn av den tette koblingen mot mennesket og visse kulturers avhengighet av reinen.

Et overordnet mål er å bidra til et tettere samarbeid mellom aktørene som driver med tilrettelegging, formidling og næringsutvikling knyttet til villrein.

Prosjektinitiativet kom fra ”Villreinfangsten som verdensarv”. Søknad og hovedprosjektplan ble utformet av prosjektleder i samarbeid med styret.

Arbeidsområder:

- Bistå Norsk Villreinsenter Nord i etableringen av lett tilgjengelige turmål med opplevelser og formidling av naturkunnskap
- Etablere internasjonalt samarbeid for kunnskapsutveksling og god formidling av villreinsfangstens historie og betydning
- I samråd med lokale næringsaktører utvikle god formidling av villreinsfangstens historie og betydning i fysisk tilknytning til lokaliteter for fangstanlegg

2.15 Økosystem Dokkadelta

I Søndre Land, Nordre Land, Gausdal og Etnedal kommuner skal Økosystem Dokkadelta skape naturopplevelser og gjøre Dokkadeltaet og Randsfjordens nedbørsfelt til en attraksjon. Ferskvann og våtmark blir en viktig del av områdets identitet og skal brukes i markedsføringen av regionen og samtidig styrke vern og forvaltning av biologisk mangfold.

Prosjektideen kom fra Dokkadeltaet Nasjonale Våtmarkssenter AS. Senteret har også hatt et hovedansvar for utforming av søknad og hovedprosjektplan.

Arbeidsområder:

- Utvikle informasjons- og formidlingskonsepter knyttet til Dokkadeltaet
- Skjøtsel og restaurering av natur og kulturminner
- Naturveiledning for elever og lærere i ungdomsskole og videregående skole
- Utvikle opplevelser og attraksjoner med utgangspunkt i våtmarksområdet

2.16 Oppsummerende vurdering

Denne gjennomgangen viser at hovedprosjektene har mange felletrekk. Det innebærer at flesteparten av prosjektene har fokus på tilrettelegging for naturopplevelser, kanalisering av ferdsel, utvikling av opplegg for kunnskapsutvikling, informasjon og formidling, etablering av nye samarbeidsformer og tilrettelegging for bærekraftig steds- og næringsutvikling, spesielt relatert til turisme og reiseliv. Dette er innsatsområder som alle ligger innenfor programmets hovedmålsetninger. På den annen side er det en del faktorer som skiller prosjektene fra hverandre. Spesielt gjelder dette hvilke sider ved naturarven som er i fokus, hvilke geografiske områder det fokuseres på, hvordan prosjektene er forankret og hvilke aktører som er med. Det varier også i hvilken grad prosjektene bygger videre på erfaringer og resultater fra tidligere prosjekter. Slik sett representer prosjektene ulike tilnærminger til felles overordna mål om bred verdiskaping og utvikling med utgangspunkt i naturarven som ressurs.

3. Organisering og ledelse

Prosjektene varierer noe i størrelse og organisering. En god prosjektorganisering er viktig med tanke på å realisere målsetningene for hovedprosjektene på en best mulig måte. Erfaringer fra Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet var at noen av prosjektene brukte en del tid i starten for å finne en hensiktsmessig organisering og bemanning av prosjektene.² Dette viste seg å være en god investering.

Det er åtte av prosjektene som rapporterer om at det er etablert delprosjekter med egen prosjektorganisasjon i tillegg til hovedprosjektet (jf. Tabell 1). Hovedprosjekter bestående av flere delprosjekter med egen prosjektorganisasjon kan være krevende å følge opp og koordinere. Samtidig ser vi også at organisering i delprosjekter nødvendigvis ikke gjenspeiler størrelse og geografisk spredning på prosjektene. Eksempelvis har Nasjonalparklandsbyene, som omfatter Storslett, Lom, Vingelen, Jondal og Geilo, ikke en formell organisering i delprosjekter. De fem landsbyene er spredt rundt i hele landet. Her er det ett prosjekt, men landsbykoordinatorene er sentrale aktører i hovedprosjektet.

Tabell 1 Omfang av delprosjekter knyttet til hovedprosjektene:

Hovedprosjekt	Delprosjekter
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	
Sykkelturisme i Saltdal	6
Vidda Vinn	
Villreinen som verdiskaper	3
Skatter for fremtiden	2
Mellom fjell, fjord og folk	1
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	
Sørnorsk Kystnatur	13
Kystarven	5
Økosystem Dokkadelta	
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	
Nærøyfjorden Verdsarvpark – " Verdiskaping skjer i møtet!"	
Varnjargga – Varenkinniemi – Varangerhalvøya	4
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	4
Norges nasjonalparklandsbyer	

² Brandtzæg, B.A. & Haukeland, P.I. 2008. Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. Årsrapport 2007. Oppsummering og anbefalinger. – Telemarksforsking. Tf-notat 11 2008.

Hovedprosjektene i Naturarven som verdiskaper representerer en ny og mer helhetlig tilnærming til utvikling i områder med store verneinteresser. En slik tilnærming forutsetter også at et bredt spekter av aktører og interessenter er involvert i utviklingsarbeidet. Tabell 2 viser hvilke interessenter som er representert i styringsgruppene for hovedprosjektene.

Oversikten viser at det i rapporteringsperioden varierer noe hvilke interesser som er representert i de ulike prosjektene. Sammensetningen gjenspeiler til en viss grad det tematiske fokuset i de ulike prosjektene. Kommunene, fylkeskommunene og fylkesmennene synes å ha størst representasjon. Reiselivet og andre næringsinteresser er også relativt godt representert. En del har også grunneierinteresser med. Kun to av prosjektene har Innovasjon Norge representert. God samhandling med Innovasjon Norge er erfaringsmessig en viktig forutsetning for å lykkes med næringsutviklingsarbeid. Spesielle forsknings- eller kompetansemiljøer er også i liten grad involvert.

Omfanget av arbeidsgrupper gir uttrykk for hvor mange som er aktivt engasjert i prosjektarbeid i hovedprosjekt eller delprosjekter. Tabell 3 viser variasjon i antallet arbeidsgrupper og deltakere mellom hovedprosjektene. De prosjektene som har færrest arbeidsgrupper, er de prosjektene som sist kom med i programmet. Enkelte av disse fikk ikke prosjektleder på plass før ved årsskiftet. Per 1. januar 2011 var det samlet sett etablert 38 arbeidsgrupper med til sammen 164 deltakere. Seks av hovedprosjektene har 10-35 deltakere engasjert i prosjektarbeidet, noe som indikerer relativt stor aktivitet.

Tabell 2 Sammensetning av styringsgrupper.

Hovedprosjekt	Kom.	FK	FM	SNO	Reisel.	Gr.- eier	IN	Stats- skog	Nasj.park. senter	Reindr./ villrein	Forskn.	And. bedr	Andr. int.	NSB	Jernb.- verket
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark			x	x	x		x				x	x	x		
Sykkelturisme i Saltdal	x		x		x			x	x	x				x	x
Vidda Vinn	x	x	x		x	x			x	x					
Villreinen som verdiskaper	x	x	x							x	x		x		
Skatter for fremtiden			x									x	x		
Mellom fjell, fjord og folk	x		x		x	x			x			x			
Folgefonna – vandring frå fjord til fonn	x	x										x			
Sørnorsk Kystnatur	x	x	x		x	x						x			
Kystarven	x														
Økosystem Dokkadelta	x	x		x									x		
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	x	x			x					x	x		x		
Nærøyfjorden Verdsarvpark	x		x			x							x		
Varangerhalvøya	x	x	x			x							x		
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur		x	x		x		x		x			x	x		
Norges Nasjonalparklandsbyer	x	x	x										x		

Tabell 3 Omfang av arbeidsgrupper og deltakere.

Hovedprosjekt	Arbeidsgrupper	Antall deltakere
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	2	10
Sykkelturisme i Saltdal	1	4
Vidda Vinn	1	6
Villreinen som verdiskaper	0	
Skatter for fremtiden	0	0
Mellom fjell, fjord og folk		
Folgefonna – vandring frå fjord til fonn	1	5
Sørnorsk Kystnatur	13	35
Kystarven	4	22
Økosystem Dokkadelta	2	8
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	1	6
Nærøyfjorden Verdsarvpark – " Verdiskaping skjer i møtet!"	3	25
Varnjargga – Varenkinniemi – Varangerhalvøya	1	4
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	3	11
Norges Nasjonalparklandsbyer	6	28
Sum	38	164

Hovedprosjektene ble bedt om å vurdere hvordan prosjektorganiseringen fungerer. På en skala fra 1-6, der 1=svært dårlig og 6=svært bra, er det to prosjekter som har svart seks, fem som har svart fem, seks som har svart fire og to som har svart tre. Tilbakemeldingene tyder således på at prosjektorganiseringen jevnt over fungerer bra, men at enkelte av prosjektene har forbedringsmuligheter.

Det trekkes fram ulike årsaker til at organiseringen ikke fungerer optimalt. Her nevnes bl.a. sykdom og skifte av prosjektledelse. Enkelte av prosjektlederne peker på at administrative og praktiske oppgaver tar mye tid, og at tidspresset er stort. Noen prosjekter er også engasjert i andre utviklingsprosjekter hvor rapporteringen er omfattende. Det blir i den forbindelse også pekt på at det er krevende å kombinere prosjektlederarbeidet i tillegg til ordinær jobb, noe som også gjelder enkelte av delprosjektledere. Noen peker også på at de har vært i en oppstartsfase, og at de således har liten erfaring med hvordan prosjektorganiseringen fungerer. Ellers er det flere som peker på at det er behov for en klarere rolle- og ansvarsfordeling mellom ulike aktører, og at dette vil være viktig for å sikre en god framdrift i prosjektarbeidet.

At man har riktig dimensjonering av ressursene til prosjektledelse, er en viktig forutsetning for å lykkes med prosjektarbeidet. Tabell 4 viser hvor store stillingsressurser som er avsatt til prosjektledelse i de ulike hovedprosjektene. Det er verdt å merke seg at det er ti hovedprosjekter som har avsatt en stillingsressurs på 50 % eller mindre til ledelse av hovedprosjektet. Åtte av prosjektene melder om at det er satt av for lite ressurser til prosjektledelse. To av disse gir også uttrykk for at det er satt av alt for lite. Erfaringene fra Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområ-

det var at behovet for ressurser til prosjektledelse var undervurdert. Spesielt gjaldt dette behov for møter, koordinering og samhandling med et bredt spekter av aktører og instanser. Arbeidet med bred verdiskaping er et felt som berører mange instanser og aktører. Samtidig ser vi at ledelsesutfordringene også knyttet til kompetanse. Dette kommer vi nærmere inn på senere.

Tabell 4 Ressurser til prosjektledelse.

Hovedprosjekt	Årsverk prosjektledelse hovedprosjekt	Tilstrekkelig med ressurser?
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	6	Nei, litt for lite
Sykkelturisme i Saltdal	100	Ja, passe
Vidda Vinn	120	Ja, passe
Villreinen som verdiskaper	30	Ja, passe
Skatter for fremtiden	25	Nei, litt for lite
Mellom fjell, fjord og folk	100	Ja, passe
Folgefonna – vandring frå fjord til fonn	20	Ja, passe
Sørnorsk Kystnatur	50	Nei, alt for lite
Kystarven	50	Nei, litt for lite
Økosystem Dokkdelta	80	Nei, litt for lite
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	80	Nei, litt for lite
Nærøyfjorden Verdsarvpark – "Verdiskaping skjer i møtet!"	100	Ja, passe
Varnjargga – Varenkinniemi – Varrangerhalvøya	50	Nei, alt for lite
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	40	Ja, passe
Norges Nasjonalparklandsbyer	40	Nei, litt for lite

Åtte prosjekter har i større eller mindre grad satt av ressurser til delprosjektledelse. Her er det fem hovedprosjekter som rapporterer om at det satt av for lite ressurser.

Erfaringer både fra Småsamfunnsatsingen og Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet, er at prosjektlederrollen i slike prosjekter er krevende. Prosjektleder må blant annet fylle roller som bedriftsleder, byråkrat, politiker, kommunikasjonseksperter og mobiliseringsgeneral. Dette fordrer en form for "mellomromskompetanse" med evne til å kommunisere og handle på tvers av ulike perspektiver og ståsteder. Prosjektlederne i Naturarven som verdiskaper har variert bakgrunn og erfaring, men ikke alle har like god kompetanse på alt. Grovt sett kan prosjektlederne deles i tre grupper ut fra kompetanse og erfaring. Den ene gruppa har forankring i natur- og/eller kulturminneforvaltning, den andre gruppa har forankring i planlegging, økonomi og ledelse, mens den tredje gruppa har mer reiselivsrelatert bakgrunn. I og med at ingen av prosjektlederne har kompetanse på alt, vil det være viktig å knytte til seg den kompetanse som mangler. Siden prosjektlederne til sammen skal dekke et bredt spekter av kompetanse som er viktig for prosjektarbeidet,

er kompetansebehov og nettverksbygging aktuelle temaer å fokusere på i program-samlingene som hovedprosjektene deltar på.

4. Økonomi, finansiering og virkemidler

Prosjektene hadde for 2010 en samlet budsjettert totalramme på 56,7 millioner kroner (jf. Tabell 5). Det er imidlertid betydelige variasjoner mellom hovedprosjektene – fra 0,5 mill. kr (Skatter for fremtiden) til 15,3 mill. kr (Norges Nasjonalparklandsbyer). Dersom vi ser bort fra sistnevnte hovedprosjekt, ligger den gjennomsnittlige budsjetterte totalrammen på i underkant av 3 mill. kr.

Tabell 5 Budsjetterte totalrammer for hovedprosjektene i 2010.

Hovedprosjekt	Budsjettert totalramme 2010
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	2 274 000
Sykkelturisme i Saltdal	1 650 000
Vidda Vinn	4 560 000
Villreinen som verdiskaper	1 017 500
Skatter for fremtiden	514 000
Mellom fjell, fjord og folk	760 000
Folgefonna – vandring frå fjord til fonn	1 300 000
Sørnorsk Kystnatur	5 000 000
Kystarven	4 883 500
Økosystem Dokkadelta	3 600 000
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	2 040 000
Nærøyfjorden Verdsarvpark – " Verdiskaping skjer i møtet!"	7 500 000
Varnjargga – Varenkinniemi – Varangerhalvøya	2 880 000
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	3 400 000
Norges Nasjonalparklandsbyer	15 316 550
Sum	56 695 550

En forutsetning for finansiering av hovedprosjekter gjennom programmet er at hovedprosjektene har en egenfinansiering på minimum 50 prosent. Dette er viktig for å dokumentere og sikre lokal forankring og eierskap til prosjektene. Det er også en garanti for at lokale aktører har tro på at innsatsen kan generere positive resultater.

Programmet er samlet sett den viktigste finansieringskilden for hovedprosjektene (jf. Tabell 6). Videre skiller kommunene og fylkekommunene seg ut som viktige bidragsytere i flere prosjekter. Bidrag fra andre kilder er mer varierende. Det er verdt å merke seg at Innovasjon Norge og andre næringsaktører har bidratt i henholdsvis tre og fire hovedprosjekter. Selv om disse aktørene ikke har bidratt i mange av hovedprosjektene, er vurderingene av viktigheten av deres bidrag relativt høy i de prosjekter hvor de har bidratt.

Tabell 6 Rangering av finansieringskilder etter omfang. Antall hovedprosjekter som har fått finansiering fra aktuell kilde, samt gjennomsnittlig vurdering av viktighet på en skal fra 1-6 der 1 er viktigst.

	Antall	Gjennomsnittlig vurdering
Naturarven som verdiskaper(DN/MD)	15	1,3
Kommunen	13	2,4
Fylkeskommunen	10	2,5
Fylkesmannen	9	3,4
Reiselivsbedrifter	7	3,9
Næringsfond	5	3,6
Andre fond og stiftelser	5	3,4
Andre næringsaktører	4	2,3
Innovasjon Norge	3	2,7

5. Forankring og mobilisering

I oppstarten av utviklingsprosjekter er det som oftest en utfordring å få forankret prosjektet blant aktuelle aktører. En idé har gjerne utspring fra enkeltpersoner eller enkeltmiljøer. Dersom man er avhengig av at mange aktører samhandler og spiller på lag for at en idé/et prosjekt skal realiseres, forutsetter dette at disse aktørene forstår hva ideen/prosjektet går ut på, og at de ser det formålstjenlig å bidra. Tabell 7 viser at kommuner og reiselivsbedrifter er de klart viktigste målgruppene i forhold til forankringsarbeidet. Oversikten viser videre at det er mange ulike målgrupper som også er høyt prioritert. Dette viser at arbeid med bred verdiskaping, der naturarven skal brukes som en ressurs for samfunnsutviklingen, forutsetter godt samspill mellom mange forskjellige aktører.

Tabell 7 Rangering av målgrupper etter viktighet. Antall hovedprosjekter hvor ulike aktører er målgrupper samt gjennomsnittlig vurdering av viktighet på en skal fra 1-6 der 1 er viktigst.

	Antall	Gjennomsnittligvurdering
Kommune	15	1,3
Reiselivsbedrifter	15	1,5
Grunneiere	14	1,9
Innbyggere	14	1,9
Næringsorganisasjoner	15	2,1
Andre	10	2,1
Fylkeskommunen	15	2,3
Fylkesmannen	15	2,3
Frivillige lag, organisasjoner og foreninger	14	2,5
Regionråd	13	3,2
Andre bedrifter	15	3,4
Innovasjon Norge	15	3,5
Andre interkommunale instanser	13	3,7

I og med at forankring er, og vil være, en viktig del av prosjektarbeidet, ble det i forbindelse med rapporteringen stilt spørsmål om hvilke tiltak som er gjort i prosjektet for å få til en god forankring som man har lyktes med. Vi vil her foreta en punktvis oppstilling av de suksessfaktorer som trekkes fram i tilfeldig rekkefølge.

Det er klart at alle disse punktene er viktige for å skape oppslutning og engasjement rundt arbeidet som gjennomføres. Erfaringsmessig er det å ha en mediestrate-

gi viktig, og det er viktig å legge strategier og planer for dette så tidlig som mulig. Positiv medieomtale er viktig som basis for det øvrige forankringsarbeidet som skal gjøres.

I ni av hovedprosjektene blir det pekt på bestemte målgrupper som det er vanskelig å trekke med. Målgrupper som trekkes fram i den forbindelse er:

- Reindriftsnæringa
- Innovasjon Norge
- Reiselivsbedrifter
- Reiselivsorganisasjoner
- Bygdelag
- Grunneiere
- Lokalt næringsliv
- Kommunene
- Skoler/lærere

I forhold til reindriftsnæringa blir det pekt på at det i utgangspunktet er skepsis til alle tiltak som kan berøre beiteområder. Ett av prosjektene peker på at det er vanskelig å få gjennomslag hos Innovasjon Norge i konkurranse med andre tiltak som de heller støtter. I ett tilfelle gjelder dette støtte til gjennomføring av kurs i interpretasjon. Enkelte peker også på at Innovasjon Norge vil bli involvert i en senere fase, når det skal etableres bedrifter som følge av hovedprosjektet.

I forhold til reiselivsbedrifter blir det pekt på ulike faktorer som kan være begrensende for deltakelse og involvering. For det første er mange av bedriftene små og familiedrevet og har lite tid og ressurser til å delta i møter og utviklingsarbeid. Noen opplever også prosjekttrøtthet, at det er for mange prosjekter på gang, og at det således er vanskelig å engasjere seg med mindre det er tydelige gevinster i forhold til innsatsen som legges inn.

Det vises også til at grunneiere har en avventende holdning. Her pekes det på at mangel på lokal organisering av grunneiere enkelte steder kan gjøre det vanskelig å få finne et egnet forum for dialog og informasjonsutveksling.

Det kan være tidkrevende å få engasjert skoler i forhold til aktiviteter og tiltak. Her blir det pekt på at der er viktig å være tidlig ute slik at aktivitetene kan bakes inn i undervisningsopplegget.

Reiselivsorganisasjoner og bedrifter er viktige å ha med på laget. Flere har imidlertid erfaringer med at disse er tidkrevende å få med, og at det er krevende å få de til yte noe i form av økonomi eller annen innsats. Det blir også pekt på at det blant enkelte er en langsiktig prosess å få folk til se at vern ikke bare trenger å være en hemske for framtidig utvikling. Det blir også vist til at det å kombinere vern og utvikling er en ny måte å tenke på for kommunene, og at det således kan være krevende å skape forståelse for viktigheten av å bidra økonomisk til utviklingsarbeidet.

I forbindelse med Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet, ble det i flere prosjekter pekt på at det var vanskelig å få Innovasjon Norge med på laget.³ Flere var heller ikke aktive i forhold til å få til et samarbeid med Innovasjon Norge før istandsettningstiltak var gjennomført og det ble aktuelt med bedriftsetablering. Erfaringen var da at flere av prosjektene ikke fikk tildelt støtte, fordi det økonomiske potensialet i enkeltprosjektene var for lite sammenlignet med konkurrentene. Det var vanskelig å skape forståelse for at hvert prosjekt var en del av en større satsing for å fremme kulturarven som en ressurs for samfunnsutviklingen. I en slik sammenheng er det behov også for Innovasjon Norge å legge et bredere verdiskapingsperspektiv til grunn for vurderingene enn de rene økonomiske effektene og lønnsomhetskriteriene knyttet til enkelttiltak. Dette er en større sak som går på selve mandatet til Innovasjon Norge og som må tas videre med Nærings- og handelsdepartementet. I Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet ønsket Innovasjon Norge at flere av de mindre foretakene gikk sammen i nettverk rundt søknader til Innovasjon Norge, for at det skulle få større økonomiske ringvirkninger, noe som også er aktuelt for hovedprosjektene i Naturarven som verdiskaper. For å skape forståelse og oppslutning om slike utviklingsstrategier er det viktig at Innovasjon Norge og fylkeskommunen, som forvalter viktige virkemidler, er involvert i prosjektet så tidlig som mulig. I prosjektet ”Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur” synes det å være et godt samarbeid mellom både fylkeskommunen, Fylkesmannen og Innovasjon Norge. Erfaringene herfra og fra andre prosjekter med tilsvarende suksesser knyttet til samarbeid mellom de regionale aktørene kan være nyttige for flere av hovedprosjektene i Naturarven som verdiskaper.

³ Brandtzæg, B.A. & Haukeland P.I. 2009. Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. Årsrapport 2008. Oppsummering og anbefalinger. - Telemarksforskning-Bø. TF-notat nr. 18 2009.

6. Måloppnåelse

6.1 Rapportering på tiltak

6.1.1 Oppfølging av tiltaksplaner

I forhold til rapportering av tiltak var det innledningsvis av interesse å kartlegge hvorvidt tiltakene som var planlagt i 2010 ble gjennomført som planlagt. Det er to hovedprosjekter som melder at tiltakene er gjennomført i henhold til planene. Disse er Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark og Økosystem Dokkadelta. Resten har svart at tiltakene delvis er gjennomført som planlagt. Av årsaker til at tiltak ikke er gjennomført som planlagt, nevnes:

- Møter med grunneiere har blitt utsatt på grunn av tidsmangel
- Dårlig vær og kort barmarkssesong har ført til at tiltak må forskyves til neste år (2011)
- Avklaring av trasèer har tatt lenger tid enn forventet. Man har derfor ikke kunnet lyse ut tilbud på arbeidet som planlagt
- Kartlegging, planlegging, søknadsarbeid og byggearbeid har vært mer tidkrevende enn forventet
- Produktutvikling i form av guida turer har blitt utsatt på grunn av vanskeligheter med tilgang på kompetanse knyttet til guiding og bedriftsutvikling
- Tiltak har blitt utsatt fordi det har tatt for lang tid å få finansiering på plass
- Avslag på søknad om finansiering fra Innovasjon Norge har ført til utsettelse
- Planlagt studietur har blitt utsatt pga. kollisjon med annet arrangement
- Temakvelder har blitt utsatt fordi det var mer krevende å få på plass innledere enn forutsatt
- Tiltak er forskyvet i tid på grunn av konflikter med grunneiere eller det har tatt lenger tid å få på plass grunneieravtaler enn forventet
- Utsettelse pga. sykdom, skifte av prosjektleder
- Manglende kapasitet og kompetanse i prosjektledelsen har forsinket framdriften

Årsakene til at tiltak ikke er gjennomført som planlagt, er gjennomgående knyttet til at ting tar lenger tid enn forutsatt, og at tiltak må forskyves til neste sesong. Det dukker også opp uforutsette hendelser, innspill og krav som må håndteres og som krever tid. I og med at sommersesongen er viktig med tanke på gjennomføring av tiltak, er det viktig at man får et strømlinjeformet opplegg i forhold til planlegging og finansiering, og at man har dette på plass før feltsesongen starter. Det er flere som rapporterer om at tiltak må forskyves til neste sesong fordi det har tatt for lang tid å få finansiering på plass.

Selv om tiltak i prosjektplanen av ulike årsaker er blitt utsatt, er det også verdt å merke seg at ni av hovedprosjektene har gjennomført en del tiltak som ikke lå inne i tiltaksplanen/handlingsplanen for 2010 (jf. Tabell 8).

Tabell 8 Hvorvidt det er gjennomført tiltak i 2010 som ikke lå inne i tiltaksplanen/handlingsplanen for 2010.

Hovedprosjekt	Tiltak utenfor planen
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Nei
Sykkelturisme i Saltdal	Ja
Vidda Vinn	Ja
Villreinen som verdiskaper	Ja
Skatter for fremtiden	Nei
Mellom fjell, fjord og folk	Ja
Folgefonna – vandring frå fjord til fonn	Nei
Sørnorsk Kystnatur	Ja
Kystarven	Nei
Økosystem Dokkadelta	Ja
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Ja
Nærøyfjorden Verdsarvpark – " Verdiskaping skjer i møtet!"	Nei
Varnjargga – Varenkinniemi – Varangerhalvøya	Nei
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	Ja
Norges Nasjonalparklandsbyer	Ja

På spørsmål om hvilke tiltak dette gjelder, blir følgende trukket fram:

- Sykkelturisme i Saltdal: 1) Har startet kartlegging av kulturminner langs sykkeltraséene for å øke opplevelsesverdien. 2) Har begynt planlegging av traséer der det ikke er traséer fra før
- Vidda Vinn: Har arrangert nettverkssamling for naturarven i samarbeid med vandrerregionen i Vest-Telemark
- Villreinen som verdiskaper: Har startet arbeid med kommunikasjonsplan, samt etablering av nettside og mailing-liste
- Mellom fjell, fjord og folk: Har arbeidet med turguide med utsiktspunkter knyttet til Breheimsenteret
- Økosystem Dokkadelta: Innenfor registrering ble det gjennomført et artsfoto-prosjekt som overgikk målsetningen. I naturveiledning og erfaringslære ble det gjennomført flere oppdrag enn planlagt. Målgruppen var elever fra ulike klassetrinn. DNV har vært rådgiver for et nyetablert våtmarkssenter i Bulgaria. Det ble gjennomført flere reiser til Shabla. Det ble også gitt råd i utvikling av undervisningsopplegg.
- Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell: Med midler fra Interreg-prosjekt ble det sikret kr 200 000 til ekstra tilrettelegging for funksjonshemmede til utsiktspunkt/nasjonalpark/villreinsenter på Hjerkin. Videre har man hatt et aktivt bidrag i arbeidsgruppen til Europarc Federation og

fått erfaringsutveksling med noen av de best utviklede nasjonalparkene og verneområdene i Europa. Her er det hentet inn erfaringer som det er ønskelig å formidle på prosjektsamling for hovedprosjektene i Naturarven som verdiskaper.

- Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur: Har deltatt sammen med Rovdyropplevelser i utgivelse av magasinet "Magisk" for å spre informasjon om Naturarvprosjektet. Har startet arbeid med å etablere et nettverk mellom bedrifter i Nord-Trøndelag og aktører i Jämtland som vil samarbeide om å utvikle produkter innenfor "bærekraftig naturbasert reiseliv". Delprosjektet "Birdwatching Trondheimsfjord" har startet et arbeid for å etablere et eget nettverk for de delprosjektene som jobber med fugleturisme. Dette arbeidet ønskes videreført og søker egen finansiering. En målsetting er bl.a. å sørge for at Norge skal være representert med produkter på en stor internasjonal messe i 2011. Tiltaket er avklart gjennom eget møte med DN. Rovdyropplevelser: med utgangspunkt i krav om utedo for å benytte "Bjørecamp" er det satt opp utedo i området som brukes ved Muru. Fjellsyrene i Lierne har satt opp en gapahuk i samme område. Det er også satt opp et utkikkstårn i området. Avtale inngått med Statskog og LNPS har ansvar for drift/vedlikehold. Destinasjon Dærga har fullført restaurering av våningshuset på gården Bjørkmoen (dette er gården som østre Namdal reinbeitedistrikt har kjøpt – og hvor Destinasjon Dærga bygges opp). Det er en forutsetning at boplikten oppfylles for at delprosjektet Destinasjon Dærga skal kunne fullføres. Dette lå ikke inn i tiltaksplanen for 2010.
- Norges nasjonalparklandsbyer: Man har sett behov for større lokal forankring og har igangsatt vertskapskurs for næringslivet

At det er gjennomført en del tiltak som ikke var en del av tiltaksplanen for 2010, understreker det faktum at hovedprosjektene er utviklingsprosjekter. Etter hvert som man jobber, dukker det opp uforutsette behov og muligheter som man må forholde seg til, og som må håndteres. Samtidig er det også viktig å være oppmerksom på at dersom slike tiltak får et stort omfang, kan dette være en indikasjon på at de tiltaksplaner som forligger ikke er godt nok fundert. Tiltakene som er beskrevet, synes imidlertid å støtte opp om målsetningene for hovedprosjektene på en positiv måte.

6.1.2 utfordringer

Hovedprosjektene ble også stilt spørsmål om hva som har vært de viktigste utfordringene i 2010 for å sikre en best mulig måloppnåelse knyttet til tiltakene, og hvordan disse har vært håndtert. Her er det flere momenter som trekkes fram. Noen av prosjektene har som nevnt vært preget av at man har vært i en oppstartsfasen og hatt nok med å få igangsatt prosjektet og få prosjektleder på plass, f.eks. "Sykkelturisme i Saltdal". "Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark" har etter oppstartsmøte i september besøkt 27 bedrifter som er med i prosjektet og gjennomført en dialog

knyttet til hva den enkelte bedrift egentlig ville ha ut av prosjektet. Resultatene fra disse møtene ga en justert plan for 2011.

Vidda Vinn peker på at det innledningsvis har vært utfordringer knyttet til lokal finansiering, men at dette har kommet på plass etter hvert. Ellers blir det trukket fram at det er et krevende koordineringsarbeid for å sikre framdrift i prosjektarbeidet. Dette gjelder bl.a. i forhold til kartleggings-/registreringsarbeid, byggesøknader og offentlige anskaffelser. I tillegg til prosjektleders innsats blir viktigheten av at kommunale styrerepresentanter også står på for å sikre nødvendig framdrift i prosjektene betont. I Vidda Vinn har styrerepresentantenes innsats vært viktig.

Flere peker på at mangel på tid og menneskelige ressurser er en utfordring. I Kystarven blir det f.eks. vist til at det har vært mangel på kapasitet til gjennomføring av tiltak, og at man gjennom året har søkt flere alternative løsninger: 1) Man har søkt internt i kommunene etter ledig kapasitet, med lite resultat. 2) Man har snakket om å kjøpe inn flere tjenester. Det hevdes at dette er fullt mulig i noen tilfeller, mens det er vanskeligere i andre. Dersom man skal kjøpe inn tjenester krever dette ressurser til innkjøp og oppfølging av lov om offentlig anskaffelse. 3) Farsund Kommune har søkt etter, og nå ansatt, en 100 % naturforvalterstilling som skal leies ut til prosjektet. Vedkommende starter i jobben 01.07.11. Den andre store utfordringen som trekkes fram, knytter seg til grunneiere. Erfaringen er at det kreves mer tid og ressurser til oppfølging enn forutsatt for å få avtaler i havn, noe som går ut over framdriften i delprosjektene.

Kystarven har utfordringer med framdriften i ett av delprosjektene som følge av skifte av prosjektleder på ett av delprosjektene. Manglende delfinansiering av aktiviteter har ført til at et planlagt seminar har blitt utsatt til høsten 2011. Dette er noe som kan få betydning for forankringsarbeidet.

I Økosystem Dokkadelta blir det pekt på utfordringer knyttet til lokal forankring som grunnlag for å sikre lokal finansiering og det å drive nyskaping innenfor eksisterende forvaltningskulturer og regelverk. Evne til å realisere ideer blir videre sett på som en utfordring. Det vises til at veien fra en ide til realitet forutsetter et nettverk som kan gjennomføre målsetningene. Nettverksarbeid har vært viktig, og det er lagt vekt på et nettverk med samarbeidspartnere på et lokalt, nasjonalt og internasjonalt nivå. Arbeidsformen har ofte vært arbeidsverksteder der mennesker treffes, utveksler erfaringer og utarbeider nye prosjekter. Det hevdes at man på denne måten både ivaretar nærhet til prosjektene og samtidig genererer nyskaping på et høyt nivå.

Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell peker på utfordringer knyttet til å engasjere og trekke med reiselivsorganisasjoner, samt det å sikre framdrift i arbeidet med sertifisering av miljøfyrtårnbedrifter. Her er det fare for tids- og kostnadsoverskridelser, noe som krever tett oppfølging. Det blir også pekt på at man lokalt ikke er vant med å finne finansieringsløsninger og har liten erfaring med virkemiddelapparatet. Prosjektet prøver å komme med innspill til løsninger i forhold til dette. Videre pekes det på utfordringer knyttet til etablering av web-løsninger. Dette går

i første rekke på mangel på midler til å engasjere noen til å gjøre jobben. Videre trekkes mangel på kompetanse og erfaring med reiselivsorientert utvikling i forvaltningsarbeidet fram som en utfordring. Det vises til at det ikke er mangel på vilje, men at det dreier seg om nye måter å tenke på, og at det er stor mangel på handlingskompetanse på ulike nivåer, og at ulike avdelinger innen samme forvaltningsinstans gir ulike signaler. I stedet for ensidig fokus på oppsyn, kontroll og myndighetsutøvelse blir det pekt på at det er et stort behov for i større grad å inkludere vertskapsrollen.

Fra Nærøyfjorden verdsarvpark er tilbakemeldingene at samfinansiering av tiltak fra ulike kilder er en utfordring. Det vises i den forbindelse til at dette er en tidkrevende prosess som ofte fører til at man kommer langt ut i prosjektåret før man vet hvilke ressurser man har til rådighet for gjennomføring. I og med at gjennomføring av tiltak krever koordinering av innsats fra flere aktører, blir det også understreket at det er viktig å avklare roller og ansvar blant ulike aktører i forbindelse med gjennomføring av delprosjekter. Prosjektet jobber for å få til bedre samordning og samhandling på dette området, bl.a. gjennom etablering av flere møteplasser for aktørene.

I prosjektet på Varangerhalvøya har det i startfasen vært flere organisatoriske utfordringer, og man jobber nå med å styrke organisasjonsledelsen som grunnlag for å sikre god måloppnåelse.

I ”Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur” blir det også pekt på at det er en utfordring at finansieringsmodellen er lagt opp slik at man ikke vet om det er finansiering før langt ut i det året man planlegger tiltakene for. Dette gjør det vanskelig å sette i gang store, kostnadskrevede tiltak. Dette kan føre til at deler av det planlagte arbeidet må utsettes, og at det blir vanskelig å gjennomføre aktivitetene innenfor tidsplanen. Videre meldes det om at det i hovedprosjektet har det vært en utfordring å få etablert samhandling med forskningsinstitusjoner, bl.a. for å teste ut tålegrenser i sårbare områder. Dette er derfor "lagt på is", og hovedprosjektet har i stedet knyttet kontakt med Sintef/TFoU gjennom prosjektet KiIN (Kunnskapsbasert næringsutvikling i Indre Namdal).

Samlet sett synes de viktigste utfordringene å være knyttet til prosjektorganisering, forankring, nettverksbygging, koordinering og samhandling. Det er mange aktører og virkemidler som skal spille på lag og samhandle. Samtidig innebærer det å kombinere vern og bruk – forvaltning og utvikling – behov for nye måter å tenke og samhandle på, og desto flere aktører som er involvert, desto lettere er det at det oppstår situasjoner som gjør at ting tar lenger tid enn forventet. Flere nevner at det knytter seg utfordringer til finansieringsmodellen. Hovedprosjektene får tilsagn om midler fra DN på vårparten hvert år. Deretter skal hovedprosjektene fullfinansiere prosjektene med minimum 50 prosent støtte fra lokale og regionale aktører. Dette kan være en tidkrevende prosess som fører til at man ikke får startet opp tiltak som planlagt. For gjennomføringen av hovedprosjektene hadde det vært en fordel om

man hadde en mer forutsigbar finansieringsordning med det er bedre samsvar mellom planperiode og tidspunkt for tildeling av midler.

6.2 Hovedmål I: Bevaring av naturarven

6.2.1 Naturtyper og verneområder

Et viktig formål med Naturarven som verdiskaper er at naturarven skal bidra til verdiskaping til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner, samtidig som man også skal bidra til at naturen blir tatt godt vare på, og at oppslutningen om vernet øker. En viktig del av dette er å utvikle og spre kunnskap om naturvern og vise sammenhenger mellom naturarven, naturvern og sosial, kulturell og økonomisk utvikling. I den forbindelse har det vært av interesse å se nærmere på hvilke hovednaturtyper ressursgrunnlaget for prosjektene knyttes til.

En oversikt over dette er gitt i Tabell 9. Av tabellen ser vi at både type og omfang av naturtyper varierer mellom prosjektene. Det har også vært en målsetning med programmet å plukke ut hovedprosjekter med forskjellig geografisk beliggenhet og fokus. Det er to prosjekter som har fokus på de fleste naturtyper. Det er Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark og Sykkelturisme i Saltdal. Dette indikerer at fugleturismeprosjektet har fokus på et bredt spekter av lokaliteter og biotoper. Sykkelturismeprosjektet i Saltdal kan karakteriseres som et strekningsbasert prosjekt, hvor det er naturlig at prosjektet og opplevelseskvalitetene kommer i berøring med et bredt spekter av naturtyper. For øvrig gir tabellen en oversikt over hvilke naturtyper som har hovedfokus i de ulike hovedprosjektene. Hovedprosjektene ble også bedt om å angi navn på verneområde(r) de har hatt fokus på i 2010 (jf. Tabell 10). Oversikten viser at hovedprosjektene direkte eller indirekte jobber med tiltak som berører et stort antall verneområder. Med hensyn til verneform inngår både nasjonalparker, landskapsvernområder, naturreservat og fuglefredningsområder. I tillegg inngår også Ramsarområder og verdensarvområder.

Tabell 9 Hvilke naturtyper ressursgrunnet i hovedprosjektet knyttes til.

Hovedprosjekt	Myr og kilde	Rasmark, berg og kantkratt	Fjell	Skog	Kulturlandskap	Ferskvann/våtmark	Havstrand/kyst	Andre viktige naturtyper
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	1	1	1	1	1	1	1	
Sykkelturisme i Saltdal	1	1	1	1	1	1	1	
Vidda Vinn	1	0	1	1	1	1	0	
Villreinen som verdiskaper	0	0	1	1	1	0	0	
Skatter for fremtiden	1	0	1	1	1	1	1	
Mellom fjell, fjord og folk	1	1	1	1	1	1	0	Isbre, fjord
Folgefonna – vandring frå fjord til fonn	0	0	1	0	1	0	0	Isbre
Sørnorsk Kystnatur	0	0	0	0	1	0	1	
Kystarven	1	0	0	0	1	1	1	
Økosystem Dokkadelta	1	0	1	1	1	1	0	Elver
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	0	0	0	1	0	0	0	
Nærøyfjorden Verdsarvpark – "Verdiskaping skjer i møtet!"	0	1	1	1	1	0	0	
Varnjargga – Varenkinniemi – Varangerhalvøya	1	0	1	0	1	1	1	
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	0	0	1	1	0	1	0	
Norges Nasjonalparklandsbyer	0	0	1	0	1	0	0	

Tabell 10 Navn på verneområde(r) hovedprosjektet har hatt fokus på i 2010.

Hovedprosjekt	Tiltak utenfor planen
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Varanger nasjonalpark, Tanamunningen, Syltefjordstauran Valdak/Sabbursnes, Gjesværstappan og Slettnes.
Sykkelturisme i Saltdal	Saltfjellet landskapsvernområde mellom Saltfjellet-Svartisen nasjonalpark og Junkerdal nasjonalpark: Naturreservat: Dypen naturreservat, Junkerdal naturreservat Nystadneslia naturreservat, Fiskvågvatne og Kjeggen. Vernet vassdrag: Saltdalselva.
Vidda Vinn	Hardangervidda nasjonalpark
Villreinen som verdiskaper	Dovrefjell-Sunndalsfjella, Rondane og Reinheimen
Skatter for fremtiden	I og med at starten på dette prosjektet dreier seg om dokumentasjonsarbeid av tradisjonell kunnskap omkring natur og naturbruk vil flere naturtyper knyttes til prosjektet. Ingen verneområder har hatt spesielt fokus i 2010, men vil komme til å få et større fokus videre i prosjektet.
Mellom fjell, fjord og folk	Alle verneområda i kommunen, men særlig vekt på nasjonalparkene Jostedalbreen, Breheimen og Jotunheimen.
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	Folgefonna nasjonalpark med verneområde.
Sørnorsk Kystnatur	Flekkefjord landskapsvernområde, Listastrendene landskapsvernområde (7 områder), Kviljo fuglefredningsområde, Nordhasselvika fuglefredningsområde, Slevdalsvannet naturreservat og Steinodden plante- og fuglefredningsområde.
Kystarven	Prosjektet er knyttet til verneområde for sjøfugl, kystlynghei og naturbeitemarkar i HAFS-regionen. Av verneområde nevnes: Sørværet på Værlandet i Askvoll kommune, Gåsvær i Solund kommune og Sakrisøy i Hyllestad kommune. Det spesifiseres at prosjekt er kopla opp mot et veldig oppdelt verneregime med mange små reservat ute ved kysten. Til mange av reservata er det knyttet restriksjoner på ferdsel. Tiltrettelegging av f.eks. turstier skjer derfor ofte i randsonene mellom verneområdene. Når det gjelder sauebeiting, er det mye fokus på beiteaktivitet som kommer innenfor ordningen med Regionale miljøtiltak. Det er også arrangert seminar og studieturer der man har sammenlignet lyngbrenning og beiting både innenfor og utenfor verneområdene.
Økosystem Dokkadelta	Prosjektet har lånt navnet til Ramsar og naturreservat Dokkadeltaet siden det forener vassdragsnaturen i økosystemet. Fokuset ligger ikke kun på naturvernområdene, men på Økosystem Dokkadelta i sin helhet som omfatter Synnfjell – Etna – Dokka – Randsfjorden.
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Dovrefjell-Sunndalsfjella Nasjonalpark, Dalsida landskapsvernområde, Eikesdalsvatnet landskapsvernområde, Nordre Snøfjelltjønn naturreservat, Åmotan-Grøvdalen landskapsvernområde, Fokstugu landskapsvernområde, Jora landskapsvernområde, Åmotsdalen landskapsvernområde, Sandgrovbotn-Mardalsbotn biotopvernområde og Torbudalen

	biotopvernområde.
Nærøyfjorden Verdsarv- park – " Verdiskaping skjer i møtet!"	Verdsarven Vestnorsk fjordlandskap - Nærøyfjordområdet. Flere delprosjekt har likevel foregått i randområdene/grendene inntil verdensarven slik som f.eks. Stalheim og Fresvik.
Varnjargga – Varenkin- niemi- Varangerhalvøya	Varangerhalvøya nasjonalpark og Barvikmyra naturreservat
Magiske og verdifulle opp- levelser i Nord-Trøndersk natur	Ramsarområder rundt Trondheimsfjorden, Lierne og Blåfjella/Skjækerfjella nasjonalpark, Børgefjell nasjonalpark m/landskapsvernområder i randsonen, Skograuberga naturreservat.
Norges Nasjonalpark- landsbyer	Nasjonalparker tilknyttet landsbyene.

6.2.2 Effekter av tiltakene

Videre ble hovedprosjektene bedt om å gjøre rede for hvordan tiltakene i tiltaksplanen vil føre til bedre ivaretagelse av naturarven. Flere av prosjektene har gitt relativt fyldige svar på dette spørsmålet. Mange peker på man gjennom prosjektet får bedre tilrettelegging for bruk, og at lokal involvering gir økt forståelse og bevissthet rundt lokale kvaliteter. Det hevdes at det å legge til rette for, og synliggjøre naturopplevelser, er viktig som grunnlag for fremme norsk natur som reiselivsprodukt, men at det også er viktig for å skape forståelse for naturverdiene og med det også en vilje til å bevare disse.

Et eksempel fra Vidda Vinn kan eksemplifisere dette: *"Solstien er kortaste veg frå Rjukan til Hardangervidda. Steinsetting av solstien sommaren 2010 har på kort tid resultert i kanalisering av ferdsel til dei mindre sårbare randområda utanfor Hardangervidda nasjonalpark. Ein ser heilt tydeleg at folk følger steinsetjinga i stikryss framfor for eksempel skilting. Dette viser at tilrettelegging kan kanalisere ferdsel. Steinsetting av Solstien har også ført til ei større interesse hos dei lokale for fjellområdet rundt Krossobanen, og har gjort ei Hardangervidda-oppleving tilgjengeleg for mange fleir enn tidlegare. Tilrettelegginga har skapt større stoltheit, naturglede og bevissthet lokalt. Når folk i Tinn gjenoppdagar naturområda rundt vidda, er sjansen større for at dei tek vare på vidda for framtida. Dei andre tiltaka er planlagde etter same mal."*

Ellers pekes det på at det i handlingsplanene blir lagt vekt på å peke ut områder for tilrettelegging og formidling som er egnet for dette, uten at det går på bekostning av natur- eller kulturverdier. En søker også tilrettelegging med tanke på å forebygge konflikter, bl.a. i forhold til grunneiere. Enkelte rapporterer også om økt samspill, samhandling og dialog mellom grunneiere og vernemyndigheter, og at man derigjennom kan oppnå/har oppnådd holdningsendringer. I Sørnorsk kystnatur har man opplevd at grunneiere som har vært negative til offentlige myndigheter, har endret holdninger og kommet i møte med forslag om bruk og kjøp av eiendom. Mange av tiltakene som er planlagt gjennomført her, går på tilrettelegging av par-

kering og stier og økt informasjon om naturarven. Ved å kanalisere ferdsel er målet å redusere "uvellettig" bruk, samtidig som man gjennom informasjon om verdiene, søker å høyne kunnskapene. Revisjon av forvaltningsplanen for Listastrendene, som er et delprosjekt (ikke finansiering), vil føre til en forvaltningsplan som tar hensyn til skjøtsel av naturarven i samarbeid med grunneiere.

I Kystarven, som består av flere delprosjekter, er det i delprosjekt 1 rydda 100 000 liter plastavfall, tilsvarende 6 tonn med søppel i Sørværet Naturreservat. I delprosjekt 2 har en tilrettelagt stier på en skånsom måte både innenfor og utenfor naturreservat. I delprosjekt 3 forsøker man å øke kunnskapsnivået om naturarven ved å gjennomføre feltstudier av utvalgte områder og gjennomføre vintertelling av fugl i et samarbeid mellom Fylkesmannen og skoleverket. I delprosjekt 4 har man fått på plass enkelte nye virksomheter med sauedrift som vil føre til helårsbeiting og dermed mindre gjengroing. I delprosjekt 5 er det gjennomført en studietur som man håper skal føre til flere nyetableringer innen naturbasert opplevingssturisme.

Kunnskap og holdninger er viktig som grunnlag for å skape engasjement for bevaring av naturarven. Å legge til rett for gode naturopplevelser kan gjøres på mange måter. Gjennom prosjektet kunst i natur "Erfaringsstoler i Økosystem Dokkadelta" har man invitert lokalbefolkningen og tilreisende til å tilbringe tid i naturen. På en utradisjonell måte har man forsøkt å sette fokus på de små perlene i Økosystem Dokkadelta. Det er satt ut "erfaringsstoler", bl.a. ved en liten elv med elvemuslinger, i et naturreservat med orkideer og ved ei myr. De gode naturopplevelsene fører etter prosjektets oppfatning til en nysgjerrighet for forhold i naturen som igjen kan lede til et ønske om å ta bedre vare på den. Videre gjennomfører man registrerings- og overvåkingsprosjekter som skaper kunnskap i forvaltningen. Det pekes imidlertid på behov for kontinuerlig overvåking av naturreservatene for å lage forvaltningsplaner som ivaretar de kvalitetene et naturreservat en gang ble vernet på grunnlag av. Den kunnskapen som frembringes vil således være et viktig utgangspunkt for fremtidige tiltak i økosystemet.

I Nærøyfjorden blir det arbeidet med involvering, deltakelse og støtte til å hjelpe fram lokale initiativ for å skape forståelse for, verdsette og styrke lokalt eierskap til naturarven. Målet er å kunne utnytte naturarven som kilde til en verdiskapende og bærekraftig utvikling.

6.2.3 Oppsummerende vurdering

Det samlede inntrykket er at det gjennomføres et bredt spekter av tiltak, direkte og indirekte, som har betydning for bedre ivaretagelse av naturarven. Selv om tiltakene er forskjellige, har de til felles at man søker å forene ulike interesser og styrke kunnskapene, eierskapet og engasjement som grunnlag for et balansert samspill mellom vern og utvikling med utgangspunkt i naturarven. Det er foreløpig ingen av prosjektene som rapporterer om uheldige konsekvenser av tiltakene som er utført. I

den grad slike konsekvenser kan oppstå, er det også sannsynlig at disse i større grad vil gjøre seg gjeldende på sikt.

6.3 Hovedmål II: Kunnskap og formidling

6.3.1 Kunnskapsutviklingstiltak

Kunnskapsutvikling og formidling er sentrale målsetninger i Naturarven som verdiskaper. I den forbindelse er det i rapporteringen stilt spørsmål om hvilke kunnskapsutviklingstiltak som har vært gjennomført i 2010. I og med at noen av prosjektene kom senere i gang enn andre, varierer det hvor mye de ulike prosjektene har fått utrettet.

Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark har etablert et ambulerende fagbibliotek som flytter seg mellom bedriftene. Bedriftene får to fagbøker knyttet til fagsamlingene. I de individuelle møtene med bedriftene blir man enig om på hvilket ornitologisk fagnivå den enkelte bedrift ønsker å legge seg. Fagmøtene for alle bedriftene gir tematisk "input" på de viktigste kunnskapsområdene. Det er startet arbeid med utarbeidelse av faktaark og skjema for intervju om forholdet mellom folk og fugl.

Sørnorsk Kystnatur har informert om og presentert prosjektet i ulike sammenheng-er og gjennomført Nordbergkonferansen. Ellers er det startet opp et arbeid med revisjon av forvaltingsplanen for Listastrendene sammen med aktuelle interesser. Det er utarbeidet en fuglebrosjyre for Lista som er oversatt til engelsk og tysk. Også andre brosjyrer er under utarbeidelse. Det er igangsatt et arbeid med etablering av internettside i samarbeid med Skjærgårdsparken som man antar vil kunne bli viktig i fremtiden.

I **Kystarven** er det gjennomført feltstudier av ulike lokaliteter både innenfor og utenfor verneområder. Det er startet vintertelling av fugl i samarbeid mellom Fylkesmannen og en lokal skole. Det er arbeidet med en faglig og politisk plattform for etablering av en "Naturveileder" med kysten av Sogn og Fjordane som arbeidsområde. I forhold til sauebøndene er det gjennomført fagmøter med fokus på arealutnyttelse og husdyrhold (spesielt hold av utegangersau i kystområdene). Det er arrangert en studietur til Solund for sauebønder fra hele regionen. Prosjektet har kjøpt inn klassesett for fuglekikking til Naturskulen på Værlandet.

Økosystem Dokkadelta har gjennomført symposium/arrangement knyttet til erfaringslære. Videre er det utarbeidet rapporter knyttet til registrerings- og skjøtselstiltak. Det er laget formidlingsopplegg og holdt arbeidsverksteder.

I **Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell** er det utviklet kurs i markedsføring med små budsjetter for bedriftene som deltar i prosjektet. Videre er det utviklet et

kurs i vertskap. Selve gjennomføringen av disse vil foregå i 2011. Dette fordi bedriftene og turistkontorene ønsket å prioritere sertifisering for miljøfyrtårn først. I tillegg er det utarbeidet en modell for vedlikehold av all statistikk for hele området, slik at prosjektet kan betjene alle 8 kommuner med relevante besøkstall, nærings-tall osv. Prosjektet har også laget, lastet ned og samlet mer enn 60 rapporter om bærekraftig utvikling av nasjonalparker, kompetanseutvikling, "carrying capacity" og har en base med mer enn 30 presentasjoner som kan brukes overfor besøkende, studiegrupper, kommunestyre, andre nasjonalparkområder mm.

Nærøfjorden verdsarvpark har gjennomført bygdevertkurs og ferdigstilt verdsarvparken sin stedformidlingsstrategi. Det er også utarbeidet en verktøykasse for vertskap. Denne beskrives som "ei poengtert omtale av kva som kan opplevast i området – alt frå mat til dei mest spesielle natur- og kulturfenomen." Videre er det gjennomført en kursmodul/kompetansestøtteprogram innen bærekraftig naturbasert reiseliv/økoturisme. Dette er gjennomført i samarbeid med Naturens Bästa.

I hovedprosjektet på **Varanagerhalvøya** er det er holdt foredrag om verneområdene, gjennomført ekskursjoner til viktige fuglebiotoper, foretatt ringmerking av fugl med barnehage og skoleelever, gjennomført kurs i digitale fortellinger og bokutgivelser om nasjonalparken og randsonene i regi av delprosjekt 3. Dette delprosjektet har som mål å utvikle læringsverktøy.

I hovedprosjektet **Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur** rapporteres det om et bredt spekter av aktiviteter knyttet til kompetanse og formidling. Gjennom hovedprosjektet ble det arrangert studietur til Jämtland høsten 2010 med god deltakelse fra det samiske miljøet. Det er knyttet kontakter med svenske miljøer for å få kunnskap om utvikling av merkevare for samisk reiselivsproduksjon (Visit Sapmi). Disse ønsker norske bedrifter velkommen, og det skal jobbes videre med dette i 2011.

Hovedprosjektet og delprosjektene deltok på fuglekonferansen "Fuglekikking og safari som reiselivsprodukt i Norge" i Stjørdal i mai i regi av Skogeierforbundet. På Tautra ble det i mars avholdt fagdag med arkitekt Tormod Amundsen. Fokuset var på tilrettelegging i sårbare områder, og det rapporteres om god deltakelse fra hele fylket. Fagdagen var et samarbeid mellom hovedprosjektet og Birdwatching Trondheimsfjord og var åpen for alle interesserte.

Det er innledet samarbeid med NORA-prosjektet "Reisemål Nord", et prosjekt som har natur- og kulturminnebasert reiseliv som tema. Formålet med samarbeidet er kunnskapsutveksling. Videre har prosjektet deltatt på konferanse om bærekraftig reiseliv i Aurland og holdt to foredrag for utenlandske grupper på studietur i Norge. Det er også holdt foredrag om prosjektet på Nordbergkonferansen i Farsund i oktober.

I Lierne er det gjennomført kurs i rovdryguiding, det er aktuelt å følge dette opp i 2011. Prosjektinvolverte har også vært deltakere på seminar om rovdryturisme på Järv-zoo i Sverige i november 2010.

I forbindelse med delprosjektet Birdwatching Trondheimsfjord har det vært gjennomført studietur til Birdfair-messen i England i august. Det rapporteres om at Norge ikke hadde egen stand på denne messen, som er verdens største i sitt slag, men at det arbeides med å følge dette opp. Videre er det etablert samarbeid med naturarvprosjektene i Farsund og Varanger, og det er gjennomført felles samling på Tautra.

Delprosjektet Sør-samisk kultur og tradisjon som reiselivsprodukt deltok i TV-serien Norge Rundt på NRK, hvor de viste klær i ny design inspirert av tradisjonelle samiske klestradisjoner. Høsten 2010 gikk det en programserie på NRK som het Tradisjonshåndverk, hvor et helt program var viet til Wilks Design, med fokus på gamle samiske håndverkstradisjoner. Det har vært samarbeid med HiNT, hvor bl.a. studenter på høgskolen har bistått med utvikling av forretningsplan for Wilks Design AS. Videre har det vært arrangert en rekke studieturer og ulike kursdeltakelse som har bidratt til kunnskapsutvikling. Wilks Design har solgt det første kulturformidlingskonseptet, der målgruppen først og fremst er den samiske befolkning. Temaet er skosøm og sørsamisk språk. Det er foretatt innsamling av tradisjonskunnskap om samiske mattradisjoner og bruk av urter og bær. Dette er gjort ved hjemmebesøk og intervjuer av samer i ulike regioner. En har også utviklet egne oppskrifter og produkter.

Norges nasjonalparklandsbyer har gjennomført vertskapskurs basert på nasjonalpark, gjennomført undervisningsopplegg i skoler, holdt næringsseminar og stedsutviklingskonferanse. Ellers foregår det mye kunnskaps- og formidlingstiltak i landsbyene, også i samarbeid med nasjonalparksentrene.

Prosjekter som i 2010 i liten eller ingen grad har kommet i gang med tiltak og aktiviteter knyttet til kunnskap og formidling er **Sykkelturisme i Saltdal, Skatter for Fremtiden, Mellom fjord, fjell og folk og Folgefonna – vandring frå fjord til fonn**. Dette er hovedprosjekter som var blant de siste som kom med i Naturarven som verdiskaper.

Totalt er det fire av hovedprosjektene som sier at det har utarbeidet et eget opplegg for formidling, mens tre har dette under arbeid. Det er ikke dermed sagt at det ikke drives formidlingsarbeid. Åtte av prosjektene sier at de bruker sosiale medier for formidlingsarbeidet og elleve av prosjektene sier at de har utpekt spesielle målgrupper for formidlingsarbeidet (jf. Tabell 11).

6.3.2 Formidling og mediedekning

Alle prosjektene har hatt oppslag i lokale/regionale medier, men antallet varierer naturlig nok betydelig mellom prosjektene. Noen av prosjektene synes å ha svært god regional dekning. Tabellen viser også antall oppslag i radio, TV, nasjonale aviser og internett (jf. Tabell 12). Kun to av prosjektene har foreløpig hatt TV-oppslag. Synlighet i media er viktig for å skape interesse, oppslutning og engasjement i forhold til prosjektene. Mediehåndtering er også et tema som det er viktig å ha fokus

på allerede fra en tidlig fase av prosjektene, noe som også har vært understreket og gjennomgått på de nasjonale nettverkssamlingene.

Tabell 11 Målgrupper og formidlingskanaler

Hovedprosjekt	Målgrupper og formidlingskanaler
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Ansatte i bedriftene i prosjektet er de viktigste for formidling og kompetanseheving. Formidlingskanalene er e-post, hjemmeside med arbeidsrom og individuelle bedriftsbesøk og fagmøter. Befolkningen som er bosatt i nærområdene til verneområdene er også viktig målgrupper. Det gjennomføres egne tilrettelagte møter, samarbeid med bygdelag og det informeres gjennom oppslag i lokale medier.
Sykkelturisme i Saltdal	Barn og unge har vært diskutert som en viktig målgruppe. Formidlingskanalene har vært elevråd og lærere. Formidlingskanal: SALTIN ("Start opp Salten")
Vidda Vinn	Viktige målgrupper er innbyggere i kommunene som ser en framtidig næringsvei innen guiding, eksisterende reiselivs/guidebedrifter, offentlige ansatte som arbeider med reiseliv og barn og unge. De viktigste formidlingskanalene for å nå disse er e-post med informasjon om tilbud. Vidda Vinn har Facebook og annonser i lokalavisa.
Villreinen som verdiskaper	Viktige målgrupper er reiselivsbedrifter, besøkende i regionen og brukere av fjellet (både lokale og tilreisende), spesielt barn og ungdom.
Skatter for fremtiden	Skoler, lokalbefolkningen, næringslivsaktører, besøkende ved sentrene trekkes fram som viktig målgrupper. De viktigste formidlingskanalene er faktaark, kursing, temadager og utstillinger ved sentrene. Informasjonen som dokumenteres i prosjektet skal brukes ved naturveiledning og formidling ved sentrene.
Mellom fjell, fjord og folk	Skoleelever, lokalbefolkning, reiselivsaktører og besøkende er viktige målgrupper. Viktige formidlingskanaler er lærere og innleide ressurspersoner, kunnskapsseminar for lokalbefolkningen, bygdevertkurs for reiselivsaktører og informasjonstiltak overfor besøkende.
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	
Sørnorsk Kystnatur	Ifølge kommunikasjonsplanen for hovedprosjektet er følgende definert som de viktigste målgruppene: 1) grunneiere 2) lokalbefolkning 3) turistnæringen og 4) politikere. Viktigste formidlingskanaler: 1) Nordbergkonferansen 2) lokalaviser 3) kommunenes hjemmeside 4) etter hvert internettsiden sammen med Lister Skjærgårdspark og 5) informasjon og oppdateringer til interesseorganisasjoner
Kystarven	

Økosystem Dokkadelta	Målgrupper er naturveiledere nasjonalt, lærere nasjonalt, skoler/barnehager regionalt, barnefamilier, reiselivsbedrifter lokalt og politisk ledelse lokalt. De viktigste formidlingskanalene har vært utstillinger, arrangementer, rapporter, undervisningsopplegg, tilrettelegging av plasser i naturen (Pålebrygga i universell utforming, "Erfaringsstoler i Økosystem Dokkadelta).
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Den primære målgruppen er bedriftene og turistkontorene i området. Kompetanseheving er en del av oppfølgingen av Charterplanen.
Nærøyfjorden Verdsarvpark - " Verdiskaping skjer i møtet!"	Målgrupper er barn og unge, bosatte i og omkring Verdsarvparken, sesongpersonell og gjester. Formidlingskanaler: Det verdiskapende møtet mellom fastboende/bygdeverter og gjester, barn/unge som deltar ved gjennomføring av skjøtselstiltak, skilting osv. i samarbeid med skolene, nettsiden www.naroyfjorden.no , Facebook, kurs, arbeidsverksteder, seminar, informasjonsmøter, partnermøter, parkmøter, informasjonsbrosjyre (under utarbeidelse), turboka "Opptur Nærøyfjorden" (under utarbeidelse).
Varnjargga - Varenkinnemi- Varangerhalvøya	
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	Målgruppene er lokale reiselivsaktører, lokalbefolkning, Sør-samisk befolkning, næringsaktører (generelt) lokalt, turoperatører
Norges Nasjonalparklandsbyer	

Tabell 12 Antall oppslag i ulike media.

Hovedprosjekt	Radio	TV	Nasj. aviser	Lok./reg.aviser	Internett
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark				3	
Sykkelturisme i Saltdal	5			5	5
Vidda Vinn	2	2		5	1
Villreinen som verdiskaper	2		4	16	5
Skatter for fremtiden				5	
Mellom fjell, fjord og folk			1	2	2
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn				3	1
Sørnorsk Kystnatur				4	
Kystarven	0	0	1	2	mange
Økosystem Dokkadelta	2			6	10
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	6		8	38	18
Nærøyfjorden Verdsarvpark - " Verdiskaping skjer i møtet!"				15	Sjå eiga nettside
Varnjargga - Varenkinniemi- Varangerhalvøya			1	10	4
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	1	5	5	25	10
Norges Nasjonalparklandsbyer	2				

6.3.3 Kompetansebehov

Utviklingsprosjekter som med fokus på ulike former for verdiskaping og med involvering av et bredt spekter med aktører, innebærer også behov for og tilgang på et bredt spekter av kompetanse. At dette er tilfellet, bekreftes også av Tabell 13, hvor hovedprosjektene har angitt ulike former for kompetansebehov i 2010. Det er verdt å merke seg at de områdene med minst kompetansebehov i 2010 er etablertkompetanse og markeds- og salgskompetanse. Dette har sannsynligvis sammenheng med at hovedprosjektene er i en tidlig fase, og at man foreløpig ikke har kommet så langt med disse områdene. Det er imidlertid grunn til å anta at kompetansebehovet på disse områdene vil øke raskt i tiden som kommer.

13 av hovedprosjektene rapporterer om at de har hatt samarbeid med spesielle kompetanseinstitusjoner i 2010. Tabell 14 gir en oversikt over hvilke institusjoner dette gjelder. Vi ser at det varierer fra prosjekt til prosjekt hvilke institusjoner det samarbeides med, men at det er etablert kontakt og samarbeid med institusjoner som har spesialkompetanse på de temaene eller oppgavene hovedprosjektene har fokus på.

6.3.4 Oppsummerende vurdering

Det samlede inntrykket er at det jobbes med kunnskapsutvikling og formidling på ulike måter. Det skaffes til veie ny kunnskap gjennom innsamling av informasjon i form av intervjuer, tellinger, kartlegginger og registreringer. Videre gjennomføres det studieturer og det formidles gjennom kurs, fagdager, seminarer, konferanser og media. Det bygges også nettverk som grunnlag for formidling og informasjonsutveksling, og det samarbeides med kompetanseinstitusjoner. Det er verdt å merke seg at flere av hovedprosjektene har utviklet og gjennomført vertskapskurs og kurs i guiding/formidling. Her er det grunn til å tro at hovedprosjektene har noe ulike tilnærminger, og det kan ligge gjensidig nytte i et tilrettelagt opplegg for utveksling av erfaringer. Enkelte prosjekter har også brukt ressurser på å sammenstille rapporter og annen dokumentasjon som andre hovedprosjekter kunne hatt nytte av å få oversikt over. Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell er det eneste prosjektet som rapporterer om at det er utarbeidet en modell for vedlikehold av all statistikk for hele området, slik at prosjektet kan betjene alle 8 kommuner med relevante besøkstall, næringstall osv. Løsninger og systemer for kartlegging av effekter av tiltak som gjennomføres i regi av Naturarven som verdiskaper vil være av spesiell interesse for alle aktører som direkte eller indirekte er engasjert i Verdiskapingsprogrammet. Løsninger som utvikles for å overvåke og måle ulike effekter, vil ha stor overføringsverdi til alle prosjektene og er sånn sett et av flere temaer som det er aktuelt å fokusere på i forbindelse med prosjektsamlingene.

Tabell 13 Kompetansebehov i 2010

Hovedprosjekt	Prosess/prosjektleder-kompetanse	Samhandlings-kompetanse	Kulturfaglig kompetanse	Naturfaglig kompetanse	Økonomisk kompetanse	Etablerer-kompetanse	Markeds- og salgskompetanse	Annet
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	1	1	1	1	0	0	0	1
Sykkelturisme i Saltdal	1	1	1	1	1	0	1	0
Vidda Vinn	1	1	1	1	1	1	1	1
Villreinen som verdiskaper	1	0	1	1	1	0	0	1
Skatter for fremtiden	1	1	1	1	0	0	0	0
Mellom fjell, fjord og folk	1	0	0	0	0	0	0	0
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	1	1	0	0	1	0	0	0
Sørnorsk Kystnatur	1	1	0	1	0	0	0	0
Kystarven	1	1	1	1	1	0	1	1
Økosystem Dokkadelta	1	1	0	1	1	1	1	1
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	0	0	0	1	1	0	1	0
Nærøyfjorden Verdsarvpark - " Verdiskaping skjer i møtet!"	0	0	1	1	1	1	1	0
Varnjargga - Varenkinniemi-Varangerhalvøya	1	1	1	1	1	0	0	0
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	0	0	0	1	0	0	1	0
Norges Nasjonalparklandsbyer	1	1	1	0	1	0	1	0

Tabell 14 Oversikt over spesielle kompetanseinstitusjoner som hovedprosjektene har samarbeidet med i 2010.

Hovedprosjekt	
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Nordøstkompaniet i Vardø (fuglefaglig kompetanse og arkitektkompetanse knyttet til opparbeiding av skjul), Varanger samiske museum (innsamling av materiale på "Folk og fugl"), Horisont Varanger (skriving av teamhefter knyttet til de tre internasjonalt verneverdige områdene som ligger innenfor prosjektets geografiske område).
Sykkelturisme i Saltdal	Nordland Nasjonalparksenter, SALTIN (Næringshage i Saltdal).
Vidda Vinn	Høgskolen i Lillehammer (kurs i interpretasjon), Norsk Villreinsenter/SNO (villreinkompetanse og naturveiledning), SNO (tilretteleggingsteam), Telemark Fylkeskommune – kulturminneavdelingen, Prokonsult AS (rådgiver offentlige innkjøp, anbudsdokument bygg og anlegg), landskapsarkitekt, Innovativ Fjellturisme
Villreinen som verdiskaper	NINA + institusjonene i styret
Skatter for fremtiden	
Mellom fjell, fjord og folk	Breheimsenteret
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	
Sørnorsk Kystnatur	Agderforskning (etablering av "Kunnskapsbase Lister" delprosjektet).
Kystarven	Norsk Landbruksrådgjeving i Sogn og Fjordane, Universitetet i Bergen, Lyngheisenteret på Lygra
Økosystem Dokkadelta	Fylkesmannen i Oppland, Høgskolen i Telemark, KunstKulturKonzeption (Tyskland). Erfahrungsfeld Kassel (Tyskland). Erfaringslære ved Walther Sigfried Hahn, NINA, M8, Gaia Arkitektene.
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Miljøfyrtårn/sertifisert miljøfyrtårnkonsulent
Nærøyfjorden Verdsarvpark - " Verdiskaping skjer i møtet!"	Aurland Naturverkstad AS, Vestlandsforskning Sogndal, Telemarksforskning, Sogn Jord- og Hagebruksskule i Aurland, Høgskulen i Sogn og Fjordane i Sogndal
Varnjargga - Varenkinniemi- Varangerhalvøya	Fylkesmannens miljøvernnavdeling, Universitet i Tromsø, Destinasjon Varanger, Bioforsk Svanhøvd
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	Naturens Bästa og Svensk Ecoturismeforening (Sverige), HiNT, Rovdyrsenteret på Namsskogan, Järvzoo Interregprosjekt på fjellrev, Visit Sapmi Samernas Utbildningssentrum i Jokkmokk
Norges Nasjonalparklandsbyer	Universitetet i Tromsø, Universitetet i Bergen

6.4 Hovedmål III: Bred verdiskaping

Bred verdiskaping har et sentralt fokus i Naturarven som verdiskaper. Programmet skal synliggjøre hvordan naturarven kan være en ressurs for både miljømessig, kulturell, sosial og økonomiske verdiskaping. Vi er i den forbindelse opptatt av vektleggingen og sammenhengen mellom de ulike formene for verdiskaping. Dersom man skal lykkes med utviklingsstrategier forankret i bred verdiskaping, er det en forutsetning at man klarer å få til et gjensidig forsterkende samspill mellom de ulike formene for verdiskaping.

6.4.1 Miljømessig verdiskaping

I forhold til miljømessig verdiskaping har vi i rapporteringsskjemaet valgt å ha hovedfokus på hvilke miljømessige (fysiske) tiltak som har blitt gjennomført som kan bidra til å sikre naturverdiene på en bedre måte. Innledningsvis ble det stilt spørsmål om det i 2010 var gjennomført registrerings-, skjøtsels- eller andre typer forvaltningstiltak for å ivareta naturverdier i regi av prosjektet. Åtte av hovedprosjektene har svart ja på dette spørsmålet. Tabell 15 gir en oversikt over hvilke tiltak som er gjennomført, hvilke naturtyper og hva slags naturverdier det dreier seg om. Flere av prosjektene har gjennomført ulike former for naturfaglige kartlegginger og registreringer. Noen har også gjennomført rydde- og skjøtselsprosjekter med formål å bevare og fremme både natur- og kulturlandskapsverdier på en bedre måte. For å kunne tilrettelegge og bruke naturverdiene på en måte som øker sannsynlighetene og mulighetene for at naturverdiene sikres og bevares, er det behov for kunnskap om de naturverdiene som finnes i områdene. Det er således naturlig at det er fokus på å skaffe seg oversikt over naturkvaliteter og naturverdier i en tidlig fase av prosjektene.

For å kunne dokumentere hvorvidt prosjektene bidrar til å sikre og bevare naturarven på en bedre måte enn tidligere, vil det også være behov for systemer for å overvåke utviklingen knyttet til bestemte kvaliteter. Økosystem Dokkadelta er imidlertid det eneste prosjektet som melder om at de har igangsatt et slikt opplegg. Erfaringsutveksling knyttet til behov for overvåking og opplegg for å gjennomføre dette, vil således være et aktuelt tema på nettverkssamlingene.

Tabell 15 Oversikt over registrerings-, skjøtsels- eller andre typer forvaltningstiltak for å ivareta naturverdier i regi av prosjektet som er gjennomført i 2010.

Hovedprosjekt	Tiltak og naturtyper
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Det er startet en prosess pm geografisk valg av lokaliteter for tre tilrettelagte naturstier i kystnatur, frodig bjørkeskog og høgfjell. Det er også startet en prosess på å skaffe tillatelse til å tilrettelegge for begrenset turisme i et naturreservat (fuglefjell i Kongsfjordreservatet)
Sykkelturisme i Saltdal	NINA har utført registrering av biologisk i Saltdal kommune.

	NVE har laget miljøplan for Saltdalselva, og det er startet registreringer av kulturminner langt sykkelstien.
Vidda Vinn	
Villreinen som verdiskaper	
Skatter for fremtiden	
Mellom fjell, fjord og folk	
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	
Sørnorsk Kystnatur	Rapporten "opplev fugleliv på unike Lista" angir hvilke områder som man gjennom tiltak kan tilrettelegge for fugleturisme. Rapport på botanisk mangfold på Hanager. Registrering av botanisk mangfold.
Kystarven	Det er gjennomført fugletelling i enkeltreservat og på sjøen. Det er foretatt registrering av naturbeitemarker og kystlyngheiomsråder. Det er bestilt en komplett pollenanalyse for Sørværet Naturreservat. Videre har det blitt drevet systematisk beitesviing i Sørværet i samarbeid med Universitetet i Bergen. Det er også gjennomført omfattende ryddeaktivitet i Sørværet Naturreservat for å holde reservatet mest mulig fritt for søppel.
Økosystem Dokkadelta	Det er utarbeidet skjøtselsplan (Bjørnhaugmyr orkideer), foretatt registreringer av elvemusling i 7 vassdrag, registrering av bever, restaurering knyttet til Øktmyrene, registrering av fiskeslag i Økosystem Dokkadelta, utarbeidet fotodokumentasjon av fiskearter i Randsfjorden, igangsatt overvåkingsprogram for Dokkadeltaet naturreservat med resultater for 2010 og det er utarbeidet tiltaksplan for elvemusling i Lomsdalselva
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	
Nærøyfjorden Verdsarvpark - "Verdiskaping skjer i møtet!"	Det er gjennomført skjøtselstiltak knyttet til kulturlandskapet. Tiltakene er forankret i skjøtselplaner/forvaltningsplan. I dette arbeidet rapporteres det også om en betydelig innsats i forhold til motivering og samordning av innsats og økonomi fra en rekke aktører.
Varnjargga - Varenkinnemi- Varangerhalvøya	
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	Det vises til at reindriften driver kontinuerlig skjøtsel av kulturlandskap ved at denne bidrar til å bevare både biologisk mangfold og trua dyrearter. På Tautra (Frosta kommune) skal det etableres en fugleobservasjonspost på Åbotneset. Ved å kanalisere fugleinteresserte besøkende til nordenden av Tautra vil sårbare områder på sørenden av øya bli avlastet og forhåpentligvis bedre ivaretatt. Dette anses både som et utviklingstiltak og (forhåpentligvis) et konfliktdempende tiltak.

Norges Nasjonalparklandsbyer ⁴	Rydding av skog/vegetasjon rundt nasjonalparklandsbyen Lom
---	--

Hele 13 av hovedprosjektene har i 2010 gjennomført tiltak for å øke tilgjengeligheten av naturverdier for publikum (jf. Tabell 16). Oversikten viser at flesteparten av prosjektene har jobbet med en eller annen form for tiltak som innebærer tilrettelegging av turstier og skilting for ulike formål. Målgruppene er som oftest lokalbefolkning og besøkende til områdene. Det er verdt å merke seg at formidling trekkes fram som viktig i flere av prosjektene, og at det er fokus på legge til rette for økt tilgjengelighet samtidig som man søker å få til kanalisering utenom de mest sårbare områdene. Flere av tiltakene har også som formål å avdempe og forebygge konflikter mellom ulike brukerinteresser. Dersom man lykkes med det, samtidig som flere tar naturen i bruk, er det også sannsynlig at bevisstheten om kvalitetene og verdiene i naturen øker. Økt forståelse for verdiene knyttet til naturarven er videre viktig for å skape oppslutning om vern av naturen. Dersom man klarer å legge til rette for økt bruk av naturen, samtidig som sannsynlighetene og mulighetene for å bevare viktige verdier knyttet til naturarven øker, har man bidratt til å nå viktige målsetningen i verdiskapingsprogrammet Naturarven som verdiskaper.

Tabell 16 Tiltak som er gjennomført for å øke tilgjengeligheten av naturverdier for publikum. Hva slags tiltak er gjennomført, hvilke naturverdier det er fokusert på og hvem er som målgruppa.

Hovedprosjekt	Tiltak, naturverdier og målgrupper
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Tilrettelegging av tre forskjellige naturstier på ca 5 km hver. Hensikten er å legge tilrette for besøkende fugleturister med merkede stier. Samtidig er stiene åpne for lokalbefolkning og attraktive for lokal opplæring/bruk. Prosjektet har anmodet Fylkesmannen om lov til å utrede opparbeiding av sti i Kongsfjord naturreservat (fuglefjell), hvor målgruppen er tilreisende fugleturister og tilretteleggeren er kompetente lokale bedrifter. Fylkesmannen støtter tiltaket og har sendt saken til DN.
Sykkelturisme i Saltdal	
Vidda Vinn	Steinsetting av Solstien sommeren 2010 har på kort tid resultert i kanalisering av ferdsel til de mindre sårbare randområdene utenfor Hardangervidda nasjonalpark. Hardangervidda står i fokus, formidlingsopplegget langs stien er under utarbeidelse, men sannsynligvis vil både villreinen og sola være viktige naturverder i formidlingsopplegget. Målgruppa er barnefamilier. Det arbeides også med å få til ei kobling mellom formidlinga langs stien og den naturlege og/eller kulturelle skolesekken.

⁴ Mangelfull rapportering i forhold til alle nasjonalparklandsbyene.

Villreinen som verdiskaper	Opparbeidelse av sti og utsiktspunkt på Tverrfjellet, Hjerkin. Naturverdier: Høyfjell, villrein og moskus. "Naturrestaurering" og tilbakeføring av tidligere militært skytefelt. Målgruppe: Tilreisende og lokale. Tiltaket er gjort etter kriterier for universell utforming. Barn og ungdom, opplegg av naturveilederne.
Skatter for fremtiden	
Mellom fjell, fjord og folk	Natursti og utsiktspunkt (bre, dal og de nære ting). Målgruppe er besøkende og lokale. Klatrejungle for barn.
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	Sikring av tilgang til jettegryter for publikum, som er av de største i Norge
Sørnorsk Kystnatur	Opparbeidelse av parkeringsplass på Åna Sira. Innfallsport til Flekkefjord landskapsvernområde for turister og lokalbefolkning. Rydding av sti på Brufjell i Flekkefjord landskapsvernområde for turister og lokalbefolkning. Start på opparbeidelse av parkering og sti til Hågåsen på Hidra i Flekkefjord landskapsvernområde for turister og lokalbefolkning. Etablering av en helhetlig plan for fugleturisme på Lista med tegning av 2 stk fuglebroer (tårn) i forbindelse med fuglefredningsområder på Lista. Dette for å etablere kontrollert ferdsel i områdene for fugleturister, vanlige turister og lokalbefolkningen.
Kystarven	Prosjektet er i gang med rydding, merking og klassifisering av 100 turstier i kystarvområdet. I noen kommuner er alle de 20 stiene bestemte og lagt inn på kart. I andre kommuner er ikke arbeidet med grunneieravtaler ferdig enda. I Sørværet Naturreservat er det enighet om traséen for en rundløype. Naturverdiene er kystlynghei og naturbeitemarker, men også naturlige utsiktspunkt nærmere tettstedene i regionen. Det er flere målgrupper. Lokalbefolkningen er en viktig gruppe. Gode turstier til utvalgte naturkvaliteter bygger folkehelse og kunnskap. Dagsturister i HAFS-regionen er en viktig målgruppe, men turstinettet er også planlagt som infrastruktur i forbindelse med internasjonal markedsføring. Sammen med reiselivsorganisasjonene er det organisert turer til Vandrekonferanse på Lillehammer og Vandremesse i Amsterdam. Båtturister vil også være ei viktig brukergruppe. Markedsføring mot disse blir gjort gjennom Visit Fjordkysten AS sin årlige stand på båtmessa Dra til Sjøen i Bergen hvert år i februar.
Økosystem Dokkadelta	Tranlia vel med samfunnshus og småbåthavn er leid av DNV og bygd ut med pålebrygge for hygge, fiske, fugleobservasjon og undervisningsopplegg for elever, samt arrangement i regi av DNV. Kunst i natur "Erfaringsstoler i Økosystem Dokkadelta" har lokket mennesker ut til 13 forskjellige naturrom i hele økosystemet.
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Hovedprosjektet har bidratt til at Follidal kunne utvikle 3 ulike stier, foreta merking og informasjonsskilting samt utarbeide et relevant kartgrunnlag.
Nærøyfjorden Verdsarv-park - " Verdiskaping	Istandsetting, sikring, skilting/tilgjengeliggjøring/kvalitets-sikring av turstier og turveier i området. Tiltakene skjer med

<p>skjer i møtet!"</p>	<p>grunnlag i et utarbeidet turkart for Nærøyfjordområdet. Arbeidet blir utført i nært samarbeid med grunneiere, turlag, SNO, reiselivsverks virksomheter mv. Målgrupper er gjester til området og fastboende. Målet er å gjøre verdensarven bedre og lettere tilgjengelig med tanke på styrke turopplevelsen, samt legge til rette for flere aktiviteter.</p>
<p>Varnjargga - Varenkin-niemi- Varangerhalvøya</p>	<p>Det er merket en 60 km lang sti fra Nesseby til Enare. Det har vært viktig å utvikle dette prosjektet i tett samarbeid med reindriftsdistrikt 6. Samarbeidet har fungert godt og reindriftsdistriktet har fått påvirke løsninger som er valgt. Reindriftsutøvere har også vært ansvarlig for gjennomføring og kvalitetssikring. Prosjektet har vært uten konflikter og omtales som et eksempel til etterfølgelse. En naturverdi her har vært å ikke bruke merkestolper, men varder som merking. Målgruppa har vært vandrere i vennskapskommunene Nesseby og Enare.</p>
<p>Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur</p>	<p>Det har vært gjennomført planlegging av fugletårn og fugleobservasjonsposter. Målgruppa er allmennheten. En samisk kultursti skal formidle historien om samisk kultur og tradisjon og vise hvordan samene benyttet naturen som matkammer, apotek og leveområde. Det er ikke definert spesielle målgrupper enda. Bjørnecamp i Lierne skal formidle kunnskap om freda rovdyr (bjørn) til skoleklasser, bedriftsgrupper og andre grupper. Rovdyrcamp i Namsskogan familiepark skal formidle kunnskap om rovdyr til grupper og familier. Det er lagt til rette for servering av samisk tradisjonsmat og historie på boplassen til Bernt Jåma i Lierne. Det er også tilrettelagt for å ha kjølerein på plassen. Tilbudet inngår i formidling av samisk kultur og tradisjon, og målgruppene er i første omgang lokalbefolkning og gjester til Lierne som ønsker en spesiell opplevelse. Det vil bli arbeidet videre med å definere marked. Det er lagt planer for tilrettelegging for fuglekikking på eiendommen til Klostergården på Tautra. Her regner man med at tilretteleggingen vil bidra til å avlaste de mer sårbare områdene sør på øya (fuglefredningsområde). Målgrupper er ikke definert ut over gjestene til Klostergården og allmennheten.</p>
<p>Norges Nasjonalpark-landsbyer</p>	<p>Det er opparbeidet sentrumssti med naturinformasjon i Storslett og Lom og Vingelen. Rydding, merking og skilting av flere turstier i Vingelen. Infoplass ved Prestfossen i Lom. Tilretteleggingstiltak for fiske på Skim i Lom. Rydding og tilrettelegging av friområde ved Tronoddbu i Lom. Grusing av totalt 900 meter sti med universell standard på Storslett. Skilting og merking av løyper/stier i Storslett og etablering av aktivitetsområde "barnas naturpark. Oppsett av informasjonsskilt/tavler ved utfartspunkt og stier/løyper i Geilo.</p>

6.4.2 Kulturell verdiskaping

Viktige indikatorer på kulturell verdiskaping kan være kunnskap, stolthet, identitet, stedstilhørighet, omdømme, attraktivitet, merkevarebygging og stedsprofilering. Som nevnt i foregående avsnitt er økt kunnskap og bevissthet om naturverdiene viktig med tanke på framtidig bevaring av naturarven. Dette inngår som en del av det vi forstår med en kulturell verdiskaping.

Det ble innledningsvis stilt spørsmål ved om det er gjennomført tiltak med spesielt fokus på å øke kunnskap og forståelse om forholdet mellom bruk og vern av naturarven. Tolv av prosjektene svarer ja på dette spørsmålet. I bunn og grunn er det forholdet mellom bruk og vern alle hovedprosjektene handler om, og til syvende og sist er det summen av alle aktiviteter som skal stimulere til et balansert forhold mellom bruk og vern. Det er likevel av interesse å få fram tiltak som har spesielt fokus på å øke kunnskap og forståelse om forholdet mellom bruk og vern av naturarven. Tabell 17 gir en oversikt over aktiviteter som trekkes fram av hovedprosjektene i den forbindelse. Vi ser her at forholdet mellom bruk og vern er tema som inngår i et bredt spekter av aktiviteter. Flere legger vekt på involvering og deltakelse i kartleggingsarbeid og planprosesser.

Tabell 17 Tiltak med spesielt fokus på å øke kunnskap og forståelse om forholdet mellom bruk og vern av naturarven.

Hovedprosjekt	Tiltak med fokus på forholdet mellom bruk og vern
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Det er et eget delprosjekt som heter Folk og fugl. Hensikten med dette delprosjektet er først og fremst å komme i dialog med de eldre i lokalbefolkningen da disse ofte er de argeste motstanderne av vern. Gjennom intervjuer med fokus på lokal fuglekunnskap knyttet til hverdagslivet og ved å lage en serie artikler i lokale medier på bakgrunn av disse, er målet å øke intervjuobjektene følelse av egenverdi som kunnskapspersoner og skape en link mellom det moderne vernet og deres "gamle" kunnskap.
Sykkelturisme i Saltdal	Prosjektet har planlagt sykkelsti delvis gjennom verna område, gjennom landskap der det ligger flere naturreservat og ved siden av nasjonalparker.
Vidda Vinn	Det er holdt presentasjoner av Vidda Vinn for politikere, villreininnteresser, grunneiere, reiselivsaktører og andre for å informere om prosjektet og fremme tanken om et bærekraftig reiseliv rundt Hardangervidda.
Villreinen som verdiskaper	Det er fokus på naturveiledning som handler mye om sammenhengen natur og kultur.
Skatter for fremtiden	Dette er noe prosjektet vil vektlegge i tiden som kommer
Mellom fjell, fjord og folk	
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	
Sørnorsk Kystnatur	Norbergkonferansen arrangeres to ganger per år for å informere om og øke kunnskapen om naturarven. Revisjon av

	Listerstrendene involverer alle interessegrupper og øker samhandling og forståelse mellom drift og vern av områder.
Kystarven	Alle tiltak i saueprosjektet har fokus på forholdet mellom bruk og vern. Søppelprosjektet har også fokus på konsekvenser for verna område av uønska bruk av havet som søppelplass. Studieturen til Skottland hadde hele fokuset på bærekraftig reiselivsbruk av verneområder og nasjonalparker. Bruk- og vernperspektivet blir trukket fram på alle informasjonsmøter med bl.a. kommunestyrene i regionen, div. interessegrupper, grendelag osv.
Økosystem Dokkadelta	Aktiv deltakelse i fylkets kompetansenettverk med fokus på bruk og vern. Utikling kunst i naturrom - bruke erfaringselementer som formidler av universelle naturlover
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Hele den femårige Charterplanen finner sitt grunnlag i forholdet mellom bruk og vern. Verdiskapningsprogrammet er hovedvirkemiddelet for å sette denne planen ut i livet.
Nærøyfjorden Verdsarvpark - " Verdiskaping skjer i møtet!"	1. Generelt er Verdsarvparken i seg selv, gjennom forpliktene partnerskapsavtaler, et grep for å legge til rette for samhandling mellom en rekke aktører og interesser i området. 2. Spesielt er det, gjennom satsingsområdet "Stadformidling, vertskapsutvikling og læring", et mål om å øke forståelsen for verdiene, samtidig som man gjennom prosesser bidrar til utvikling av en tro og en kultur for å nyttiggjøre seg verdiene på en bærekraftig måte. Bygdevertkurser, verktøykassa for vertskap, kompetanseprogram for naturbaserte produkter, samla formidlingsstrategi, parkmøter mv. er eksempel på dette. 3. Parkforvalterne er Verdsarvparken sitt "frittstående feltpersonell" som med sin kompetanse på tvers av vernegrenser/kommunegrenser/fylkesgrenser arbeider tett opp mot ulike interesser og aktører med mål om å hjelpe fram og samordne initiativ til handling.
Varnjargga - Varenkiniemi- Varangerhalvøya	
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	Prosjektet utgir en publikasjon som kalles Magasinet. Dette er et magasin som med bilder og tekst fra delprosjektene i Naturarven skal gi leserne et innblikk i en annerledes måte å betrakte, formidle og utnytte den nordtrønderske naturarven på. Magasinet 2010 hadde spesielt fokus på fjellreven i Børgefjell nasjonalpark. I Namsskogan familiepark spilles det årlig nye episoder av Rebella Hex. Hun brukes som en gjennomgangsfigur i Magasinet for å nå fram til barn og unge lesere. Rockehexa Rebella Hex fra Børgefjell har en utryddingstruet fjellrev som bestevenninne. Delprosjektet Sørsamisk kultur og tradisjon på Snåsa deltar i lokal stedsutviklingsprosess og er aktivt med i kommunens arbeid med omdømmebygging. Under et arrangement i denne forbindelse ble Wilks invitert til å orientere om Naturarvprosjektet. Et lokalt firma som selger naturopplevelser i Snåsa, har leid inn Wilks til å formidle sørsamisk kultur og historie

	<p>som en del av en opplevelsespakke.</p> <p>I Lierne kommune settes det hvert år opp en ny episode i et spel som heter "P-Torsa". Spelet foregår på Oppgården i Lierne. Oppgården ble fredet i 1941, og engene rundt gården har status som fredet kulturlandskap. I 2010 deltok Bernt Jåma og familien med kjørerein under spillet. Innslaget synliggjør samenes tilstedeværelse i lokalsamfunnet i Lierne, og innsalget ble positivt mottatt og fikk positiv medieomtale.</p> <p>Rovdyrguidekurset i Lierne har bidratt til å synliggjøre at rovdyr ikke utelukkende er en trussel - men også en mulighet for lokalbefolkningen. Det er kjørt kurs i to deler, og deltakerne har etterspurt en oppfølging. Dette vil det bli arbeidet videre med i 2011. Det var mange, lokale deltakere med på kurset, også Adresseavisen deltok under hele kurset. Det resulterte i et flott oppslag med tittel "På bjørnecamp uten frykt".</p> <p>Destinasjon Dærga bygger gammer og stolpebur etter gammel, samisk tradisjon. Det er ikke så mange som behersker denne teknikken i dag. Det har deltatt samiske ungdommer under byggingen, noe som bidrar til å føre kulturarven videre.</p>
Norges Nasjonalpark-landsbyer	<p>Geilo: Vertskapskurs med fokus på nasjonalpark, ambassadørarbeid, næringsseminar. Jondal: kunnskapsutstilling. Vingelen: Lagd informasjonsplakater (på norsk og engelsk) Lom: Vertskapskurs for servicenæring, Vingelen: Lagd informasjonsperm om Vingelen/nasjonalparken til alle utleieenheter.</p>

Prosjektene ble også utfordret til å gi konkrete eksempler på viktige suksessfaktorer i forhold til å styrke identitet og stedstilhørighet blant innbyggerne. Å styrke identitet og stedstilhørighet hos innbyggerne vil naturligvis være en effekt av mange tiltak og aktiviteter og således et langsiktig mål, men det er likevel interessant å ha fokus på dette også i en tidlig fase av prosjektarbeidet. I og med at mange av prosjektene har vært i en oppstartsfase i 2010, er det naturligvis en del som derfor ikke kan peke på konkrete suksessfaktorer i forhold til å styrke identitet og stedstilhørighet blant innbyggerne foreløpig. Det som likevel synes å gå igjen blant de som trekker fram suksessfaktorer, er betydningen av informasjon, synliggjøring, involvering, deltakelse og ansvarliggjøring. Gjennom deltakelse i prosesser og utforming øker bevissthetene om kvalitetene. Aktiv involvering, deltakelse og synliggjøring av verdier og resultater bidrar også til økt eierskap og økt stolthet i forhold til lokale verdier. Dette er viktige drivkrefter for framtidig utviklingsarbeid.

Tabell 18 Viktige suksessfaktorer for å styrke identitet og stedstilhørighet (eksempler) hos innbyggerne.

Hovedprosjekt	Viktige suksessfaktorer for å styrke identitet og stedstilhørighet (eksempler) hos innbyggerne
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Lokale bedrifter satser nå på fugleturisme og man ser at noen av dem har suksess.
Sykkelturisme i Saltdal	Prosjektet har ikke kommet langt at man kan peke på slike suksessfaktorer foreløpig

Vidda Vinn	Mogen og Solstien har bidratt til styrket identiteten. Lokale naturperler blir gjenoppdaga, og den lokale stoltheten øker. Det gis også uttrykk for at prosjektet har en verdi i seg selv ved at stedene Vidda Vinn fokuserer på får en merverdi både for de lokale og de tilreisende.
Villreinen som verdiskaper	Siden prosjektet har vært i en oppstartsfase, har fokus vært lagt på direkte møter og informasjon. At villreinen er blitt en del av et nasjonalt prosjekt er med på å styrke folkes forståelse for vernet, men effekten vil nok primært kommer lengre ut i prosjektarbeidet.
Skatter for fremtiden	Prosjektet har begynt å knytte noen kontakter med lokale ressurspersoner i lokalsamfunnet, og dette vil bli enda tydeligere videre i prosjektet.
Mellom fjell, fjord og folk	Ingen eksempler foreløpig
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	Ingen eksempler foreløpig
Sørnorsk Kystnatur	Folk flest har til nå hatt opplevelsen at verneområder er noe negativt. I prosjektet har man har åpnet opp for at det kan være mulig å gjøre noe i verneområdene så lenge det blir gjort i samspill med vernet. En effekt av dette er at holdingene endrer seg og flere har blitt mer stolte av det unike som er vernet og stiller seg positive til tilrettelegging for å tilgjengeliggjøre opplevelsesverdiene.
Kystarven	Sjøppelprosjektet, der lokalbefolkninga og særskilt ungdom, rydder sitt eget verneområde, skaper stolthet og identitet. Saueprosjektet er i ferd med å skape identitet og bedre forståelse for eget kulturlandskap. Stirydding, der turlag, skoleungdommer, ildsjeler og nabolag har rydda stier i nærområdet for å presentere sin "egen" natur på en best mulig måte, er utvilsomt identitetsbyggende. Bruk av Facebook med bilde-reportasjer fra stiryddingsdagene forsterker dette.
Økosystem Dokkadelta	Økt kompetanse, statlig finansiering og økt oppmerksomhet bidrar til å styrke identitet og stedstilhørighet
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Innbyggerne har ikke vært den primære målgruppen for det arbeidet som er utført i 2010. De vil bli sterkere involvert fra høsten 2011.
Nærøyfjorden Verdsarv-park - "Verdiskaping skjer i møtet!"	Etablering av verdensarvparken som samhandlings- og arbeidsform er et viktig tiltak i seg selv. Innbyggerne/partnerne blir gjennom partnerskap myndiggjort/oppfordret i forhold til å delta i en bærekraftig utvikling av området. Dette innebærer en bevissthet i forhold til at lokale verdier skal være kilde til utvikling. Det brukes tid gjennom ulike prosesser for å legge til rette for involvering og engasjement, sette fokus på og synliggjøre de unike og positive kvalitetene i området – styrke fellesskapsfølelsen for naturarven/verdensarven. Konkrete tiltak: involvering i strategiske dokument slik som parkplan og stedformidlingsstrategi, involvering ved utforming av verktøykasse for vertskap, bygdevertkurs osv. Gjennomføring av parkmøter (allmøter for partnere og andre interesserte).

	Gjennomføring av partnernøter, forum og arbeidsverksteder hvor det blir satt fokus på ulike tema.
Varnjargga - Varenkin-niemi- Varangerhalvøya	Det er arrangert prosjektverksteder og holdt foredrag, kurs og ekskursionser, i tillegg til at det er arbeidet tett med de som utfører tiltakene. Dette er noe man tror har bidratt til å øke stoltheten og stedstilhørigheten.
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	En suksessfaktor har vært å informere om at det finnes spennende naturverdier (rovdyr, fugler i forskjellige biotoper, sørsamisk kultur, nasjonalparker, vernede områder, kulturminner osv.) i lokalområdet. Gjennom kartleggingen av lokaliteter for fuglekikking har det blitt synliggjort mange, spennende fuglearter. Totalt er det kartfestet 134 "hot-spots". Når dette gjøres kjent, bidrar det til en interesse lokalt for å gjøre mer ut av mulighetene. I Nord-Trøndelag har man den regelen at det ikke skal settes opp fysiske innretninger gjennom Naturarven uten at det er skriftlig avtale som sikrer drift og vedlikehold etter at prosjektet er slutt. Dette involverer grunneiere og lag/foreninger og gir et eierskap til det som skjer i prosjektet. Det er også viktig å delta i eksisterende, lokale nettverk med den "misjonen" som delprosjektene har gjennom Naturarven, bl.a. omdømmeprojektet "Råa t å varra Raus" på Snåsa.
Norges Nasjonalpark-landsbyer	Forankringsarbeid gjennom kurs, seminarer og arrangement og synlige tiltak. Informasjon og stedsutviklingstiltak.

Hovedprosjektene ble også utfordret på hvordan de kan styrke viktige suksessfaktorer for igjen å styrke områdets/områdenes omdømme og attraktivitet (jf. Tabell 19). Det varierer selvsagt også her hvor langt prosjektene har kommet i forhold til dette. Flere trekker likevel fram interessante suksessfaktorer som ulike tiltak som har bidratt til profilering og synliggjøring i aktuelle fora. Fugleturismeprojektet i Midt- og Øst-Finnmark har blant annet fått profilert regionen som en viktig lokalitet på verdensbasis. Flere trekker fram positiv medieomtale som viktig, samtidig som tiltakene i seg selv bidrar til å gjøre områdene mer attraktive ved at tilgjengeligheten blir lettere, samtidig som opplevelsene blir rikere. Samtidig ser vi også at utfordringene er ulike. Nærøyfjorden er f.eks. et attraktivt område med store besøkstall, og utfordringen her er derfor å utnytte denne attraktiviteten som grunnlag for en bærekraftig, lokal samfunnsutvikling.

Tabell 19 Viktige suksessfaktorer for å styrke områdets/områdenes omdømme og attraktivitet (noen eksempler).

Hovedprosjekt	Viktige suksessfaktorer for å styrke områdets/områdenes omdømme og attraktivitet (noen eksempler)
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	En kjent britisk ornitolog har utgitt et hefte med CD med video fra regionen. Som eneste lokalitet i Norge ligger Varanger inne på lista over topp 100 lokaliteter som en fuglekikker bør besøke før han/hun dør. En omfattende artikkel

	som beskriver Varanger er publisert i 2010 i det nasjonale fugletidsskriftet <i>Vår fuglefauna</i> . Varanger ble beskrevet i 2010 i <i>Vår fågelvärld</i> (Sveriges nasjonale tidsskrift for fuglekikkere)
Sykkelturisme i Saltdal	Ofte og positiv omtale i media har vært bra. Profilering av ulike opplevelsesmuligheter.
Vidda Vinn	Tilrettelegging øker attraktiviteten og kan heve opplevelsen av et område. Det gjør at naturområder som før har vært mindre i bruk, blir oppdaget på nytt. Det er lettere å nyte bruset fra Kvenna med Kvennavegen fra Mogen, og det er lettere å finne og nyte den korte vegen fra Rjukan til Hardangervidda med steintrappene i Solstien. At det kommer sherpaer helt fra Nepal for å steinsatte stien, har også bidratt til økt stolthet og interesse. Folk som har gått Solstien, har snakka om den gode opplevelsen, og styrket området sin attraktivitet gjennom munn-til-munn markedsføring. Solstien har også fått mye medieomtale, noe som er viktig for omdømmet.
Villreinen som verdiskaper	
Skatter for fremtiden	Prosjektet mangler foreløpig eksempler på dette
Mellom fjell, fjord og folk	Prosjektet mangler foreløpig eksempler på dette
Folgefonna - vandring fra fjord til fonn	Prosjektet mangler foreløpig eksempler på dette
Sørnorsk Kystnatur	Prosjektet mangler foreløpig eksempler på dette
Kystarven	Prosjektet mangler foreløpig eksempler på dette
Økosystem Dokkadelta	Erfaringsstoler, kompetanse innenfor økologi, kanalisering av ledelse fra politikk til kompetanse.
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Arbeidet med sertifisering rapporteres å ha medført stor interesse fra presse, en del forvaltningsområder, fra bedriftene i området og fra de involverte kommuner. Interessen går særlig på at området er Norges første nasjonalparkområde som har blitt Charterpark. Man regner med mer synlige effekter når de respektive kommuner ser at markeds- og utviklingstiltak settes ut i livet.
Nærøyfjorden Verdsarv-park - "Verdiskaping skjer i møtet!"	Verdsarvområdet Vestnorsk fjordlandskap ved Nærøyfjorden og Geirangerfjorden er allerede et område med godt omdømme og stor attraksjonskraft – særlig sett fra besøksnæringen sin side. En av de store utfordringene er hvordan denne krafta og omdømmet kan bidra til større lokal bærekraftig verdiskaping og verdisetting.
Varnjargga - Varenkinnemi- Varangerhalvøya	Gode og helhetlige tiltak blir sett som viktige for områdets omdømme og attraktivitet. Det arbeides bl.a. med en mulighetsstudie for tilretteleggingstiltak for hele prosjektperioden.
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	En suksessfaktor er aktiv bruk av media for å formidle suksesshistoriene. Wilks på Snåsa har vært svært flinke til å bruke media i sitt arbeid. Dette har igjen ført til at andre media har tatt kontakt for å formidle informasjon om sørsamenes kultur og tradisjon. NRK kjørte bl.a. høsten 2010 en programserie om tradisjonshåndverk, hvor et helt program var

	viet til Wilks Design, med fokus på gamle samiske håndverkstradisjoner.
Norges Nasjonalparklandsbyer	Profilering, stedsutviklingstiltak.

I forhold til styrking av omdømme og attraktivitet er merkevarebygging og stedsprofilering et viktig virkemiddel. På en skal fra 1-6, der 1="ikke i det hele tatt" og 6="i stor grad", ble hovedprosjektene spurt om i hvilken grad ressurser knyttet til naturarven benyttes som grunnlag for merkevarebygging og stedsprofilering (jf. Tabell 20). Ti av prosjektene svarer her 5 eller 6. Videre er det sju prosjekter som sier at hovedprosjektet har resultert i at det er utviklet nye symboler, logoer eller merkevarer knyttet til naturarven.

Tabell 20 Merkevarebygging og stedsprofilering.

Hovedprosjekt	Benyttes ressurser knyttet til naturarven som grunnlag for merkevarebygging og stedsprofilering? 1=ikke i det hele tatt og 6=i stor grad	Har hovedprosjektet resultert i at det er utviklet nye symboler, logoer eller merkevarer knyttet til naturarven?
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	5	Nei
Sykkelturisme i Saltdal	3	Nei
Vidda Vinn	5	Nei
Villreinen som verdiskaper	6	Nei
Skatter for fremtiden	Vet ikke	Ja
Mellom fjell, fjord og folk	6	Nei
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	5	Nei
Sørnorsk Kystnatur	3	Ja
Kystarven	2	Ja
Økosystem Dokkadelta	6	Ja
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	6	Ja
Nærøyfjorden Verdsarvpark - " Verdiskaping skjer i møtet!"	5	Ja
Varnjargga - Varenkinniemi- Varangerhalvøya	1	Nei
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	5	Ja
Norges Nasjonalparklandsbyer	6	Nei

Vi ser at det ikke er noen klar sammenheng mellom svarene på disse spørsmålene, noe det kan være flere forklaringer på. Oversikten viser imidlertid at mange i relativt stor grad jobber med merkevarebygging og profilering med utgangspunkt i naturarven i en tidlig fase, og at om lag halvparten av prosjektene har utviklet nye symboler, logoer eller merkevarer knyttet til naturarven. Slik sett er det grunn til å forvente at denne andelen vil øke etter hvert.

6.4.3 Sosial verdiskaping

Bred verdiskaping med utgangspunkt i naturarven forutsetter bred forståelse og bred samhandling mellom ulike aktører. I forhold til sosial verdiskaping har vi således fokus på hvordan hovedprosjektene bidrar til nettverksbygging, samarbeid, fellesskapsfølelse, bevissthet og engasjement blant ulike aktører. Dette er også en forutsetning for å oppnå endringer på samfunnsnivå, noe som også er en indikasjon på hvorvidt man oppnår langsiktige og varige effekter som følge av innsatsen i hovedprosjektene og programmet som helhet.

Elleve av hovedprosjektene svarer at eksisterende nettverk har vært involvert i 2010. I forbindelse med et oppfølgende spørsmål ble hovedprosjektene bedt om å oppgi hvilke eksisterende nettverk og aktører som har vært involvert. Tabell 21 gir en oversikt over dette. Samlet sett er det et bredt spekter som er involvert. Dersom vi snakker om hovedtyper av nettverk, er det flere som har etablert nettverk/samarbeid med andre utviklingsprosjekter. Videre er det flere som har etablert nettverk knyttet til ulike nærings- og reiselivsaktører (organisasjoner, bedrifter, destinasjonsselskaper, turoperatører, utviklingsselskaper). Mange har involvert lag og frivillige organisasjoner. Disse omfatter bl.a. faglag innen landbruket, grunneierlag, bygdelag, tursistforeninger, historielag og idrettslag. Vi ser også at fagaktører/-nettverk er involvert (Norsk ornitologisk forening, SNO, museer og kunstformidlingsinstitusjoner). Offentlige institusjoner er involvert gjennom bl.a. fylkeskommuner, kommuner, regionråd, Innovasjon Norge og Fylkesmannen. Det varierer imidlertid hvilke aktører som er involvert i nettverk knyttet til det enkelte hovedprosjekt.

Bred verdiskaping fordrer også bred samhandling blant aktører og nettverk på tvers av tradisjonelle sektorlinjer og skillelinjer. En erfaring fra Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet er at det er viktig å involvere alle aktører som vil ha en funksjon i forhold til realisering av målsetningene så tidlig som mulig. Dersom ikke alle aktuelle aktører har eierskap og engasjement for arbeidet i en tidlig fase, er det større fare for at man støter på utfordringer og konflikter underveis som det kan være vanskelig å håndtere. Evnen til kunne samarbeide og kommunisere på tvers av tradisjonelle sektorer og skillelinjer er derfor viktig. Tilgang på god samhandlingskompetanse var således en sentral utfordring i Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet. Behov og muligheter for å legge til rette for best mulig samhandling, er derfor også et aktuelt tema i forbindelse med de halvårige samlingene for hovedprosjektene.

Tabell 21 Eksisterende nettverk og aktører som har vært involvert.

Hovedprosjekt	Involvering av eksisterende nettverk og aktører
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Varangerprosjektet ved Utsi og Holmen, Motvindprosjektet ved Sinikka Routsalainen, Berlevåg reielivsforum og Norsk

	ornitologisk forening.
Sykkelturisme i Saltdal	Storjord hotell, Rognan hotell, Lønsdal hotell, Nordnes kro Artic lysstøperi, Junkerdal turistsenter, Utviklingsfokus, Halsdammen Rognan fjordhotell og reindriftsnæringa.
Vidda Vinn	Mange av grunneierlagene i Tinn og Vinje, Vandreregionen – felles satsing på vandring i kommunene i Vest-Telemark, Tinn og Hjartdal, Innovativ Fjellturisme – kompetanse på skilting og gradering, Fjellregionsamarbeidet, Nasjonalparkkommu- nene, Frå gråberg til gull – liknende prosjekt i Setesdal Vesthei-Ryfylkeheiene, SNO naturrettveiledere og tilretteleg- gingsteam.
Villreinen som verdiskaper	I tillegg til nettverket etablert gjennom Villreinfangsten som verdensarv, har Regionrådet for Nord-Gudbrandsdalen og Dovrefjellrådet vært involvert i tillegg eget nettverk gjennom eget styre.
Skatter for fremtiden	En smak av Lierne og Røros Mat
Mellom fjell, fjord og folk	
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	
Sørnorsk Kystnatur	Lista Bondelag, Lista Småbrukerlag, Region Lister Flekke- fjord og omegn turistforening, Kvinesdal Historielag, Knaben utvikling, Lister Friluftsråd, Fylkesmannen i Vest-Agder- landbruksavd., Fylkesmannen i Vest-Agder-miljøvernavd., Fylkeskonservatoren, Norsk ornitologisk forening, Vest- Agder Statskog Agderforskning, Agder Naturmuseum, Lista Naturmuseum, Lister Skjærgårdspark, Sukkertoppen, Far- sund Næringssselskap, Vekst i Lyngdal (næringssselskap) og ansatte fra administrasjonen i de enkelte kommunene
Kystarven	Faglaga for småfehold (Sau og geit), bygdelag i alle kommu- nene, turlag i flere kommuner, idrettslag, reiselivsorganisasjo- ner (Stiftelsen Jensbua og Visit Fjordkysten), tiltaksapparatet i HAFS-kommunene Norsk Ornitologisk Forening (Solund) og HAFS Næringsforum
Økosystem Dokkadelta	Fagnettverk bruk – vern i Oppland og Nettverk for kunstfor- midling, naturkunst.
Område- og trafikkutvik- ling rundt Dovrefjell	
Nærøyfjorden Verdsarv- park - " Verdiskaping skjer i møtet!"	Verdensarvparken sine partnere (ca. 30 stk), regionalpark- nettverket, Det norske nettverket for verdensarvsteder og Nordisk nettverk for verdensarvsteder.
Varnjargga - Varenkin- niemi- Varangerhalvøya	Båtsfjord røde Kors, Destinasjon Varanger og Reinbeite dist- rikt 6
Magiske og verdifulle opp- levelser i Nord-Trøndersk natur	1) Team reiseliv Nord-Trøndelag (IN, NTFK, FMLA), 2) KiIN - Kunnskapsbasert næringsutvikling i Indre Namdal, 3) Indre Namdal Regionråd, 4) Råa t å varra raus - en gruppe på Snåsa som jobber med omdømmebygging gjennom et omstil- lingsprosjekt i Snåsa kommune, 5) Omstillingsprosjekt i Ytre Namdal bl.a. knyttet til arbeidet med Skeisnesset på Leka - et av Norges utvalgte kulturlandskap 2010, 6) Norges Midt-

	punkt BA - et nettverk av bedrifter i Steinkjerregionen som arbeider med natur- og kulturbasert reiseliv, 7) Østre Namdal reinbeitedistrikt, 8) PE-Torsa – et stort utendørs spel som foregår hvert år (ny "episode" hvert år) på Oppgårdene i Lierne, 9) Naturens Bästa og svensk ekoturismeforening 10) Din Tur, en turoperatør i Nord-Trøndelag som opererer på landsbasis 10) NOF Nord-Trøndelag.
Norges Nasjonalpark-landsbyer	Varangerprosjektet ved Utsi og Holmen, Motvindprosjektet ved Sinikka Routsalainen, Berlevåg reiselivsforum og Norsk ornitologisk forening

I tillegg til involvering av eksisterende nettverk er det foreløpig seks av prosjektene som sier at det også har blitt etablert nye nettverk i hovedprosjektet i 2010 (jf. Tabell 22). Noen av disse er uformelle og/eller under etablering. Det er interessant å merke seg at noen av hovedprosjektene knyttet til fugleturisme har etablert et eget nettverkssamarbeid. Slik sett fungerer hovedprosjektsamlingene også som en arena for erfaringsutveksling og nettverksbygging. Nettverket som er etablert i Nærøfjorden, "Campus Aurland", er også et interessant nettverk fordi det er nettverk av aktører som representerer både offentlig sektor, kompetansesektoren, frivillig sektor og privat sektor. I henhold til Quadruple Helix-modellen⁵ vil det være viktig å få til en positiv og gjensidig forsterkende samhandling mellom disse aktørene som grunnlag for gode utviklingsprosesser.

Tabell 22 Nye nettverk som har blitt etablert i hovedprosjekt i 2010.

Hovedprosjekt	Nye nettverk i 2010
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	
Sykkelturisme i Saltdal	
Vidda Vinn	Uformelt nettverk etablert etter kurs i interpretasjon, ca 12 aktører i nettverket som arbeider med formidling i det offentlige eller egen guidebedrift.
Villreinen som verdiskaper	Primært mer uformelle, faglige, internasjonale nettverk.
Skatter for fremtiden	
Mellom fjell, fjord og folk	
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	
Sørnorsk Kystnatur	
Kystarven	Gjennom studietur til Skottland er det skapt et fundament for utvikling av et reiselivsnettverk knyttet til naturbasert opplevelsesturisme. På Værlandet er det etablert en kopling mellom lokale grunneiere og Universitetet i Bergen vedrørende beiting og sviing i verneområdet.

⁵ Haukeland, P.I. & Brandtzæg, B.A. 2009. Den brede verdiskapingen. Et bærekraftig utviklingsperspektiv. – Telemarksforskning. TF-notat nr. 20 2009.

Økosystem Dokkadelta	Fagrådet for Økosystem Dokkadelta. Nettverk for erfaringslære. Nettverk for kunstformidling, naturkunst, landart.
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	
Nærøyfjorden Verdsarvpark - " Verdiskaping skjer i møtet!"	Campus Aurland – Grønt kompetansenettverk som skal være en drivkraft for samarbeid, utvikling, formidling og overføring av praktisk kunnskap om økologi, landskap og bærekraft i kultur- og naturbaserte næringer (Verdsarvparken, Aurland Naturverkstad AS, Aurland Natur- og Kulturarv BA, Aurland Næringshage, Sogn Jord- og Hagebruksskule, Aurland Fjellstyre, Aurland Næringsutvikling AS, Aurland Næringshage og Aurland kommune ved Kunnskapstunet)
Varnjargga - Varenkinnemi- Varangerhalvøya	
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	Delprosjektet Birdwatching Norway har etablert et nettverk som består av naturarvprosjekter som har fokus på fugleturisme. Omfatter Birdwatching Trondheimsfjord og naturarvprosjektene i Farsund og på Varanger. Det er også etablert samarbeid med Sapmi Experience etter studietur til Jämtland. Videre er det etablert samarbeid med Svensk ecoturismeforening om felles produktklubb.
Norges Nasjonalparklandsbyer	

Gjennom sosial verdiskaping er det også et formål å skape bevissthet og engasjement blant ulike aktører knyttet til naturarven som ressurs for steds- og produktutvikling. For å vurdere i hvilken grad man har lyktes med dette, ble hovedprosjektene bedt om å foreta vurderinger på en skala fra 1-6 hvor 1=ikke i det hele tatt og 6=i stor grad. Her var det åtte av prosjektene som svarte 5, ett som svarte 4, to som svarte 3, ett som svarte 2, ett som svarte 1 og tre som svarte "vet ikke". I og med at det varierer hvor lenge hovedprosjektene har vært i drift, er det naturlig at det er variasjoner i svarene. Erfaringsmessig kan steds- og produktutvikling være et langsiktig arbeid som krever kontinuerlig fokus over flere år. Det som trekkes fram som viktige suksessfaktorer for å skape bevissthet og engasjement blant ulike aktører, er blant annet direkte møter og kontakt med aktørene (jf. Tabell 23). Videre er det flere som peker på at det er viktig å synliggjøre resultater på ulike måter. Synliggjøring og formidling er også viktig for å gjøre prosjektet og innsatsen kjent, og således viktig for å trekke flere med. Flere peker på at involvering og deltakelse er sentralt for å skape eierskap og dermed også bevissthet og engasjement.

Tabell 23 Viktige tiltak/suksessfaktorer for å skape bevissthet og engasjement blant ulike aktører.

Hovedprosjekt	Viktige tiltak/suksessfaktorer for å skape bevissthet og engasjement blant ulike aktører
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Bedriftsbesøk og møter med relevante institusjoner og personer.
Sykkelturisme i Saltdal	At man snakker sammen og synliggjør andre liknende steder

	som har lyktes.
Vidda Vinn	1. Konkrete tiltak og synlige resultat på kort tid. 2. Presentere Vidda Vinn, fokusere på nøkkelinteressentene i prosjektet. "What's in it for me?" Hvorfor er dette bra for villreinen, men også for reiselivet og grunneierne?
Villreinen som verdiskaper	Direkte møter og synlige resultater (Tverrfjellet), stor interesse fra reiseliv og media.
Skatter for fremtiden	I oppstartfasen er det viktigst å gjøre prosjektet kjent blant aktører. I neste omgang blir det viktig å ha dialog med dem slik at de også kan være med å utvikle prosjektet i den retning som vil gi positive ringvirkninger for dem.
Mellom fjell, fjord og folk	
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	
Sørnorsk Kystnatur	
Kystarven	Det sterke fokuset på turstier og kart i alle kommuner er noe som nesten alle reiselivsaktørene ser direkte nytte av. Lokalsamfunnene er også opptatte av dette. Slik sett utløser Kystarven et forsterket samarbeid mellom reiselivsnæringen og det frivillige organisasjonsarbeidet i grendene ved tilførsel av ressurser utenfra. Sauen som skjøtter av kulturlandskapet blir også generelt oppfattet positivt. Det er positive reaksjoner på kompetansehevingstiltak og økt oppmerksomhet. Det forventes også positiv effekt av nettverksbygging mellom serveringsbedrifter i regionen med villsaukjøtt i sentrum. Søppelryddingen skaper bred legitimitet og bidrar samtidig med ressurser til frivillige organisasjoner.
Økosystem Dokkadelta	Kunst i naturrom har gitt plass for en annerledes tilnærming til å ferdes i naturen og gir rom for naturforståelse på en stimulerende måte. Prosjektet etterstreber å kunne involvere lokale bedrifter i størst mulig grad, slik som håndverkere og lokale matprodusenter. Dette oppfattes som svært viktig for å skape lokal identitet, stolthet og følelsen av "eierskap", som igjen fører til bevissthet og engasjement om naturarven.
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Dokumenterte markedstiltak, messedeltagelse, journalistbesøk, brosjyrer hvor bedrifter nevnes, er viktig. Prosjektet har subsidiert plakater og brosjyrer for naturbaserte aktiviteter med Dovrefjells profil. Bedriftene skjønner at det hjelper å bruke Dovrefjell i sin profilering.
Nærøyfjorden Verdsarv-park - "Verdiskaping skjer i møtet!"	Verdensarvparken sin langsiktige satsing på stedsformidling, vertskapsutvikling og læring har vært avgjørende. Etablering av møteplasser med involvering, dialog og samhandling om tiltak og aktiviteter har vært en sentral del av dette. Videre har fokus på å støtte opp om initiativene vært viktig.
Varangerhalvøya	
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	Informasjon som er tilpasset målgruppene og involvering. Eksempel: På Destinasjon Dærga har den sosiale verdiskapingen vært stor, da det gjennom etableringen av arbeidsgrupper, styringsgruppe og møter med alle reieneierne har fått

	til en god samhandling og etablert arenaer hvor ulike syn på prosjektet er gitt anledning til å komme fram. Dette har skapt forankring og eierskap.
Norges Nasjonalpark-landsbyer	Ulike forankringstiltak.

Gjennom nettverksarbeid og andre tiltak er det naturligvis et mål at dette faktisk skal resultere i økt samarbeid mellom aktuelle aktører. På en skala fra 1-6 hvor 1=ikke i det hele tatt og 6=i stor grad ble hovedprosjektene bedt om å vurdere i hvilken grad man har fått økt samarbeid. Ett prosjekt svarte 6, to prosjekter svarte 5, fem prosjekter svarte 4, tre prosjekter svarte 3 og fire svarte vet ikke på dette spørsmålet. Svarene viser således at samarbeidet har økt i større grad i noen prosjekter enn andre, mens det for fire av prosjektene er for tidlig å svare på dette spørsmålet.

Et tilsvarende spørsmål ble stilt i forhold til hvorvidt hovedprosjektet har bidratt til økt fellesskapsfølelse mellom ulike aktører – at de ser nytten av å trekke ”lasset” i samme retning. Foreløpig, i en tidlig fase, er det naturligvis variasjoner når det gjelder effekter i forhold til dette. Her er det ett prosjekt som svarer 6, fem som svarer fem, tre som svarer 4, tre som svarer 3, ett som svarer 2 og to som svarer vet ikke.

Sosial verdiskaping er et langsiktig arbeid, og det synes å være relativt stor grad av sammenheng mellom målene på sosial verdiskaping. Det innebærer at det er behov for å involvere, mobilisere og etablere nettverk som grunnlag for å fremme bevissthet, engasjement og økt samarbeid. Dette er viktig som grunnlag for å se nytten av å trekke lasset i samme retning. Så langt er det enkeltprosjekter hvor det virker som man har økt samarbeidet i stor grad, men hvor man foreløpig ikke har fått utviklet fellesskapsfølelse som bidrar til at aktørene i like stor grad ser nytten av dra lasset i samme retning.

6.4.4 Økonomisk verdiskaping

Verdiskapingsprogrammet skal vise hvordan naturarven kan bidra til verdiskaping til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner. Her er den økonomiske verdiskapingen sentral. Den økonomiske verdiskapingen kan være både direkte og indirekte og kan være vanskelig å måle. Vi har her valgt å bruke noen indikatorer på økonomisk verdiskaping som omfatter bedriftsetableringer/-utvidelser, type næring som utvides/etableres, sysselsettingsvekst, omsetningsvekst og økonomiske ringvirkninger. Vi har videre spurt om i hvilken grad det i hovedprosjektet er etablert systemer for å følge utviklingen av slike effekter over tid.

Tabell 24 viser nye bedrifter som er etablert i 2010. To av hovedprosjektene rapporterer om etablering av henholdsvis 2 og 3 bedrifter. To av bedriftene driver med håndverksvirksomhet, to med guiding og formidling og en med foredling og salg av lokal mat.

Tabell 24 Nye bedrifter i 2010.

Hovedprosjekt	Nye bedrifter	Antall	Type
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Nei		
Sykkelturisme i Saltdal	Vet ikke		
Vidda Vinn	Nei		
Villreinen som verdiskaper	Vet ikke		
Skatter for fremtiden	Nei		
Mellom fjell, fjord og folk	Nei		
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	Nei		
Sørnorsk Kystnatur	Nei		
Kystarven	Nei		
Økosystem Dokkadelta	Ja	3	Håndverksvirksomhet Foredling og salg av lokal mat Guiding og formidling
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Nei		
Nærøyfjorden Verdsarvpark - "Verdiskaping skjer i møtet!"	Nei		
Varnjargga - Varenkinniemi- Varangerhalvøya	Nei		
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	Ja	2	Håndverksvirksomhet Guiding og formidling
Norges Nasjonalparklandsbyer	Nei		

De to hovedprosjektene som har rapportert om etablering av nye virksomheter i 2010, har også rapportert om utvidelse av eksisterende virksomheter i 2010 (jf. Tabell 25). Det er også verdt å merke seg at det er to-tre av prosjektene som svarer "vet ikke" på dette og foregående spørsmål. I forhold til egnevaluering og vurdering av måloppnåelse vil det være en fordel å etablere systemer for å fange opp resultater og effekter på et tidlig tidspunkt.

Tabell 25 Utvidelse av eksisterende bedrifter i 2010.

Hovedprosjekt	Utvidelse	Antall	Type
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Nei		
Sykkelturisme i Saltdal	Nei		
Vidda Vinn	Nei		
Villreinen som verdiskaper	Vet ikke		
Skatter for fremtiden	Nei		
Mellom fjell, fjord og folk	Nei		
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	Nei		
Sørnorsk Kystnatur	Nei		

Kystarven	Ja,	4	-Værlandet Gjestehamn er midt i en utbyggingsfase. For disse er Askvoll kommune sitt Kystarvprosjekt på Værlandet et viktig premiss for realisering av utbyggingsplanene. -Norsk Sjøfuglsenter på Værlandet er i etableringsfasen og vil ha nytte av både informasjonsinnhenting og tilrettelegging av turstier. -Norsk Kystkulturakademi i Solund -Solund Mat AS.
Økosystem Dokkadelta	Ja	2	-Mat i Land -Håndverkere
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Nei		
Nærøyfjorden Verdsarv-park - " Verdiskaping skjer i møtet!"	Vet ikke		
Varnjargga - Varenkinnemi- Varangerhalvøya	Nei		
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	Ja	2	-Klostergården på Tautra -Wilks Design AS -Svein Wik Naturfoto
Norges Nasjonalpark-landsbyer	Vet ikke		

Det er to hovedprosjekter som rapporter om sysselsettingsvekst i 2010 for virksomheter som følge av hovedprosjektet (Tabell 26). Totalt dreier dette seg om tre årsverk. Fire hovedprosjekter rapporter om omsetningsvekst for til sammen ni bedrifter. I og med at flere av prosjektene er i en tidlig oppstartsfase, er det foreløpig ikke grunn til å forvente betydelige effekter på dette område. Det er imidlertid verdt å merke seg at nærmere halvparten av hovedprosjektene ikke har oversikt over dette. Det vil være av interesse både for det enkelte hovedprosjekt og for programmet som helhet å skaffe seg en systematisk oversikt over den økonomiske verdiskapingen. En slik oversikt vil også gjøre rapporteringen og dokumentasjonen lettere. Som nevnt kan det være vanskelig å kartlegge slike effekter, spesielt indirekte effekter og andre ringvirkningseffekter. For å få en viss oversikt kan det være hensiktsmessig at hovedprosjektene sender ut et spørreskjema til bedrifter og næringsaktører som tilhører målgruppen for hovedprosjektene arbeid.

Tabell 26 Sysselsettings- og omsetningsvekst som følge av hovedprosjektet i 2010.

Hovedprosjekt	Sysselsettingsvekst	Årsverk	Omsetningsvekst	Antall bedrifter
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Nei		Nei	
Sykkelturisme i Saltdal	Vet ikke		Vet ikke	

Vidda Vinn	Nei		Ja	1
Villreinen som verdiskaper	Vet ikke		Vet ikke	
Skatter for fremtiden	Nei		Nei	
Mellom fjell, fjord og folk	Ja	1	Nei	
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	Nei		Nei	
Sørnorsk Kystnatur	Nei		Nei	
Kystarven	Vet ikke		Vet ikke	
Økosystem Dokkadelta	Ja	2	Vet ikke	
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Vet ikke		Ja	3
Nærøyfjorden Verdsarvpark - " Verdiskaping skjer i møtet!"	Vet ikke		Vet ikke	
Varnjargga - Varenkinniemi-Varangerhalvøya	Nei		Ja	3
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	Vet ikke		Ja	2
Norges Nasjonalparklandsbyer	Vet ikke		Vet ikke	

I forhold til virksomheter som har hatt omsetningsvekst, ble hovedprosjektene spurt om hvor stor betydning hovedprosjektet har hatt for omsetningsveksten i disse næringsvirksomhetene. På en skala fra 1-6, der 1=svært liten betydning og 6=svært stor betydning, ligger svarene for fire hovedprosjekter på henholdsvis 2, 3, 4 og 5. Betydningen synes således å variere mellom hovedprosjektene.

Videre ble hovedprosjektene spurt om hvilke positive økonomiske ringvirkninger hovedprosjektet har hatt i 2010 (jf. Tabell 27). Fire prosjekter rapporterer om positive ringvirkninger i form av økt besøk og økt sysselsetting. I forhold til spørsmålet om underleveranser, er det ikke spesifisert om man snakker om underleveranser i forhold til hovedprosjektet eller til bedrifter som er involvert i hovedprosjektet. Det er klart at de av hovedprosjektene som har gjennomført infrastruktur tiltak og andre tilretteleggingstiltak har kjøpt inn tjenester som kan forstås som underleveranser. Ellers er det viktig å være klar over at ringvirkningseffekter ofte er langsiktige effekter. Det er ett prosjekt (Nærøyfjorden verdensarvpark) som f.eks. rapporterer om positive ringvirkninger i forhold til økt tilflytting. SSBs befolkningsstatistikk tyder også på at man er i ferd med å snu en negativ befolkningsutvikling i en mer positiv retning. Her er det imidlertid viktig å være oppmerksom på at Nærøyfjorden har drevet systematisk med natur- og kulturbasert næringsutvikling i mange år, og at en positiv utvikling ikke ene og alene skyldes deltakelse i Naturarven som verdiskaper. Satsingen i Nærøyfjorden er imidlertid i tråd med strategier og føring-er som ligger til grunn for verdiskapingsprogrammet, og kan således være et eksempel på at slike utviklingsstrategier kan gi positive effekter på mange områder. I forhold til dette prosjektet er det også viktig å være oppmerksom på at det ikke er

noen målsetning å øke antall besøkende til området, men å bidra til at det store antallet besøkende i større grad gir grunnlag for bred verdiskaping og bærekraftig lokal samfunnsutvikling.

Tabell 27 Økonomiske ringvirkninger som hovedprosjektet har hatt i 2010. 1=Ingen positive ringvirkninger og 6=svært store positive ringvirkninger.

Hovedprosjekt	Økning i antall besøkende	Flere overnattinger	Økt tilflytting	Økt sys-selsetting	Økte underleveranser	Annet
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	1	2	1	1	1	
Sykkelturisme i Saltdal	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke
Vidda Vinn	4	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke
Villreinen som verdiskaper	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke
Skatter for fremtiden	1	1	1	1	1	1
Mellom fjell, fjord og folk	1	1	1	2	1	1
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	
Sørnorsk Kystnatur	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke	Vet ikke
Kystarven	Vet ikke	Vet ikke	2	2	3	Vet ikke
Økosystem Dokkadelta	4	1	2	4	6	2
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	4	4		1	1	Vet ikke
Nærøyfjorden Verdsarvpark - "Verdiskaping skjer i møtet!"	Vet ikke	Vet ikke	5	5	5	Vet ikke
Varnjargga - Varenkinniemi- Varrangerhalvøya	1	1	1	1	2	Vet ikke
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	4	4	Vet ikke	Vet ikke	4	2
Norges Nasjonal-	5	1	Vet	2	Vet ikke	Vet

parklandsbyer			ikke			ikke
---------------	--	--	------	--	--	------

Vi stilte spørsmål om det er utviklet systemer eller instrumenter for å måle effekter på besøk, omsetning, etablering, tilflytting og lignende, og hvilke resultater disse målingene eventuelt viser for 2010. Det er fire prosjekter som har utviklet dette (jf. Tabell 28). Alle systemene som er utviklet har fokus på kartlegging av besøkende, og to av disse har kun fokus på antall. Det er hovedprosjektet Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell som har hatt størst fokus på dette. Som tidligere nevnt, kan etablering av slike systemer være et aktuelt tema i forbindelse med fellessamlingene for hovedprosjektene.

Tabell 28 Hvorvidt det er utviklet systemer eller instrumenter for å måle effekter på besøk, omsetning, etablering, tilflytting og lignende.

Hovedprosjekt	Systemer eller instrumenter for å måle effekter	Resultater
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Ja	Antallet observasjoner legges inn i www.artsdatabasen.no . Dette viser om det blir økt aktivitet blant fuglekikkere enn tidligere. Siden det nesten ikke finnes fastboende fuglefolk i Finnmark, må en økning kunne tilskrives økt antall besøkende. Tallene kan tas ut hos NOF.
Sykkelturisme i Saltdal	Nei	
Vidda Vinn	Ja	Sommeren 2009 ble det gjennomført en spørreundersøkelse på Fjellvåken i tilknytning til turvegen på Mogen. Sommeren 2011 skal det gjennomføres en ny undersøkelse for å se hvordan folk vurderer Kvennavegen, hvor mye tid de bruker på den, og hva man kan gjøre for å gjøre den enda bedre. Det vil bli satt opp turbok for å registrere antall brukere av veien.
Villreinen som verdiskaper	Nei	
Skatter for fremtiden	Nei	
Mellom fjell, fjord og folk	Nei	
Folgefonna - vandring fra fjord til fonn	Ja	Det er telling i 2 av delprosjekta: <ul style="list-style-type: none"> • Bondhusdalen 8104 (12524 i 09) • Buerdalen 19445 (12847 i 09)
Sørnorsk Kystnatur	Nei	
Kystarven	Nei	
Økosystem Dokkadelta	Nei	
Område- og trafikkutvik-	Ja	Gjennom deltagelse i Interregprosjektet er

ling rundt Dovrefjell		det utviklet maler for Gjesteundersøkelser. Ifølge Charterplanen skal den gjennomføres sommeren 2011. Opplegget er utarbeidet ved Universitetet i Greifswald i Tyskland og utprøvd i 6 andre områder/arker som det samarbeides med.
Nærøyfjorden Verdsarv-park - " Verdiskaping skjer i møtet!"	Nei	
Varnjargga - Varenkin-niemi- Varangerhalvøya	Nei	
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	Nei	
Norges Nasjonalpark-landsbyer	Nei	

6.4.5 Den brede verdiskapingen

Avslutningsvis i denne bolken av rapporteringen har vi stilt spørsmål om i hvor stor grad ulike former for verdiskaping (miljømessig, kulturell, sosial og økonomisk) har blitt prioritert i 2010. For hver av de ulike formene for verdiskaping har hovedprosjektene svart på en skala fra 1-6, der 1=ikke i det hele tatt og 6=i svært stor grad. I hvilken grad de ulike verdiskapingsformene er prioritert varierer mellom prosjektene. De gjennomsnittlige svarene ligger på 3,9 for miljømessig verdiskaping, 3,6 for kulturell og sosial verdiskaping og 3,3 for økonomisk verdiskaping. Det er altså miljømessig verdiskaping som er høyest prioritert. Dette er naturlig siden vi i det foregående har sett at mange av hovedprosjektene har hatt fokus på planlegging og etablering av fysiske tilretteleggingstiltak.

En lignende svarfordeling ble også observert i forbindelse med gjennomføringen av Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet. Sosial verdiskaping ble her etter hvert en svært viktig aktivitet som hadde høy prioritet i hele prosjektperioden. Dette fordi bred verdiskaping innebærer samhandling mellom et bredt spekter av aktører, og det kreves betydelig ressurser for å involvere og trekke med aktuelle aktører. Fokuset på økonomisk verdiskaping var mindre i den første fasen i mange prosjekter. Tanken var at man først skulle restaurere kulturminner, og at man deretter skulle ha fokus på bedrifts- og næringsutvikling. De som har lyktes best med økonomisk verdiskaping har også hatt fokus på dette i en tidlig fase, og de har hatt et godt samarbeid med Innovasjon Norge.

Hovedprosjektene ble spurt om hva som oppleves som viktige suksessfaktorer for å få fram et godt samspill mellom de ulike formene for verdiskaping (Tabell 28). Svarene synes å være en blanding av hva man tror vil være viktige suksessfaktorer og hva man har erfart er det. Det er naturlig i og med at tidspunktet for oppstart av

hovedprosjektene også varierer. Faktorer man synes å være enig om at er avgjørende, er at man klarer å få til god dialog, godt samspill og samarbeid mellom ulike aktører. Videre blir det pekt på viktigheten av å synliggjøre ressurser og bevisstgjøre ulike aktører om potensialet som ligger i naturarven som ressurs for verdiskaping. Dette er viktig for å mobilisere og skape oppslutning om det arbeidet som gjennomføres i hovedprosjektene. Dersom naturarven skal være en ressurs for samfunnsutviklingen, er det en forutsetning at sentrale aktører har en noenlunde omforent holdning til det utviklingsarbeidet som skal gjennomføres i hovedprosjektene.

Tabell 29 Hva som oppleveres som viktige suksessfaktorer for å få fram et godt samspill mellom de ulike formene for verdiskaping

Hovedprosjekt	Viktige suksessfaktorer for å få fram et godt samspill mellom de ulike formene for verdiskaping
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Prosjektet observerer kompliserte samspilleffekter: Dersom man skal få til begrenset fugleturisme i Kongsfjordreservatet er man avhengig av at folket i Kongsfjord synes dette er en god ide. Kommunestyret kan uttrykke slik støtte. Lokale aktører som bidrar med overnatting, servering, transport og guiding kan få betraktelig økte inntekter. Videre kan befolkningen i Kongsfjord få økt respekt for vernet fordi vernet bidrar til at folk fortsatt kan leve der.
Sykkelturisme i Saltdal	Alt av næringsutvikling i og rundt sykkelstien vil vi fremme miljømessige aspekter. Kulturelt vil man sørge for at kulturminner ol. (samiske og norske) blir vist/informert på en slik måte at det blir en opplevelse for de som er "der". Sosialt vil man sørge for universell utforming slik at "alle" kan delta. Videre gir prosjektet økte næringsmuligheter og bidrar til å utvikle et godt omdømme for kommunen.
Vidda Vinn	En interessentbasert styringsgruppe er viktig for å få til et godt samspill. Et konkret eksempel knyttes til planlegging av turvei med bred verdiskaping som basis: 1. Forslag til aktuell turvei diskuteres i styringsgruppa, 2. Kontakt med grunneiere, diskutere, involvere, 3. Kontakt med reiselivsbedrift/kassaapparat, involvere, diskutere, 4. Turveitrase klar, 5. Kontakt med norsk villreinsenter - er tiltaket villreinvennlig?, 6. Kontakt med fylkeskommunen, kulturminneavdeling - trengs kulturminneregistrering? 7. Søknad om byggetillatelse til kommunen. 8. Gjennomføring. En slik prosess sikrer et godt samspill mellom de ulike formene for verdiskaping.
Villreinen som verdiskaper	God dialog mellom ulike aktører i regionen (herunder også nasjonale aktører med aktiviteter i regionen).
Skatter for fremtiden	Her er det for tidlig med konkrete eksempler men det antydes hva man foreløpig ser. For næringsaktører er det klart at den økonomiske verdiskapingen vil ha størst betydning. Hvis prosjektet gjennom dette klarer å gjøre næringsaktørene bevisst på at de andre formene for verdiskaping kan være grunnlag for

	den økonomiske verdiskapingen, er dette noe som indikerer at man lykkes. Prosjektet mener det kan klare dette ved å bruke den tradisjonelle kunnskapen til å skape nye produkter og opplevelser som aktører skal kunne ta i bruk. Det er denne kunnskapen som blir "Skatter for fremtiden".
Mellom fjell, fjord og folk	Dialog, og med tiden samarbeid på tvers av sektorer/virksomheter og bygder. Positivitet og innsatsvilje. Kunnskap om natur- og kulturverdiene og om hva som skjer i sin egen kommune.
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	Har ikke erfaring til å svare på dette nå.
Sørnorsk Kystnatur	Nordbergkonferansen, som har brakt interesseparter sammen for nettverksbygging 2 ganger i året. Revisjon av skjøtselplanen for Listastrendene har åpnet for samtale mellom interessegrupper og skapt stor takhøyde for å komme frem til kompromisser.
Kystarven	Prosjektets suksess vil være å få til en bred mobilisering av friluftsfolket i HAFS-regionen for å skape en infrastruktur (stier, kart, skilt og informasjonstavler) som både lokalsamfunnet og reiselivsnæringa ser seg tjent med. Økt antall villsauer og profilering av villsauen som en attraksjon i seg selv (både på fat og på beite) vil være en suksessfaktor. Vellykket naturformidling der lokalt vertskap (ungdommer, guider, turistverter) bruker ny naturkunnskap for å tiltrekke seg turister vil bygge både kulturell identitet og økonomisk verdiskaping. I neste omgang tror vi at naturbasert opplevingsturisme kan øke "Kystarvbygdene" sin attraktivitet som tilflyttingsområde.
Økosystem Dokkadelta	En viktig suksessfaktor for å få fram et godt samspill mellom ulike formene for verdiskaping er tilnærming til natur og menneske, filosofien som ligger til grunn for valgene som tas underveis. Det er ingen rigid struktur som favoriserer det ene fram for noe annet men heller et ønske om en helhetlig tilnærming som fremmer et godt samspill.
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Vårt prosjekt har økonomisk utvikling som hovedformål. Men i løpet av 2011 vil vi bruke noe sponning av arrangementer for å sikre oss effekt innen kulturell og sosial verdiskaping.
Nærøyfjorden Verdsarvpark - " Verdiskaping skjer i møtet!"	Verdsarvparken har en helhetlig tilnærming til en bærekraftig utvikling i Nærøyfjordområdet. Fram til nå, og enda en tid framover, vil Verdsarvparken både som organisasjon og samarbeidsform legge mye innsats i å hjelpe fram og støtte initiativ, tilrettelegge for aktivitet og utvikling samt støtte partene med økonomi og kompetanseprosesser som medvirker og legger til rette for lokal økonomisk verdiskaping. I et område som er såpass rikt på natur- og kulturkvaliteter er samspillet mellom de ulike verdiskapingsformene viktig for samfunnsutviklinga.
Varnjargga - Varenkin-	En viktig suksessfaktor er en helhetlig tilnærming til å bruke

niemi- Varangerhalvøya	naturarven som verdiskaper. Forståelse av hvordan man jobber frem realisering av tiltak i samarbeid med viktig interesseaktører.
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	I prosjektet samarbeider partnerskapet i Nord-Trøndelag (IN, NTFK, FM) tett. Det skjer informasjonsutveksling gjennom team reiseliv, og deltakere fra partnerskapet inviteres til å delta på aktiviteter i regi av Naturarven. I tillegg nevnes det som svært viktig at prosjektet har et nært samarbeid med Miljøvern avdelingen hos Fylkesmannen i Nord-Trøndelag. Dette bidrar til at man har en omforent holdning til de utviklingstiltak som skal gjennomføres. Det er fremdeles mer å gå på i forhold til å samarbeide med regionale og lokale aktører i arbeidet med å trekke fram naturarven som en kjempemulighet for å sette Nord-Trøndelag på kartet når det gjelder å utvikle et solid bærekraftig natur- og kulturbasert reiseliv i fylket.
Norges Nasjonalparklandsbyer	

Hovedprosjektene ble videre spurt om hvordan de vil prioritere de ulike formene for verdiskaping i året som kommer. På en skala fra 1=ikke i det hele tatt og 6=i svært stor grad, ligger de gjennomsnittlige svarene som følger: Miljømessig verdiskaping (4,9), kulturell verdiskaping (4,1) sosial verdiskaping (4,6) og økonomisk verdiskaping (4,7). Samlet sett er det fortsatt miljømessig verdiskaping som vil ha høyest prioritet med økonomisk og sosial verdiskaping like bak. Kulturell verdiskaping har lavest prioritet. Det er ikke unaturlig siden kulturell verdiskaping også vil være en konsekvens av miljømessig, sosial og økonomisk verdiskaping. Ved at kvaliteter knyttet til naturarven synliggjøres gjennom tilretteleggingstiltak, at ulike aktører verdsetter og ønsker å utvikle kvalitetene og man ser at dette gir økonomiske utviklingsmuligheter, vil dette også bidra til å styrke kunnskaper, identitet, stolthet og stedstilhørighet knyttet til områdene. Dette vil igjen være en viktig drivkraft for ytterligere å forsterke de andre verdiskapingsformene.

I og med at mange aktører har behov for å spille på lag, øker også potensialet for at det oppstår konflikter. Foreløpig synes likevel ikke konflikter å representere noe stort problem i hovedprosjektene. På spørsmål om i hvilken grad konflikter mellom ulike aktører bidrar til å hindre realiseringer av sentrale målsetninger for hovedprosjektet, er det åtte prosjekter som svarer at slike konflikter til en viss grad gjør seg gjeldende. Flere peker i den forbindelse på konflikter med grunneiere i forhold til etablering grunneieravtaler, turstier, lokaliseringsspørsmål og lignende. Ett prosjekt peker på at det også har vært noe uenighet om rolle og oppgavefordeling mellom ulike aktører. Det er også åtte av prosjektene som sier de har iverksatt tiltak for å forebygge konflikter. Konflikter søkes i stor grad løst gjennom dialog og tidlig involvering.

7. Institusjonalisering

I forhold til institusjonalisering er vi opptatt av å kartlegge hvordan arbeidet skal fortsette etter at prosjektperioden er over. En viktig forutsetning for det videre arbeidet er at satsingen i hovedprosjektene er innarbeidet i offentlige planer for framtidig utvikling. Vi har således stilt spørsmål om i hvilken grad planlagte og igangsatte tiltak er forankret i overordnede planer, f.eks. kommunale planer, forvaltningsplaner, næringsplaner og stedsutviklingsplaner. Tolv av prosjektene rapporterer om at tiltakene i større eller mindre grad er forankret i offentlige planer. Tabell 30 gir en oversikt over hvilke planer de ulike hovedprosjektene er forankret i.

Samlet sett er hovedprosjektene forankret i et bredt spekter av offentlige planer. Dette gjelder bl.a. reguleringsplaner, kommuneplaner (areal- og samfunnsdel), fylkesdelsplaner, stedsutviklingsplaner, strategiplaner, reiselivsplaner, næringsplaner, forvaltningsplaner og andre sektor- og temaplaner. Graden av forankring varierer imidlertid mellom hovedprosjektene. Noen er godt forankret i ulike planer mens, andre arbeider spesielt for å få tiltak inn i kommunale planer. Enkelte har også planrevisjon som en del av arbeidet i hovedprosjektet.

I forhold til å sikre varige og langsiktige effekter ble det nettopp stilt spørsmål om hvorvidt det er planer for hvordan satsingen gjennom hovedprosjektet skal videreføres etter at hovedprosjektperioden er over. Tre prosjekter svarte at det ikke forelå slike planer, sju prosjekter svarte at de delvis hadde planer for dette mens fire svarte ja. Ett prosjekt svarte ikke på dette spørsmålet. Svarene tyder på at et flertall av prosjektene foreløpig ikke har klart for seg hvordan arbeidet skal videreføres etter at prosjektperioden er over. Dette er imidlertid et spørsmål som det er viktig å ha relativt klare tanker om i en tidlig fase av prosjektperioden.

Tabell 30 Forankring i offentlige planer.

Hovedprosjekt	Forankring i offentlige planer
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Prosjektet er i den tidlige fase, men har hatt kontakt med Tana kommune som har lagt forslagene til tiltak inn i sin reguleringsplan for Tanamunningen. Fylkesmannen er kontaktet i forhold til å kunne ha turisme i Kongsfjordreservatet. Fylkesmannen har startet et arbeid mot DN for å kunne få en endring i vernereglementet for reservatet. Prosjektet har tatt kontakt med Finnmarkseiendommen (FeFo) og opprettet en formell kontakt for prosjektperioden for saker på statens grunn. Prosjektet legger opp til, dersom mulig, at alle tilrettelegginger vil komme på statens grunn.
Sykkelturisme i Saltdal	
Vidda Vinn	Kommuneplanens samfunnsdel Tinn kommune – hovedsatsingsområde reiselig, Strategiplan for landbruk og naturforvaltning i Tinn, Næringsplan for Tinn kommune og nærings-

	plan for Vinje kommune. Videre har Vidda Vinn tiltak som tilfredsstillende mål Reiselivsplan for Telemark og Regional plan for Hardangervidda.
Villreinen som verdiskaper	Prosjektet er i stor grad forankret i de medvirkende institusjonenes egne handlingsplaner. Prosjektet på Tverrfjellet er fra Kommuneplan Dovre. Fangstminneparken var opprinnelig en felles plan for Oppdal kommune og Dovrefjellrådet, en plan NVS Nord arvet da Villreinsenteret ble opprettet.
Skatter for fremtiden	For Midt Norge er prosjektet forankret i plan og styringsdokument som Trøndelagplanen 2009-2010, reiselivstrategi 2008 – 2020 og Fylkesdelplan for Indre Namdal. Prosjektet forholder seg også til DN sine overordnede retningslinjer for nasjonalparksentre, "Policy og retningslinjer for samarbeidet med nasjonalparksentrene".
Mellom fjell, fjord og folk	
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	
Sørnorsk Kystnatur	Revisjon av forvaltningsplanen for Listastrendene er inkludert som et delprosjekt i Sørnorsk Kystnatur.
Kystarven	Forankringen i planverket varierer mellom de 5 HAFS-kommunene, men de kommunale idrettsplanene er sentrale for turstiprosjektet i alle kommunene. Ellers er kommunene sine arealplaner førende for aktivitetene. Selv om ikke Kystarven er direkte nevnt i kommunene sine næringsplaner er prosjektet kjent og konkrete tiltak vil kunne inngå både i Kystarven og i de ulike kommunene sin næringsstrategi. Kystarven har også en ambisjon om å påvirke forvaltningsplanene for flere naturreservat langs kysten til å ta inn forpliktende ansvar for rydding av marint søppel i reservatene. Prosjektet har spilt dette inn overfor DN, Klif og Fylkesmannen.
Økosystem Dokkadelta	Stedsutvikling Etnedal, Barnehage, Stedsutvikling Landsbyen Dokkadelta, Forretningsplan Dokkadelta Våtmarkssenter.
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Alle tiltak som utføres innenfor Charterplanen, er eller skal relateres til eksisterende forvaltningsplaner, fylkesdelplaner med mer. Disse planene måtte oversettes til engelsk som mulighet for kontroll for sertifiseringsinstansen til Europarc Federation: Europarc Consulting. Prosjektlederen skal i juli 2011 sertifiseres, slik at han kan arbeide som sertifisør for andre nasjonalparker i Europa og i Norden. og i de Baltiske land spesielt.
Nærøyfjorden Verdsarvpark - "Verdiskaping skjer i møtet!"	1. "Parkplan for Nærøyfjorden Verdsarvpark – strategi for verdiskaping basert på bærekraftig utvikling" (vedtatt av parkstyret i des. 2009). Målsettingen er at parkplanen skal etableres som en felles tematisk kommunedelplan. 2. Forvaltningsplan Vestnorsk fjordlandskap – delområde Nærøyfjorden.
Varnjargga - Varenkin-niemi- Varangerhalvøya	

<p>Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur</p>	<p>Reiselivsstrategi for Nord- og Sør-Trøndelag, Handlingsplanen, Felles fylkesplan for Nord- og Sør-Trøndelag, Regionalt utviklingsprogram for Nord-Trøndelag (RUP), Fylkesdelplan for Indre Namdal, handlingsplanen, Fylkesmannens strategi for landbruksrelatert næringsutvikling (Fylkesmannens bestillingsdokument til Innovasjon Norge i forbindelse med tilde- ling av BU-midlene), flere lokale planer (Røyrvik, Namsskogan, Lierne, Snåsa).</p>
<p>Norges Nasjonalpark-landsbyer</p>	<p>Kommuneplaner, stedsutviklingsplaner og fylkesdelplaner.</p>

8. Programvurdering

Avslutningsvis i rapporteringskjemaet har vi hatt fokus på ulike sider ved programmet som kan ha betydning for gjennomføringen av hovedprosjektene. Disse spørsmålene har bl.a. fokus på de økonomiske og faglige ressursene som tilbys gjennom programmet, programmets addisjonalitet (betydning for tiltakene som er iverksatt), koordinering i forhold til andre virkemidler og programmer og hvordan nettverkssamlingene fungerer. Formålet disse spørsmålene er med andre ord å belyse faktorer rundt innretningen av programmet som kan forbedres med tanke på å sikre en bedre måloppnåelse.

På spørsmål om de økonomiske ressursene som stilles til rådighet gjennom programmet er tilstrekkelige, er det ni prosjekter som svarer ja og fem som svarer nei. Ett prosjekt har ikke besvart spørsmålet. De som svarte at ressursene ikke var tilstrekkelige, fikk også et oppfølgende spørsmål om hvor stort avviket var. Ikke alle har et klart svar på dette spørsmålet. Tilbakemeldingene går bl.a. på at man burde hatt større stillingsressurser til gjennomføring av ulike oppgaver. Til en viss grad forstår vi at dette også har sammenheng med hvordan prosjektet er budsjettert snarere enn størrelsen på ressursene som tildeles gjennom programmet. Ellers peker to tre av prosjektene på behov for større investeringer som ikke lar seg finansiere gjennom programmet. Her er det verdt å merke seg at programmet ikke har noen målsetning om å finansiere alle typer tiltak alene, men det er en målsetning at programmet skal bidra til å utløse midler også fra andre finansieringskilder og virkemidler.

På en skala fra 1-6, der 1=ikke i det hele tatt og 6=i svært stor grad, ble hovedprosjektene bedt om å vurdere i hvilken grad de faglige ressursene som tilbys gjennom programmet er tilstrekkelige. Her har tre prosjekter svart 6, fem svart 5, ett svart 4, to svart 3 og to svart 2. To prosjekter har svart "vet ikke". De gjennomsnittlige vurderingene ligger på 4,4. Tilbakemeldingene tyder på at godt og vel halvparten av prosjektene er relativt godt fornøyd med de faglige ressursene som tilbys, men det er også en del som er mindre fornøyd. Hovedprosjektene fikk videre spørsmål om hva slags faglige ressurser det er behov for at verdiskapingsprogrammet i større grad bidrar med. Her er det en del faglige ressurser som etterlyses som berører sentrale oppgaver og utfordringer i verdiskapingsprogrammet. Disse presenterer vi i Tabell 31.

Tabell 31 Faglige ressurser som det er behov for at verdiskapingsprogrammet i større grad bidrar med.

Hovedprosjekt	Faglige ressurser som det er behov for at verdiskapingsprogrammet i større grad bidrar med
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Gode eksempler på helhetlig finansiering av tiltak – hvordan dette er gjort tidligere der mange aktører bidrar til at litt stør-

	re tiltak blir realisert. Eksempler på hvordan man sammen med Innovasjon Norge kan legge tilrette for markedsføring og salg.
Sykkelturisme i Saltdal	
Vidda Vinn	Tilgang på diskusjonspartnere som er faglig sterke innenfor de viktigste fagområdene i verdiskapingsprogrammet. Disse er det vanskelig å finne på egen hånd, og programmet kunne bidratt bedre her. Aktuelle fagområder: 1. Nyskapende og kreativ naturformidling, spesielt rettet mot barn og unge. Hvordan stimulere til læring ute i naturen uten bruk av guide eller tradisjonelle infotavler? 2. Naturvennlig tilrettelegging.
Villreinen som verdiskaper	Mediehåndtering og kommunikasjon.
Skatter for fremtiden	
Mellom fjell, fjord og folk	
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	
Sørnorsk Kystnatur	
Kystarven	Selv om direkte støtte til enkeltbedrifter ikke inngår i programmet, kunne det vært behov for en "nasjonal" bedriftsrådgiver som kunne besøke de ulike prosjektene og gi råd om hvordan man kan mobilisere for å få fram flere gode "naturbruksbedrifter". Aller helst burde vedkommende også kunne brukes til å gi direkte rådgivning i et nettverk av "naturbruksbedrifter". Slik rådgivning kunne i seg selv vært utnyttet som en mobiliseringsfaktor. Universell utforming er en gjennomgående utfordring i programmet. Gode arkitektløsninger utarbeidet i nært samarbeid med de enkelte prosjektene kunne skapt både lokal og nasjonal reklame for programmet og prosjektene (i tillegg til gode løsninger). Databaser og aktiv bruk av disse kan være en utfordring for flere av prosjektene. God rådgivning om bruk av "nasjonale naturbasar" i lokal formidling kan være et behov. Profilbygging og utvikling av markedsstrategier kan også være aktuelt som et nasjonalt rådgivningstema.
Økosystem Dokkadelta	Entreprenørskap, ledelse og økologi.
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	De faglige "input" ved samlingene vurderes som ok, men det tas til orde for at man i større grad burde lage en modell for kunnskaps- og erfaringsoverføring. Innen Europarc er det mange eksempler på "Best practies" som programmet og prosjektene burde kunne lage, også til bruk for DN, MD og ulike nasjonalparkstyret.
Nærøyfjorden Verdsarvpark - "Verdiskaping skjer i møtet!"	
Varnjargga - Varenkiniemi- Varangerhalvøya	
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	En arena hvor vi kan diskutere innhold og rapportering på den brede verdiskapingen - og måling av dette.

Norges Nasjonalpark-landsbyer	Prosess- og prosjektledelse og markedsføringskompetanse.
-------------------------------	--

Verdiskapingsprogrammets addisjonalitet berører spørsmål om hva slags betydning programmet har hatt for gjennomføring av tiltak og utløsning av andre ressurser. I hvilken grad ville tiltakene blitt gjennomført uten verdiskapingsprogrammet? På spørsmål om hovedprosjektet ville blitt satt i gang uten verdiskapingsprogrammet er det fem prosjekter som svarer ”ja”/”ja, sannsynligvis”. Resten svarer ”nei”/”nei, sannsynligvis ikke”. Verdiskapingsprogrammet har således vært avgjørende for oppstarten av 2/3-deler av hovedprosjektene.

Når det gjelder i hvilken grad verdiskapingsprogrammet har fungert som katalysator for å utløse andre ressurser regionalt og lokalt, er det ti prosjekter som svarer i ”svært stor”/”stor grad”. De fem øvrige svarer ”i noen grad/ikke i det hele tatt”. Dette er i første rekke de hovedprosjektene som sist kom med i verdiskapingsprogrammet og foreløpig ikke har kommet så langt at de har utløst andre ressurser. Vi ser at utløsning av kommunale og fylkeskommunale midler er mest vanlig. Her er det også verdt å merke seg at de stilles krav om 50 prosent egenfinansiering.

Vi ser også at det er utløst midler fra Fylkesmannen, ulike fond, kraftlag og private aktører. Videre er det av enkelte hovedprosjekt pekt på at man ved å kombinere midlene i programmet med ordinære midler til forvaltnings- og skjøtselstiltak, får mer ut av midlene som tildeles gjennom programmet. Ellers ser vi også at det arbeides med å utløse midler fra flere finansieringskilder, bl.a. tippemidler. Det er verdt å merke seg at det er de prosjektene med lengst fartstid som også i størst grad benytter og kombinerer ulike finansieringskilder, f.eks. Nærøyfjorden Verdsarvpark og Magiske og verdifulle naturopplevelser i Nord-Trøndelag. Erfaringsmessig er det mange ulike finansieringskilder som kan være aktuelle, men hovedprosjektene peker på at det kan være vanskelig å få oversikt over hva slags finansieringskilder som er aktuelle, hvilke krav som stilles til å få utløst midler og hvordan ulike finansieringskilder kan kombineres. Som tidligere påpekt er det etterlyst gode eksempler i forhold til finansiering. For å legge til rette for bedre erfaringsutveksling mellom hovedprosjektene, kan det være aktuelt at de prosjektene med best erfaring på dette området, presenterer sine erfaringer på en nettverkssamling.

Ellers er det verdt å merke seg at enkelte prosjekter påpeker at programmet også har bidratt til å utløse engasjement og dugnadsinnsats blant ulike aktører.

Tabell 32 Andre regionale og lokale ressurser som programmet har bidratt til å utløse.

Hovedprosjekt	Andre regionale og lokale ressurser har programmet bidratt til å utløse
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Prosjektet er i en tidlig fase. Hvordan prosjektet får utløst andre ressurser vil framkomme bedre i 2011.
Sykkelturisme i Saltdal	Regionrådets kommittering til sykkeløftet
Vidda Vinn	Økonomisk støtte fra Telemark fylkeskommune, Tinn kom-

	mune og Vinje kommune.
Villreinen som verdiskaper	Kommunale bidrag, faglig arbeid fra lokale og regionale faginstitusjoner.
Skatter for fremtiden	
Mellom fjell, fjord og folk	Midler både fra kommunen, BU-midler og fylkeskommunen.
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	Prosjektet har manglende oversikt foreløpig, men regner med Sunnhordland kraftlag i Blådalen, fylkeskommunen i regional satsing, Fylkesmannen i landskapsarker, regionale midler til utdannings- og kompetanseprogram.
Sørnorsk Kystnatur	Vest Agder Fylkeskommune, Sørlandets kompetansefond, Fylkesmannen i Vest-Agder, Listerfondet, de involverte kommunene.
Kystarven	Fylkeskommunen går inn med tilskudd. Prosjektet har utløst en felles søknad fra HAFS-kommunene om tippemidler til kartproduksjon. Prosjektet har utløst en formidabel dugnadsinnsats på merking og rydding av turstier. Prosjektet har utløst stor egeninnsats på rydding av søppel i et verneområde. Prosjektet utløser kommunal egenfinansiering i deltakerkommunene. Prosjektet har utløst større aktivitet mot vandreturisme i de to involverte reiselivsorganisasjonene.
Økosystem Dokkadelta	Fylkeskommunen og kommunene.
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	De lokale ressurser utløses ved utvikling av de ulike fyrtårn. Prosjektet ville ikke hatt samme mulighet til å sette Charterplanen ut i livet uten midlene fra Verdiskapningsprogrammet. Ambisjonene ville ha ligget på et langt mere beskjedent nivå. Fra starten av trodde man at ambisjonene pr. prosjekt var langt mere begrenset. I ettertid kunne prosjektet ha utvidet programmet betydelig.
Nærøyfjorden Verdsarvpark - " Verdiskaping skjer i møtet!"	1. RA- tilskudd til kulturminner på Verdensarvlista, SFFK – regionale utviklingsmidler, Verdsarvrådet/Sekr. for Vestnorsk fjordlandskap, FM, BU-midler tilretteleggingstiltak, kommunene – næringsfond/samfunnsutviklingsmidler (Aurland, Vik, Voss og Lærdal), egeninnsats/eigenkapital frå partnerne/salg av tjenester, Aurland Næringshage/Alliansen SAKTE, regionalt næringsfond (Aurland, Lærdal og Vik kommuner).
Varnjargga - Varenkinniemi- Varangerhalvøya	Prosjektet har mottatt finansiering fra 4 kommuner, Finnmarkseiendommen, Destinasjon Varanger, Innovasjon Norge, Fylkeskommunen og Sametinget.
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	1) Midler fra Statens Naturoppsyn via Miljøvern avdelingen til tiltak i verneområder i Nord-Trøndelag, hvor samordning gjør at prosjektet får gjort langt mer ut av Naturarvmidlene enn det ville fått til ellers 2) Midler fra Fylkesmannens landbruksavdeling og SNO til skjøtselstiltak på Skeisnesset på Leka (satsing rettet mot Leka koordineres gjennom hovedprosjektet i MOVOINN) 3) Halsan Stjørdal, hvor Birdwatching Trondheimsfjord samarbeider med Stjørdal kommune, Statens Vegvesen, Statoil og NOF for å få til et utanlegg til bruk for både fugletittere og andre naturnytere ved sjøen på Halsan. Det arbeides samtidig for å etablere en tursti fra sentrum i Stjørdal og

	ned til Halsan, slik at både skoleklasser, barnehager og andre får brukt området. 4) Magasinet Magisk har hatt mange med-finansierer. Her nevnes Namsskogan familiepark, Lierne nasjonalparksenter, Visit Børgefjell, kommunene Røyrvik, Namsskogan, Lierne, Snåsa og Verdal. 5) Det arbeides også med flere tiltak hvor vi vil være avhengig av at Naturarven samarbeider med andre for å utløse midler til finansiering. Dette kommer vi nærmere tilbake til i rapporten for 2011.
Norges Nasjonalpark-landsbyer	Fylkeskommunale og kommunale ressurser

Når det gjelder andre virkemidler som hovedprosjektene har behov for, er det ni av hovedprosjektene som rapporterer om at det er behov for bedre koordinering med andre regionale og nasjonale aktører i forhold til andre virkemidler for vern og utvikling. Det pekes bl.a. på behov for bedre koordinert stimerking og utvikling av nasjonalt piktogram for fugleturistlokalitet på veiskilt. Videre pekes det på behov for bedre koordinering i forhold til andre verdiskapingsprogrammer, for eksempel på kulturområdet. Det pekes også på at samkjøring med mange andre økonomiske virkemidler er utfordrende og tidkrevende, noe som kan bidra til at oppgaver trekker ut i tid. Et bredt spekter av virkemidler nevnes, bl.a. SMIL-midler, tippemidler, midler fra Fylkesmannen, Innovasjon Norge, Gjensidigefondet, SNO og EU. Flere peker spesielt på behov for å trekke Innovasjon Norge sine virkemidler mer inn i hovedprosjektene. Disse virkemidlene er viktige i forhold til ulike sider knyttet av næringsutviklingsarbeidet.

Også i forbindelse med Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet var det en utfordring å få spesialiserte virkemidler som fokuserer på biter av større helhetlige utviklingsstrategier til å spille på lag. Det pekes på en manglende forståelse blant ulike aktører for hva bred verdiskaping og helhetlig utvikling tuftet på natur- og kulturarven innebærer og betyr. Tilbakemeldingene fra hovedprosjektene i Naturarven som verdiskaper kan tyde på at prosjektene her er i ferd med å oppleve noe av det samme. Det finnes ikke virkemidler som har som formål å stimulere til bred verdiskaping. Det er således behov for virkemidler som legger et mer helhetlig utviklingsperspektiv til grunn.

Tabell 33 Andre virkemidler og programmer som det er behov for bedre koordinering i forhold til.

Hovedprosjekt	Andre virkemidler og programmer som det er det behov for bedre koordinering i forhold til
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Siden det er 5 prosjekter som har omfatter fugleturisme, bør dette koordineres. Merking av stier i naturen må koordineres med prosjektet til Turistforeningen/Innovasjon Norge. Lik merking rundt omkring i landet. Sentral myndighet må involveres for å få til nasjonalt piktogram for fugleturistlokalitet på veiskilt.
Sykkelturisme i Saltdal	

Vidda Vinn	
Villreinen som verdiskaper	Fra prosjektets ståsted: Verdiskapningsprogrammet for kultur. Fjellområdene våre er primært kulturlandskap. Så godt som alle steder finnes spor etter mennesker eller menneskers påvirkning, dette både i form av kulturminner knyttet til jakt/fangst, seterdrift, beite, gruvedrift osv. eller som moderne infrastrukturtiltak som kraftlinjer, veier, damanlegg osv. Også dyreliv er påvirket av bevisst forvaltning i form av jakt, kvoter på rovdyr relatert til beite m.v.
Skatter for fremtiden	
Mellom fjell, fjord og folk	Det virker som prosjektet krysser med flere andre: SMIL-midler, tippemidler, BU-midler, midler fra Fylkesmannen til natur- og friluftslivsføremål, midler fra Innovasjon Norge, Gjensidigefondet (til stimerking på Vestlandet). Koordinering og samkjøring blir en utfordring. Det sies at prosjektet ikke skal erstatte andre verkemiddel/program, men være et supplement. Men både tidsperspektiv og papirmølle kan gjøre dette vanskelig. I prosjektet ønsker man kort vei mellom tildeleger og mottaker og fokus på handling. Nødvendig samkjøring med andre midler kan gjøre prosessen mer kompleks og tidkrevende.
Folgefonna - vandring frå fjord til fonn	SNO sine tiltaksmidler, Fylkesmannen sine tiltaksmidler og kommunene sine aktiviteter.
Sørnorsk Kystnatur	Her nevnes ikke konkrete programmer og virkemidler som man har utfordringer i forhold til, men det pekes på behov for kunnskap om hvordan tilsvarende utfordringer er løst i andre land.
Kystarven	Prosjektet mener det ville være nyttig å kunne ta en gjennomgang med t.d. DN om hvordan man kan se for seg at resultatene av prosjektet kan videreføres i det aktuelle området. En kunne tenke seg at det i hvert prosjekt ble arrangert en avsluttende konferanse der DN, fylkeskommunen, SNO, Fylkesmannen og Innovasjon Norge møtte eierkommunene til oppsummering og diskusjon av hvordan prosjektet sine mest vellykka elementer kunne videreføres på permanent basis. Stikkord som nevnes i den forbindelse er: søppel i verneområda, etablering av interkommunalt friluftsråd, tilsetting av "naturveiledere" for ei klynge av naturreservat, rammevilkår for naturbasert opplevingsturisme og rammevilkår for skjøtsel av kystlynghei.
Økosystem Dokkadelta	Innovasjon Norge, Fylkesmannen, EU prosjekter - internasjonale prosjekter, DN sine handlingsplaner. Samvirket mellom departementene helse, kultur, miljø og landbruk.
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Prosjektet har inntrykk av at de regulære virkemidler i svært liten grad har blitt orientert om starten og igangsetting av Verdiskapningsprogrammet. Det har i noen fylker vært et problem. Forvaltningsapparatet, nasjonalt, regionalt og lokalt sliter med mangel på erfaring og kompetanse på utvikling i tilknytning til nasjonalparker og verneområder. Reiselivsor-

	ganisasjoner sliter med mangel på erfaring med og innsikt i bruk av Nasjonalparker og verneområder som naturbaserte attraksjoner og til og med egne reisemål.
Nærøyfjorden Verdsarv-park - " Verdiskaping skjjer i møtet!"	Innovasjon Norge med sine programmer og virkemidler bør absolutt involveres mer direkte i programmet. En koordinering eller i det minste et felles møtepunkt med IN sine Bærekraftpiloter innen reiselivsutvikling ville være naturlig med tanke på erfaringsutveksling og læring.
Varnjargga - Varenkin-niemi- Varangerhalvøya	
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	
Norges Nasjonalpark-landsbyer	Innovasjon Norge sin satsing på bærekraftig utvikling. DN sin satsing på nasjonalparklandsbyer og –kommuner.

Med tanke på de utfordringer som hovedprosjektene står overfor, ble det stilt spørsmål om hva som er de største utfordringene i forhold til å sikre varige resultater og effekter. Tabell 34 gir en oversikt over dette. Den klart største utfordringen, som nevnes av nesten alle hovedprosjektene, knytter seg til forankring og eierskap. At man klarer å plassere eierskap hos aktuelle aktører, er viktig for at ansvar tas for gjennomføring og oppfølging av tiltak, men eierskap er også en sentral drivkraft for videre utviklingsarbeid knyttet til de tiltakene som gjennomføres. Eierskap er viktig for å sikre langsiktige effekter, og for at arbeidet blir videreført etter at hovedprosjektet er avsluttet. Dersom prosjektsatsingen kun er forankret i en prosjektorganisasjon som lever sitt eget liv på siden av etablerte institusjoner og virksomheter, er sannsynligheten stor for at arbeidet som legges ned i prosjektene vil forvitne når prosjektperioden opphører. Som tidligere nevnt er bred verdiskaping ingen sektorinteresse, tvert i mot fordrer det nye samhandlingsformer på tvers av sektorgrenser og tradisjonelle skillelinjer.

Når det gjelder involvering av aktører i lokalt utviklingsarbeid, er det ofte referert til den såkalte triple-helix-modellen som framhever behovet for samarbeid mellom aktører i privat sektor, offentlig sektor og kompetansemiljøer. Denne tilnærmingen utelukker imidlertid en svært sentral sektor i lokal samfunnsutvikling, nemlig den frivillige. Den frivillige sektoren bidrar sterkt til å skape det miljømessige, kulturelle og sosiale grunnlaget som gjør et sted attraktivt, noe som kan bidra til grobunnen for den økonomiske utviklingen. I forhold til bred verdiskaping er det derfor viktig å legge en quadruple-helix-modell⁶ til grunn for utviklingsarbeidet, der samspillet mellom aktører både i privat sektor, offentlig sektor, kompetansesektoren og frivillig sektor vektlegges. Med hensyn til forankring og eierskap er det derfor av stor

⁶ Haukeland, P.I. & Brandtzæg, B.A. 2009. Den brede verdiskapingen. Et bærekraftig utviklingsperspektiv. – Telemarksforskning. TF-notat nr. 20 2009.

betydning at disse hovedgruppene av aktører har definerte roller og oppgaver i utviklingsarbeidet.

Konkrete eksempler på utfordringer i forhold til forankring som nevnes er bl.a. lokal forankring generelt, sikre politisk forankring, etablering av koblinger til reiselivet og andre næringsaktører og etablere lokale og regionale samarbeidsplattformer og møtesteder. Samtidig er det flere som også peker på viktigheten av å synliggjøre resultater som en del av forankringsarbeidet, dvs. at det er behov for å overbevise aktører om at utviklingsstrategiene gir positive resultater før de ser at det kan være interessant å engasjere seg. Dette er en utfordring som ytterligere forsterker behovet i programmet for å få fram "best practices"-eksempler. Det trenger ikke nødvendigvis være slik at de gode eksemplene må komme fra eget hovedprosjekt. Gode eksempler fra andre steder kan også være en viktig motivasjon for utviklingsarbeid i egen kommune.

Tabell 34 De største utfordringene i forhold til å sikre varige resultater og effekter.

Hovedprosjekt	De største utfordringene i forhold til å sikre varige resultater og effekter
Fugleturisme i Midt- og Øst-Finnmark	Kontinuitet i ledelse av prosjektet. At det oppnås konkrete resultater som er synlige for alle deltakerne i prosjektet og for lokalsamfunnet.
Sykkelturisme i Saltdal	At prosjektet får tilstrekkelig med ressurser slik at ting blir gjennomført, og at eierskapet knyttet til videreføring blir godt forankret.
Vidda Vinn	Plassere ansvar, roller og eierskap. Sikre avtaler og politiske vedtak om f.eks. vedlikehold av turveger. Koble tiltakene opp mot reiselivsaktører/kassaapparat.
Villreinen som verdiskaper	1. Knytte tiltak opp mot varige institusjoner som kommuner, museer, nasjonalparksentra m.v. i forhold til vedlikehold og skjøtsel. 2. Forankring hos brukerne, primært reiselivet.
Skatter for fremtiden	God lokal forankring, og at det er aktører som er villige til å ta tak i den kunnskapen som kommer frem i prosjektet og utvikle og bruke den i sin opplevelsesproduksjon.
Mellom fjell, fjord og folk	Langsiktighet i innspill/ideer. Eierforhold og vedlikehold av fellesgodetiltak. Iverksettelse av gode nok fellesgodetiltak, dvs. tiltak som både blir brukt av lokalbefolkning og gjerne også øker salg av f.eks. guidetjenester. Nytenking og kreativitet er i den sammenheng en utfordring. Ta vare på de møtestedene som skapes gjennom prosjektet.
Folgefonna - vandring fra fjord til fonn	Få tiltakene som gjennomføres inn i lokal bruk av lokale aktører som kan gi lokal verdiskaping gjennom reiseliv, økt identitet og stolthet over verdiene.
Sørnorsk Kystnatur	Det har vært viktig for prosjektet at man allerede i begynnelsen har snakket om å inkludere delprosjektene i diskusjonen om hvordan det man jobber med skal leve videre etter at hovedprosjektet er ferdig. Dette skal være sikret i avtaleform.
Kystarven	Den største utfordringen vil være å skaffe nok synlig økono-

	misk nytteeffekt til å opprettholde motivasjonen for videre arbeid. I dette ligger at prosjektet må "bevise" at vernet natur gir målbare positive reiselivsresultat. Dersom bruk- og vernestrategien styrker seg og flere private bedrifter tar i bruk verneområda på en positiv måte for å styrke sin inntjening, har man skapt en varig holdningsendring. Det er også en viktig oppgave i å ta vare på den infrastrukturen som blir bygd opp gjennom prosjektet.
Økosystem Dokkadelta	1. Å jobbe langsiktig med økonomisk kortsiktighet i programmet. 2. Å skape verdier på internasjonalt nivå med nasjonale kvaliteter med lite kompetanse tilgjengelig i distrikts Norge.
Område- og trafikkutvikling rundt Dovrefjell	Sikre en permanent oppfølging og fornying av Charterplanen og andre permanente handlingsplaner som del av den lokale forvaltningen. Prosjektet får det til, men det vil kreve en betydelig innsats i forhold til de sentrale forvaltningsorganer, som faktisk ikke har bestemt seg helt i hvilken grad utvikling skal være en del av forvaltning av nasjonalparker. Programmet erfarer at man sliter med dette i Norge: "En politikk basert på ledelse og forvaltning av nasjonalparker og verneområder uten å inkludere verdiskaping har gått ut på dato" - Richard Partington, Europarc Consulting.
Nærøyfjorden Verdsarvpark - "Verdiskaping skjer i møtet!"	Trygge og styrke den menneskelige ressursen i dette landskapet.
Varnjargga - Varenkinniemi- Varangerhalvøya	Den største utfordringen for øyeblikket er å finansiere administrasjon av prosjektet slik at man får arbeide med et større trykk. Den langsiktige utfordringen er å etablere en permanent regional samarbeids- og samhandlings plattform som går utover prosjektperioden og som fortsetter arbeidet.
Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-Trøndersk natur	Lokal forankring og eierskap vil være vesentlig. For enkelte tiltak er det viktig å inngå skriftlige, forpliktende avtaler som sikrer at tiltakene eies av noen - og videreføres/vedlikeholdes etter at prosjektet er slutt. Det er også viktig at det oppnås økonomisk verdiskaping for lokale reiselivsaktører som følge av Naturarven. Ut over dette pekes det på at det er vanskelig å gi en mer detaljert tilbakemelding så pass tidlig i prosjektet.
Norges Nasjonalparklandsbyer	God forankring i planer og blant beslutningstakere.

Nettverksamlingene er et viktig møtepunkt for hovedprosjektene som er med i programmet. Det arrangeres to slike samlinger i året, det er derfor viktig at disse utnyttes på en mest mulig optimal måte. I forbindelse med rapporteringen ble hovedprosjektene bedt om å vurdere hvordan disse samlingene har fungert i forhold til dialog og informasjonsutveksling mellom hovedprosjektene, dialog og informasjonsutveksling mellom hovedprosjektene og programledelsen, nettverksbygging og inspirasjon. Tabell 35 viser at hovedprosjektene samlet sett er rimelig fornøyde med

nettverkssamlingene. De gjennomsnittlige vurderingene ligger klart på den positive siden av skalaen.

Tabell 35 Hvordan nettverkssamlingene har fungert i forhold til ulike formål. 1=svært dårlig og 6=svært godt. Gjennomsnittlige vurderinger.

Dialog og informasjonsutveksling mellom hovedprosjektene	4,1
Dialog og informasjonsutveksling mellom hovedprosjektene og programledelsen	4,0
Nettverksbygging	3,9
Inspirasjon	4,3

På spørsmål om hva som kan gjøres for at samlingene fungerer bedre, blir bl.a. følgende punkter trukket fram:

- Mer vekt på synliggjøring av praktiske resultater fra programmet
- Færre programposter, mer tid til dialog
- Mindre tid på befarings
- Bedre deltakerlister hvor også roller i forhold til prosjektet er beskrevet
- Ha en kort 10 minutters oppdatering fra hvert enkelt hovedprosjekt
- Etablere en organisert mulighet til å "booke" tid hos DN for avklaringer i eget prosjekt

Det er det første punktet som har fått størst oppmerksomhet av prosjektene. Her foreslås ulike modeller for en mer systematisk informasjonsutveksling mellom prosjektene. Én modell som foreslås er at ledelsen, ut fra sin kunnskap om de ulike prosjektene, plukker ut et panel med spesielle erfaringer knyttet til et bestemt tema, evt. supplert med en ekspert på område. En intervjuer/programleder henter ut sammenlignbar informasjon som kan være nyttig fra andre prosjekter. Et annet alternativ opplegg som foreslås er at man har fokus på ett eller to temaer per samling, og at alle prosjektene presenterer sine erfaringer med dette.

9. Åpen post

Her ble hovedprosjektene bedt om å komme med eventuelle andre synspunkter eller erfaringer av relevans for det videre arbeidet med programmet. Noen har her kommentert at prosjektet er i en oppstartsfase, og at det således er i tidligste laget å spørre etter målbare resultater. Vi er klar over at prosjektene har langsiktige mål, og at man ikke kan forvente umiddelbare resultater og effekter. Prosjektene har imidlertid startet opp på forskjellige tidspunkt, og noen bygger videre på tidligere arbeid. Det er derfor nyttig å fange opp resultater og erfaringer i en tidlig fase, samtidig som man søker å måle utviklingen over tid.

Rapporteringskjemaet er lagt opp slik at man skal prøve å fange sider ved prosjektene som kan ha betydning for hvorvidt man oppnår ønskede resultater på sikt. Derfor bør rapporteringsskjemaet være noenlunde likt fra rapportering til rapportering.

I rapporteringen for 2010 er det også kommet ønsker om behov for en lengre frist til rapporteringen og at det hadde vært en fordel om spørsmålene var nummererte. Dette er noe som vil bli fulgt opp i kommende rapporteringer.

I forhold til nettverksamlingene blir det også nevnt at opplegg og innhold for disse kan være et tema som kan drøftes i felleskap på en av samlingene. Et annet punkt som blir nevnt er at det hadde vært en fordel å få klarlagt den sentrale finansieringen på et tidligere tidspunkt, for å lette gjennomføringen av planlagte tiltak. Dette er en problemstilling som vi har omtalt tidligere.

10. Sammenfattende vurdering og anbefalinger

Vi vil her forsøke å gi en kortfattet oppsummering av resultatene fra rapporteringen og komme med noen anbefalinger til veien videre.

Organisatorisk varierer hovedprosjektene med hensyn til omfang av delprosjekter og arbeidsgrupper. I og med at flere av prosjektene startet opp høsten 2010, var det noen av prosjektene som ikke hadde fått prosjektorganisasjonen helt på plass. Det som på det nåværende tidspunkt synes å være den største utfordringen, er at det er satt av for lite ressurser til prosjektledelse. Dette gjelder for over halvparten av hovedprosjektene. Dette må også sees i lys av kompetansebehovet knyttet til ledelsesoppgavene.

I forhold til økonomi er det en del av prosjektene som bruker tid på å få egenfinansiering på plass. Kommunene og fylkeskommunen er her de viktigste bidragsyterne. Innovasjon Norge er i rapporteringssåret liten grad med. Innovasjon Norge er imidlertid en sentral offentlig aktør i forbindelse med næringsutvikling, og det er således viktig for hovedprosjektene i verdiskapingsprogrammet å etablere et godt samarbeid med Innovasjon Norge i det videre arbeidet.

Forankring og mobilisering er en prioritert oppgave i oppstartsfasen av hovedprosjektene. Det er mange ulike målgrupper som er høyt prioritert, men de viktigste er kommuner og reiselivsbedrifter. Innovasjon Norge er foreløpig en lavt prioritert målgruppe. Rapporteringen viser at det gjennomføres en rekke aktiviteter og tiltak for å synliggjøre, mobilisere og engasjere ulike aktører. Et flertall av prosjektene peker også på konkrete målgrupper som det er vanskelig å trekke med, f.eks. enkelte grunneiere, næringsaktører og kommunale etater.

Når det gjelder gjennomføring av tiltak, er det et fåtall som har gjennomført disse som planlagt i henhold til tiltaksplanen. Den viktigste årsaken er at ting tar lenger tid enn forutsatt, og at tiltak derfor må forskyves til neste sesong. De største utfordringene for å sikre en best mulig måloppnåelse knyttet til tiltakene, synes å være relatert til prosjektorganisering, forankring, nettverksbygging, koordinering og samhandling. Det er mange aktører og virkemidler som skal spille på lag og samhandle. For gjennomføringen av hovedprosjektene hadde det vært en fordel om man hadde en mer forutsigbar finansieringsordning med bedre samsvar mellom planperiode og tildeling av midler for gjennomføring av tiltak.

Hovedprosjektene jobber direkte eller indirekte med tiltak som berører et stort antall naturtyper og verneområder. Selv om tiltakene er noe forskjellige, er det et fellestrekk at man søker å forene ulike interesser og styrke kunnskapene, eierskapet og engasjementet som grunnlag for et balansert samspill mellom vern og utvikling med utgangspunkt i naturarven. Det er foreløpig ingen av prosjektene som rapporterer om uheldige konsekvenser av de tiltakene som er utført i prosjektene.

Det arbeides med kunnskapsutvikling og formidling på ulike måter, både i form av kartlegging og sammenstilling av informasjon, samt formidling gjennom kurs, fagdager, seminarer, konferanser og media. En viktig utfordring i framtiden vil være å utvikle løsninger og systemer for kartlegging av effekter av de tiltakene som gjennomføres i hovedprosjektene. Løsninger som utvikles for å overvåke og måle ulike effekter vil ha stor overføringsverdi til alle prosjektene, og er derfor sett ett av flere temaer som det er aktuelt å fokusere på i forbindelse med prosjektsamlingene.

I forhold til å fremme en bred verdiskaping, har pilotprosjektene så langt lagt størst vekt på den miljømessige og minst på den økonomiske. Tilbakemeldingene tyder på at miljømessig verdiskaping vil bli høyt prioritert også i tiden som kommer, men sosial og økonomisk verdiskaping vil også ha relativt høy prioritet. Kulturell verdiskaping vil ha lavest prioritet. Dette kan bero på at kulturell verdiskaping blir en konsekvens av miljømessig, sosial og økonomisk verdiskaping. Ved at kvaliteter knyttet til naturarven synliggjøres gjennom tilretteleggingstiltak, at ulike aktører verdsetter og ønsker å utvikle kvalitetene, og at man ser at dette gir økonomiske utviklingsmuligheter, kan man styrke kunnskaper, identitet, stolthet og stedstilhørighet knyttet til områdene. Dette vil igjen være viktige drivkrefter for ytterligere forsterkning av de andre verdiskapingsformene.

I forhold til å sikre varige og langsiktige effekter er det viktig at man har planer for hvordan satsingene skal videreføres etter at hovedprosjektperioden er over. Svarene tyder på at et flertall av prosjektene foreløpig ikke har klart for seg hvordan arbeidet skal videreføres etter at prosjektperioden er over, men at dette er noe som det vil jobbes mer med utover i neste halvdel av programperioden.

I forhold til hovedprosjektene vurdering av ulike sider ved programmet som kan ha betydning for gjennomføringen av hovedprosjektene, er det fem av hovedprosjektene som rapporterer at de økonomiske ressursene som stilles til rådighet gjennom programmet ikke er tilstrekkelige. Her er det verdt å merke seg at programmet ikke har noen målsetning om å finansiere alle typer tiltak alene, men at det er en målsetning om at programmet skal bidra til å utløse midler fra andre finansieringskilder og virkemidler.

Godt og vel halvparten av prosjektene er relativt godt fornøyd med de faglige ressursene som tilbys, men det etterlyses faglige ressurser knyttet til helhetlig finansiering og samhandling og bedre utnyttelse av Innovasjon Norge sine virkemidler. Flere nevner behov for å styrke kompetansen på temaer som berører ledelse, bedriftsutvikling, universell utfordring, formidling, mediehandtering, markedsføring og kommunikasjon.

Nettverksamlingene er et viktig møtepunkt for hovedprosjektene som er med i programmet. Hovedprosjektene kan samlet sett karakteriseres som rimelig fornøyd med disse. Det som i størst grad etterlyses er et bedre opplegg med mer systematisk informasjonsutveksling mellom pilotprosjektene, f.eks. at det bør lages et opplegg for kunnskaps- og erfaringsutveksling i forhold til ”best practices”.

Tilbakemeldingene understreker det faktum at det å arbeide med bred verdiskaping faglig sett er svært krevende. Det er behov for spesialisert kompetanse på et bredt spekter av fagområder, og det er naturligvis krevende for hvert enkelt prosjekt å skaffe nødvendig kompetanse på egen hånd. Å synliggjøre gode løsninger på felles utfordringer vil således være av stor nytte for prosjektene.

10.1 Anbefalinger for videre arbeid

Med utgangspunkt i de erfaringer og resultater fra Årsrapporteringen for 2010 vil vi komme med følgende anbefalinger i forhold til det videre arbeidet:

- Sett av tilstrekkelig ressurser til prosjektledelse. Flere sliter med kapasitetsproblemer i dag, men se dette i sammenheng med hvilken kompetanse ledelsen har behov for.
- Bred verdiskaping forutsetter bred deltakelse og samhandling. Legg vekt på nettverksbygging og etablering av møteplasser mellom ulike aktører på ulike nivåer (næring, offentlig sektor, FoU og frivillig sektor). Dette er viktig for å fremme nytenking og endring i samfunns- og næringsutvikling.
- Involver alle aktører som har betydning for gjennomføring og måloppnåelse så tidlig som mulig i prosjektarbeidet. Dette er viktig for å skape eierskap og forebygge konflikter. Legg spesiell vekt på involvering av Innovasjon Norge i en tidlig fase.
- Ha fokus på avklaring av roller og oppgavefordeling mellom ulike aktører.
- Benytt alle anledninger til å informere og synliggjøre hvordan naturarven kan være en ressurs for bred verdiskaping og samfunnsutvikling. Etablering av medie- og kommunikasjonsstrategi er viktig i den forbindelse.
- Legg vekt på etablering av en mer forutsigbar finansieringsmodell, slik at det blir bedre samsvar mellom tildelingstidspunkt og tiltaksperiode.
- Klargjør hvilke virkemidler som er aktuelle med tanke på fremme bruk av naturarven som ressurs og grunnlag for verdiskaping. Synliggjør eventuelle behov for justeringer og tilpasninger av virkemidler for at de skal understøtte hverandre på en best mulig måte.

- Etabler systemer for å kartlegge og måle effekter av tiltakene i hovedprosjektene. Dette vil være viktig for å evaluere egen innsats og dokumentere effekter over andre interessenter.
- Etabler et opplegg for utveksling av ”best-practices”-eksempler mellom hovedprosjektene. Gode eksempler etterspørres på ulike områder, og vil ha stor overføringsverdi mellom prosjektene.
- Diskuter hvordan prosjektsamlingene kan utnyttes til best mulig informasjonsutveksling mellom hovedprosjektene.
- Ha fokus på hvordan satsingen i hovedprosjektene skal institusjonaliseres for å sikre varige effekter, også utover programperioden.